

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

137153

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ

137153

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd.Doç. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN

HAZIRLAYAN

Esme TOKGÖZ

ELAZIĞ-2003

Haziran

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ

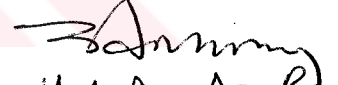
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 12.06/2003 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Melikşah GÖZİORMAN

Prof. Dr. Hacı NARMAN
Üye

Yrd. Doç. Dr. Berhan
Üye
Alper

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü Prof. Dr. Ahmet BURHAN

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Toplumsal Değişme ve Eğitim Etkileşimi****Esmе TOKGÖZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sosyoloji Anabilim Dalı****Mayıs-2003 Sayfa:88**

Bu araştırmada, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki ilişki ve etkileşim incelenmektedir. Toplumsal değişmelerin eğitim ve eğitimin de toplumsal değişmeler üzerindeki etkisi incelemenin temel konusunu oluşturmaktadır. Konuyla ilgili kavramlar, kuramlar, olgular, teorik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Araştırmanın konusunu oluşturan kavramlar, tanımlar, kuramlar, olay ve olgulardan başlanarak, Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi konuyu sınırlamıştır.

Araştırmaya başlanırken ilk önce kavramlar tanımlandıktan sonra, araştırmaya ilişkin ortaya konulan kuramlar verilerek sosyolojik bir çerçevede bakılmaya çalışılmıştır. Bir ileriki aşama ise toplumsal değişme ve eğitim arasındaki etkileşimi ortaya koyabilmek için eğitim kavramı da ele alınmıştır. Toplumla bağlantıları kurularak, toplumu nasıl etkilediği hakkında bilgiler verilmiştir. Toplumsal kurumlarında çeşitli yönlerden eğitimi etkileyerek, toplumsal değişmeye yön verdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Nihayet, araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, toplumsal değişme gerek kurum boyutunda ve gerekse olgu ve olay boyutunda eğitim kurumunu etkilemekte ve aynı derecede ondan etkilenmektedir. Bu ilişkide bazen, toplumsal yapı, kurumlar, olaylar ve olgular değişmeye neden olup hızlandırırken, bazen de eğitim kurumu veya sistemi değişmeyi oluşturur ve hızlandırır. Bu nedenle bu iki kavram arasında neden - sonuç aramak yerine bir etkileşimin varlığı dikkati çekmektedir. Bundan dolayı, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki ilişki, bir etkileşimden ibaret olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değişme, toplumsal değişme, eğitim, eğitim ve toplumsal değişme

IV

ABSTRACT

Thesis Of High Dissertation

THE INTERACTION BETWEEN SOCIAL CHANGE AND EDUCATION

Esm'e TOKGÖZ

Fırat University

Institute of Social Sciences

Sociology Department

In this study the relation and interaction between social change and education is analysed. The main issues held in this study are the effects of social change on education and the effects of education on social change. The related concepts, theories, facts are analysed theoretically. Starting from the concepts, definitions, theories, cases and facts of this subject, the study is limited with the historical development process of Turkish Educational System.

At the beginning of this study in order to found a sociological approach, related concepts are defined and the past theories which were introduced about this subject were given. In the next stage the concept of education is evaluated in order to put out the interaction between social change and education. Its relations with society and its effects on the society is underlined. Besides the effects of social establishments on education and its leading for the social changes were tried to be clarified.

As a result of this study the social change effects and as well is effected by education both from the institutional dimension and factual - eventual dimension. During this changing period sometimes social structure, institutions, events and facts become the cause for the change and sometimes the educational body or system starts the change and speeds it up. Therefore the interaction between these two concepts is observed instead of introducing a cause – effect relation. Thus the relation between social change and education is found out to be international.

Key Words : Change, Social Change, Education, Education and Social Change.

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO.

ONAY FORMU.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	
ÖNSÖZ.....	V

BÖLÜM I

GİRİŞ.....	1
1.1.Problem	2
1.2.Araştırmanın Amacı.....	3
1.3.Araştırmanın Sınırları.....	3
1.4.Araştırmanın Metot ve Teknikleri.....	4

BÖLÜM II

TOPLUMSAL DEĞİŞME KAVRAMI.....	5
2.1.Toplumsal Değişme nedir?.....	5
2.2.Toplumsal Değişmenin Sebepleri.....	7
2.3.Toplumsal Değişme İle İlgili Bazı Temel Kavramlar.....	9
2.3.1.Gelişme.....	9
2.3.2.Moda.....	10
2.3.3.Evrim.....	10
2.3.4.İnkılap.....	10
2.3.5.İhtilal.....	11
2.3.6.Reform ve Rönesans.....	11
2.4.Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler.....	12
2.5.Toplumsal Değişme Tipleri.....	15
2.5.1.Serbest Sosyal Değişmeler.....	16
2.5.2.Mecburi Sosyal Değişmeler.....	16
2.5.3.Planlı ve Plansız Değişme.....	16

2.6.Toplumsal Değişme Model ve Teorileri	17
2.6.1.Tekamülcü Modeller.....	18
2.6.2.Organizmacı Modeller (yapısal-fonksiyonel modeller).....	19
2.6.3.Denge Modeli.....	19
2.6.4.Ogburn'un Kültürel Gecikme Anlayışı	20
2.6.5.Çatışmacı Modeller.....	20
2.6.6. Büyüme ve Gerileme Modelleri	21

BÖLÜM III

EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	23
3.1. Eğitimin Anlamı.....	23
3.2. Eğitimin Temel İşlevleri ve Önemi.....	24
3.3. Eğitimin Toplumsal Temelleri.....	27
3.3.1.Toplumsallaştırma.....	27
3.3.1.1.Toplumun Kültürel Mirasını Aktarma.....	28
3.3.2. Mevcut Siyasal Düzeni Koruma.....	29
3.3.2.1.Seçme ve Yönelme	29
3.3.3.Toplumun Kalkındırma	30
3.3.4. Bireyi Geliştirme.....	30

BÖLÜM IV

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ.....	32
4.1.Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisi.....	32
4.2.Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisinin Kuramsal Görünümleri.....	36
4.3.Eğitimin Toplumsal Değişmeye İlişkin Fonksiyonları.....	37
4.3.1.Eğitimin Tutucu İşlevi.....	37
4.3.2.Eğitimin Yaratıcı İşlevi.....	38
4.3.3.Değişme Aracı Olarak Eğitim.....	39
4.3.4.Toplumsal Değişmenin Koşulu Olarak Eğitim.....	40
4.3.5.Toplumsal Değişmenin Etkeni Olarak Eğitim.....	40

BÖLÜM V

TOPLUMSAL YAPI VE EĞİTİM	42
5.1.Değişim Faktörü Olarak Eğitimin Kültürel Temelleri.....	42
5.2.Toplumsal Kurum Boyutunda Değişmeler ve Eğitim.....	43
5.2.1. Aile ve Eğitim	43
5.2.2. Din ve Eğitim.....	45
5.2.3. Ekonomi ve Eğitim.....	46
5.2.3.1. Bilim ve Teknolojideki Gelişmeler ve Eğitim.....	47
5.2.4. Siyaset ve Eğitim.....	50
5.2.4.1. Demokratikleşme, Modernleşme ve Eğitim.....	53
5.2.4.2. Çıkar Grupları ve Eğitim.....	55
5.3.Toplumsal Olgü ve Olay Boyutu.....	56
5.3.1. Demografik Değişmeler ve Eğitim.....	56
5.3.2. Kentleşme ve Eğitim.....	58
5.3.3. Sosyal Bütünleşme ve Eğitim.....	59
5.3.4. Sosyal Hareketlilik ve Eğitim.....	61
5.3.5. Sosyal Kontrol.....	64

BÖLÜM VI

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE

ETKİSİ.....	66
6.1.Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Eğitim.....	66
6.1.1.Sübyan Okulları.....	67
6.1.2.Medreseler.....	67
6.2.Osmanlı İmparatorluğunda Eğitimde Reform Dönemi.....	69
6.2.1.II. Mahmut Döneminde Eğitim Reformu	70
6.2.2.Tanzimat Döneminde Eğitim.....	70
6.2.3.Genç Türkler ve Eğitim.....	72
6.2.4.Elit Yetiştiren Bir Eğitim Sistemi.....	73
6.2.5.Genç Türk Döneminin Kitle Eğitimcileri	73
6.3.Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Eğitim.....	74

BÖLÜM VII

SONUÇ.....	76
KAYNAKLAR.....	85
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖN SÖZ

İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar, bütün toplumlarda değişme kaçınılmaz olmakla birlikte, eğitim hepsinde bu değişmeyi sağlayıcı vasıtalarından biri olmuştur. Sanayi sonrası toplumlarda eğitimin vasıta olması daha gerekli bir hal almıştır. Çünkü sanayi sonrası toplum, aynı zamanda yerini bilgi toplumuna bırakacaktır. Eğitimin aracı yani; değişmede bir vasıta olmasından başka toplumsal değişmeden de etkilenen bir kurum olması bu araştırmanın konusunu oluşturur. Araştırma, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki etkileşimi konu edinmiştir.

Eksik ve hatalarıyla beraber böyle bir çalışmayı ortaya koymak, umarım daha iyilerini yapmak için yola çıkanlara bir basamak olur. Dolayısıyla bu çalışmada en çok emeği olan, yöneten ve yönlendiren, danışman hocam sayın Yrd.Doç. Dr Mehtap Yeşilorman'a, tez boyunca yardımlarını esirgemeyen Beden Eğitimi ve Spor Meslek Yüksekokulu okutmanlarından Mikail Tel Hocama, bu stresli süreci benimle paylaşan eşime, maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Elazığ – 2003

Esme TOKGÖZ

Haziran

BÖLÜM I

GİRİŞ

Toplum, çeşitli öğelerden meydana gelmiştir. Toplumsal yapının temelinde, insan ilişkileri vardır. Bu ilişkiler, alt yapı ve üst yapı olarak ayrılırlar. İlişkilerin kalıpları, toplumsal olguları ya da kurumları belirlerler. Bu kurumlar din, ahlak, kültür, ekonomi, siyaset, eğitim gibi çeşitli alanlardaki insan etkinliklerini düzenlerler. İnsan etkinlikleri genellikle gruplar ve örgütler aracılığı ile yapılır. İşte bir toplumu meydana getiren bütün bu birim ve öğeler birbirleriyle devamlı bir etkileşim halindedirler. Her bir öğe, ötekilerini etkiler ve onlar tarafından etkilenir. Bu etkiler, toplumda bir takım değişimleri de beraberinde getirir. Bu nedenle insanlık tarihinin başlangıcından itibaren değişme kaçınılmaz olmuştur. Çünkü değişme ilk öncelikle insan tabiatında vardır. Yani değişme insanın içinden gelen psikolojik bir ihtiyaçtır. Bununla birlikte, fiziki çevrenin, nüfusun, ideolojik düşüncelerin teknoloji ve bilimsel çalışmaların toplumsal değişmeye neden olduğu bilinmektedir. Yalnız bu değişimler iki yönlü meydana gelir. Bir yönünü gelişme ve ilerleme oluştururken diğer yönünü bozulma, devrim oluşturur. Yani değişme bazen olumlu bir kavram olarak nitelendirilirken bazen de olumsuz bir kavram olarak kullanılır. Fakat her ne yönde olursa olsun değişme, toplumu olduğu durumdan başka bir duruma geçirmektedir. Bunu yaparken, toplum çeşitli araçlar kullanır. Örneğin teknolojik gelişmeler, bilimsel ilerlemeler, ihtilaller ve devrimler bu araçlardan bir kaçını oluşturur. Fakat öyle bir araç vardır ki doğru sistemler kullanıldığında her zaman istenilen yönde değişme sağlayıcı bir güce sahip olabilir. Bu da eğitimidir. Daha öncede söylenildiği gibi toplumsal değişme, toplumun bütün birimlerinde var olduğu gibi, işte en önemli araçlarından biride eğitimidir. Eğitim toplumsal değişmeye sadece araç değil, aynı zamanda toplumsal değişmenin getirdiği yeni durumlardan da etkilenen bir kurumdur. Dolayısıyla toplumsal değişme ve eğitim ilişkisi, bir neden-sonuç ilişkisi değil, bir etkileşimin varlığını ifade etmektedir. Bu araştırmada da bu iki konu arasındaki etkileşim söz konusu edilmiştir.

Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkelerde, ülke politikaları belirlenirken eğitime verilen önem en az diğer saikler kadar olmuştur. Çünkü bu etkileşimden nasibini alan toplum diğer öğeleri de ilerleme yönünde değiştirecektir. Toplumdaki gelişmeler karşısında eğitim sistemleri de kendilerini değiştirmek zorunda kalırlar. Eğitim sistemi ve şekli her değiştiğinde toplumda farklı yönlerde değişimler meydana gelir. Diğer yandan az gelişmiş

ülkeler, gelişmiş ülkelere her yönden benzeye bilmek için eğitim sistemlerini değiştirerek toplumda istenilen yönde gelişmeler kaydetmek isterler. Gelişmiş ülkeler ise, daima daha

iyiyi hedeflediklerinden eğitim alanlarını yaygınlaştırırken, değişmeler karşısında çözümsüz kalmalarını engellemek için vatandaşlarına hizmet içi eğitim verirler. Böylelikle hem eğitimde ilerleme kaydedilirken hem de toplumda değişmeler meydana gelir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere toplumsal değişme ve eğitim ilişkisi bir neden sonuç ilişkisi değil bir etkileşim ilişkisidir. Bu nedenle toplumdan topluma, bireyden bireye, gruptan gruba bu etkileşim oranı farklılaşsa bile her toplumda muhakkak suretle bu etkileşimden söz edilir. Çünkü toplumu oluşturan kurumlar bile bu etkileşim içerisindedir.

1.1.Problem

Bir toplumun, sosyal sistemi içerisindeki kurumların, sosyal rol örüntülerinin ve insanlar arasındaki ilişkiler ağının değişmesine toplumsal değişme denir.Hiçbir toplum durgun ve hareketsiz değildir. Her toplumda sürekli olarak bir dinamizm,bir değişme görülür.Toplumsal davranış örnekleri,toplumsal sistemler ve toplumsal kurallar sürekli değişme süreci içerisindedirler. Bu değişmeler bazen doğal seyir içinde gerçekleşirken bazen de zorlamalar şeklinde ortaya çıkar. Yani toplumsal değişmeler bir yandan planlı olurken bir yandan da planlanmadan ortaya çıkabilirler. Bu değişmeleri kolaylaştırıcı bazı vasıtalara ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç duyulan vasıtalarından biride eğitimidir.

En genel şekliyle bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istedik değişme meydana getirme süreci, eğitimin tanımı olarak verilebilir.Eğitim bir yandan bireyin yaşama uyumunu sağlamaya çalışırken,bir yandan da her türlü değişikliğe karşı toplumu hazırlamaya çalışır. Eğitim toplumdaki bireyleri, toplumsallaştırarak toplumun kültürüne sahip çıkıp, onu diğer nesillere aktaracak bireyler yetiştirir. Hem de toplumun kalkınmasına yardımcı olan bireyleri topluma kazandırır. Aynı zamanda mevcut siyasal düzeni koruyan ve kendini yönetebilen ve geliştiren bireylerin yetişmesine imkan sağlar. Ayrıca değişme hangi koşullarda olursa olsun, değişmeyi kolaylaştırıcı veya bu değişme karşısında direnç gösterici unsurların başında gelmiştir. Değişme gerçekleştiği takdirde bundan diğer kurumlar kadar etkilenen yine eğitim olmuştur.

Bu sebeple, toplumsal değişme ve eğitim etkileşimi araştırmanın konusunu oluşturur. Eğitimle, sosyal yapı ve bu yapının parçalarında ki değişmelerin de eğitimi etkilemesi tabiidir.Başka bir ifadeyle toplumsal değişmeler eğitimi,belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi,eğitim yoluyla toplumun istenen yada planlanan yönde değişmesi söz konusudur.Bu

bakımdan eğitimde başlatılan bir değişme, toplumsal yapının diğer parçalarını değişme yönünde etkilediği gibi kendisinde sürekli olarak diğer parçalarda meydana gelen değişmelerin etkisinde kalmaktadır. Böylelikle araştırmanın konusu olan toplumsal değişme ve eğitim etkileşiminde, bir neden-sonuç ilişkisi aramaktansa bir etkileşimden söz edilebilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Yukarıda araştırmanın konusunda, anlatılmaya çalışılan, aynı zamanda araştırmanın amacını da oluşturmaktadır. Toplumdaki değişmeler eğitimi, eğitimdeki değişmelerde toplumu değiştirmektedir. Araştırmanın amaçlarını maddeler halinde şöyle sıralayabilir:

1. Toplumda meydana gelen değişmelerin ve eğitimin neler olduğunu açıklamaya çalışmak ve toplumsal değişmelerin eğitimi nasıl etkileyeceğini ortaya koymak,
2. Toplumsal değişme konusunda önde gelen ve özellik taşıyan kuramları araştırma dahilinde verebilmek,
3. Eğitim kavramını, tanımlarıyla etraflıca açıklayabilmek ve önemine, işlevine dahil bilgiler vermek,
4. Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisini ortaya koyabilecek, kuramlardan, olay ve olgulardan, kurumlardan yararlanarak bu etkileşimin varlığını gösterebilmektir.

1.3. Araştırmanın Sınırları

Toplumsal değişme ve eğitim etkileşimi, farklı öğelerden meydana gelmiştir. Bu öğeleri, tanımlar, kuramlar, kurumlar, olay ve olgular meydana getirmektedir. Tanımlar, sosyal bilimlerde kabul görmüş halleriyle tanımlanmaya çalışılırken, aynı zamanda, Türk ve yabancı sosyal bilimcilerin tanımlamalarına yer verilmiştir. Değişme, toplumsal değişme, eğitim, toplumsal değişme ve eğitim etkileşimi gibi kavramlar, bu çerçevede tanımlanmıştır. Marx ve Spencer'dan başlayan kuramsal açıklamalar, Ogburn ve Weber'in kuramına da değinilerek sona ermiştir. Ayrıca aile, din, siyaset, ekonomi kurumlarının da bu etkileşimde büyük paylarının olduğu, gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda araştırmanın önemli bir parçasını oluşturacak olan, demografik değişmeler, sosyal bütünleşme, sosyal hareketlilik, sosyal kontrol ve eğitim etkileşimi de araştırmanın olgu ve olay kısmını oluşturmuştur.

Nihayet, verilen tanımlar, kuramlar, kurumlar, olay ve olgular, Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimine ışık tutarak, bu süreç açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel eğitim anlayışından, reform dönemine geçişi, reform döneminde sağlanan değişimler ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki eğitim ve toplumsal değişme etkileşimi, konunun sınırını oluşturmuştur.

1.4. Araştırmanın Metod ve Teknikleri

Bu araştırma teorik bir araştırmadır. Konuyla ilgili kavramlar, kuramlar, olgular, teorik bir çerçevede incelenmiştir. Bu çalışmayı yapabilmek için de kaynak taraması yapılarak, kitaplardan, makalelerden ve konuya ışık tutacak tezlerden yararlanılmıştır. Ayrıca, bu çalışma bir bütün olup, ilk bölümde başlayan tanımlamalar, bölümlerin başlangıç ve sonuçları, çeşitli kuramlar ve araştırmanın sonuç kısmı bu bütünün ayrılmaz parçaları olarak düzenlenmiştir. Çünkü, bu araştırma, ancak böylelikle bir anlam kazanmış olacaktır. Her parça, kendinden önceki ve sonraki parçalarla etkileşimli bir bağlantı içindedir.

BÖLÜM II

TOPLUMSAL DEĞİŞME KAVRAMI

2.1.Toplumsal Değişme Nedir?

Tabiat gibi toplumsal yaşam da sürekli olarak değişir, başkalaşır, yeni görünümler alır. Bu değişme, toplumsal hayatın her alanında, aile düzeninde, devlet sistemlerinde, ekonomik hayatta, iletişimde, dinde, dilde, sanatta olmak üzere, hayatın bütün alanlarını kapsamaktadır. Dolayısıyla değişme, bütün toplumsal yapılar için büyük önem arz etmektedir. O halde toplumsal değişme nedir?

Dar anlamda değişme, “önceki bir durum veya varoluş tarzındaki çeşitlenmeler olarak tanımlanır”(Fichter,1990:153). Özkalp de değişmeyi “doğada ve toplumda gözlenen başkalaşım ve farklılaşmalar olarak “(Özkalp,2001:341) tasvir etmektedir. Doğan ise, “değişimin bir durumdan yeni bir duruma geçişi ifade ettiğini” (Doğan,2000:272) dile getirmektedir. Diğer bir ifadeyle değişme, bir durumdan başka bir duruma geçiş ya da önceki durum veya davranıştan farklılaşma biçimi olarak tanımlanabilir. Buna göre, “değişme hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen bir terimdir. İleriye doğru olabileceği gibi geriye doğru da olabilir. Olumlu olarak algılanabileceği gibi olumsuz olarak da algılanabilir. Her iki durum (ileriye ve geriye) da değişmedir”(Kızılçelik,1996:133). Genellikle değişme süreçleri, genişlik, derinlik, hız ve şekil ve amaç bakımından değerlendirmeye tabi tutulurlar. Çünkü “değişme biçimleri olarak vasıflandırılan tekamül, ilerleme, devrim, çöküş, yozlaşma, başkalaşma, kalkınma ve teknikleşme gibi kavramlar baskın oluşuna göre ortaya çıkmış değişme şekilleridir”(Akyüz, 1992:267).

Değişme şekilleri bütün alanlarda aynı değer ve ölçü içerisinde cereyan etmemektedir. Bunlar genel toplumsal gelişme şeklinde sürüp gittiği gibi belli bir yapının elemanlarının farklılaşması şeklinde de olabilir (Avrasi,1995:112). Değişmeleri geometrik şekillerle anlatmak gerekirse,düz çizgi, dönemeç ve çember gibi şekiller kullanılabilir. Kapladığı alan ve ifade ettiği anlam bakımından da değişmeleri genel ve özel olarak tarif etmek mümkündür.

Mesela dünyevîleşme, laikleşme, aklileşme genel değişmelere, bunların uzantıları olan daha küçük çaplı değişmelerde özel değişmelere örnek olarak verilebilir (Akyüz,1992:268).

Değişme kavramının özünde bir dinamizm olmakla birlikte herkes tarafından olumlu kabul edilen bir kavram değildir. Çünkü değişme fertler tarafından iyi-kötü, faydalı-faydasız

olarak değerlendirilmektedir. Onun için değişmeyi niteleyen ve tamamlayan kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplumsal değişme ise, “en genel anlamıyla sosyal yapıda meydana gelen değişimleri, yani, bireyler ve gruplar arasındaki ilişki ve etkileşim kalıplarındaki dönüşüm ve başkalaşimleri ifade eder”(Aytaç,2002:217). Özkalp’e göre, “toplumsal değişme bir grubun, organizasyonun, topluluğun veya toplumun bir biçimden diğer bir biçime geçiş sürecidir”(Özkalp,2001:344). Ergun ise, “toplumsal değişmeyi cemiyetin bünyesinin teşkilatının ve müesseselerinin bir bölümünde veya tamamında meydana gelen musbet veya menfi, iradi veya gayri iradi her türlü değişmeyi meydana getiren tarafsız bir kavram” olarak tanımlamaktadır (Ergun,1973:143). Doğan, “toplumsal değişme için toplumsal yapılarda mevcut durumdan yeni bir duruma geçiş olduğunu” ifade etmektedir (Doğan,1996:274).

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşıldığı gibi, “sosyal değişme sosyal yapıda meydana gelen önemli değişimleri ifade etmektedir. Bu tanımlar içerisinde, yeni normlar, değerler, maddi kültür unsurları ve sembollerde meydana gelen değişimler yer alır”(Kızılçelik,1996:487). O halde toplumsal değişme kaçınılmaz bir durumdur. Ayrıca değişme devamlılık gösteren bir süreçtir. Bu nedenle, hiçbir toplumun kültürü gelecek nesillere bir değişme olmaksızın aynen yansımaz. Bazen yavaş, bazen hızlı değişmelerle gelecek nesillere aktarılan kültür, bireylerde ve toplumun kendisinde farklılaşmalara neden olur (Özkalp,2001:341). Toplumsal değişme kuşkusuz, toplumun her katında veya her ögesinde aynı zaman ve hızda gerçekleşmemektedir. Bazı toplumsal kurum veya öğeler değişmeden etkilenmezler yada diğerlerinden daha az etkilenirler; bazıları da çabuk ve köklü bir biçimde etkilenirler ve aynı zamanda ilişkide buldukları diğer kurum ve öğeleri de kendileriyle birlikte değişmeye sürüklerler. Toplumsal değişme aşama aşama dengeli bir biçimde gerçekleşebileceği gibi çok hızlı, dengesiz ve bunalım yaratıcı bir biçimde de ortaya çıkabilir (Barlas,1985:291). Değişme hızı, toplumdaki topluma da değişiklik gösterir. Geleneksel toplumlarda değişme daha yavaş bir şekilde olurken, endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde gerçekleşir. Çağdaş toplumlarda değişme kurumsal, normsal ve gündelik bir olgu haline gelmiştir (Burke,2001:131).

Toplumsal değişimde yaratıcı ve başarılı şahsiyetlerin kitleleri yönlendirmesi çok önemlidir; ancak milyonlarca kişinin toplumsal değişimin temel kurallarına uymaktan başka bir şey yapmadıkları da açıktır. Lider kişilerin küçük kadro ile yaptıkları devrimler zamanla o toplumun içinde köklü değişikliklere neden olur. Örneğin Fransız İhtilali bunun en güzel

örneğini oluşturmaktadır (Akyüz,1992:267). Ancak toplumsal değişme her zaman köklü devrimler şeklinde olmaz; ani olarak gerçekleşmeyen, toplumsal hayatın çeşitli alanlarında insanların değer ve inanç sistemlerinde, yaşam biçimlerinde yavaş yavaş ortaya çıkabilecek evrim niteliğinde birtakım değişmelere rastlanmaktadır. Zamanımızda kitle iletişim araçlarının gelişmesi sonucu kültürel yayılma hızı her türlü doğal ve sosyal engelleri aşmakta, toplumlar kendi içlerinde evrimsel bir değişime uğramaktan ziyade dışarıdan gelen propaganda zorlama ve özentilerle değişmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş toplumlara ulaşmak için gönüllü bir değişim sağlamaya çalışmakta ve böyle bir durumda geleneksel toplum bir bocalama geçirmektedir. Böyle durumlarda ekonomik ve askeri zorlamalar toplumsal değişmeyi teşvik ederken, devletin bağımsızlığını koruyan dil, sanat, din gibi mili unsurların bozulmaması için gösterilen çabalar ise, sosyal ve kültürel değişmeye karşı çıkmaktadır (Bilgiseven,1992:148).

İnsanların toplumsal hayatlarındaki değişmelerin ana çizgisinin bir gelişme olduğu muhakkaktır. Hiyeroglif yazıdan bugünkü sembolik iletişim sistemine, Taş Devri silahlarından lazerlere, padişah fermanlarından yasa ve yönetmeliklere, ata binme ve kağnıdan uçaklara, çapa ve sabandan modern tarım araçlarına, el işinden otomasyona doğru gidiş bir gelişimdir. Bu nedenle, modernleşme çabasında bulunan devletler ve toplumlar gelişme için pek çok şeyleri feda etmekte; bu tür değişme çabasında bulunan ülkelerde, bilim literatüründe gelişmekte olan ülkeler denmektedir. Ancak toplumsal değişmeler her zaman gelişme olmayabilir; aile sisteminde ilk insanlardan bugüne kadar olan değişmelere, özellikle aile kurumunun bugün içine düştüğü fonksiyonsuz duruma bir gelişme demek de güçtür (Ozankaya,1977:287). Dolayısıyla toplumda meydana gelebilecek değişiklikler, yön ve mahiyet olarak, yani nasıl gerçekleşeceği ve hızı bakımından farklılıklar göstermektedir.

Burada toplumların bazı ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri daha hızlı, bazıları daha ağır değişir. Bu değişme köyden, kente farklılıklar gösterdiği gibi toplumun farklı tabakalarında da farklı olabilir. Sosyal temaslara açık olan kentlerle, sosyal temaslara kapalı olan köyler sosyal değişmeden farklı şekilde etkilenmektedir. Zira kentler daha kolay değiştiği halde, köylerde değişme hızı daha azdır.

2.2. Toplumsal Değişmenin Sebepleri

Toplumsal değişme kaçınılmazdır. Fakat toplumsal değişmeyi meydana getiren sebepler nelerdir? Sosyal hayatı statik kabul etmek mümkün değildir devamlı bir değişme

durumundadır. Sosyologlar değişmenin ve gelişmenin sebepleri üzerinde farklı düşünmüşlerdir. Bunları başlıca beş grupta toplamak mümkündür:

1. İnsan tabiatında monotonluktan kaçmak psikolojik bir ihtiyaçtır. Tek tip ve kalıplaşmış bir sosyal hayat ve sosyal düzen ne kadar güzel olursa olsun ne kadar verimli olursa olsun insan ruhunu sıkar ve bunalıma sevk eder. İstikrar sıkıcı değildir. Fakat değişme unsurlarından yoksun olursa tek düze bir yaşam olur (Erkal,1983:356).
2. Sosyal temaslar ve kültür etkileşimi sosyal değişmenin önemli bir sebebidir. Günümüzde iletişim araçlarının gelişmesi ve çoğalması, ilim ve teknik çalışmaların hızlanması sosyal değişmeyi arttırmıştır. Ayrıca yeni icatlar insan düşüncesinde ve yaşayışında değişmelere sebep olmaktadır. Öğretmen ve öğrenci mübadelesi iç ve dış turizmin yoğunlaşması kültürler arası etkileşim büyük bir hızla ulaşmıştır (Avrasi,1995:99).
3. Nüfus hacmi yoğunlaştıkça toplumların ihtiyaçları çoğalmıştır. Bunları karşılamak üzere toplumlar yeni kurumlar, yeni teknikler, yeni üretim araçları, yeni organizasyonlar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu da sosyal değişmenin gerçekleşmesinde rol oynamıştır (Avrasi,1995:99).
4. Yeryüzünde meydana gelen iklim değişmeleri tabiat olayları, kuraklıklar, büyük afet ve zelzeleler insanlık tarihinde küçümsenmeyecek sosyal değişmelere sebep olmuştur (Doğan,1996:284).
5. Sosyal değişmede siyasi sebeplerde önemli yer tutar. Savaşlar, işgaller vb. durumlar dünyanın çehresini değiştirmektedir. (Avrasi,1995:112).

Maddelerle özetlemeye çalışılan toplumsal kurumların ve sosyal yapının karmaşıklığı yüzünden değişmeye neden olan birçok neden vardır. Mesela herhangi bir nedenle coğrafi bir hareket yapan kendi yurdundan başka yerlere göç eden toplumlar gittikleri yerin çevre şartlarına göre önemli bir değişime uğrarlar. Ama bu arada kendi ekonomik ve sosyal yapısına uygun olarak da bulunduğu çevrede değiştirmeye başlarlar (Erkal,1983:356). Toplumsal değişmeye neden olan öğelerden biride dindir. Dinin, insan toplumlarını şekillendiren ana etmenlerden biri olduğu, Hindistan'daki dine dayalı kast sistemi göstermiştir. Weber,

ekonomik sistemin dini değil dinin ekonomik yapıyı belirlediğini söyleyerek, Avrupa'daki Protestan hareketin kapitalizmi doğurduğunu örnek göstermiştir (Bilgiseven,1992:149).

Tarihte toplumsal değişmelere önemli ölçüde kaynaklık etmiş olan fikirlerin günümüzde ideoloji adı altında genel toplumsal yapıyı belirleyen ana faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Toplumsal yapının karmaşıklaşp yeni bir düzen verilmesi gerektiği dönemlerde toplumların önünde karizmatik liderler ve kurumlar olduğunu bunların yeni bir toplumsal yapı kurarak, yürüttükleri bilinmektedir. “Atatürk, Gandhi, Lenin veya dini temele dayanan çeşitli kişiler bunun en iyi örneklerini oluşturmaktadır” (Ozankaya,1997:287).

Toplumsal değişmeye yol açan önemli olaylardan biri de çatışma ve savaşlardır. Aile ve küçük gruplardan milletler arası platforma kadar insanlar arası çatışma ve kavgalar bin yıllardan beri devam etmektedir. Savaşlarda ve çatışmalarda toplumlar sosyo kültürel açıdan değişmelere uğramışlardır (Erkal,1983:357).

Günümüzde sanayinin gelişmesi de toplumsal değişmenin sebepleri arasında en etkili olanı gösterilmektedir. Günümüzün demokratik toplumlarında sosyal hayatın her alanında değişimleri devrimler ve zorlamalar yapılmaktadır.

Toplumsal yapı toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenir. Mevcut yapı ve kültür o toplumun yaşadığı eski ortamın, olayların ve ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir kalıptır. Yeni durumlar ve ihtiyaçlar ise yeni yapılar yeni davranış kalıplarını ortaya çıkarır.

2.3. Toplumsal Değişme İle İlgili Bazı Temel Kavramlar

2.3.1. Gelişme

Gelişme, belli bir alanda kat edilen olumlu mesafeyi ifade etmektedir. Ekonomik refahın artması, insan gücü ve kaynaklarının gelişmesi, orta sınıfın yaygınlaşması ve sosyo-kültürel düzeyin yükselmesi gelişmeye birer örnektir. Bu itibarla gelişme kavramı bilinçli bir çabayı içermektedir (Doğan,1996:272). Söz konusu çaba istenen yönden işlemektedir. Burada istenilen yön konusunda tartışmalar vardır. Herkes için istenen yön aynı olmadığına göre gelişme kavramının büyük ölçüde değer yargısı içerdiğinden söz edilmektedir (Dönmezer,1994:400). Aile yapısındaki değişmeler buna örnek olarak verilebilir. Buna göre, ailenin geniş yapıdan çekirdek aile yapısına dönüşmesi bazıları için olumlu bir gelişme kabul edilirken, bazıları için olumsuzdur. Olumsuz diyenler için çekirdek ailede geniş ailenin bireylere kazandırdığı dayanışma duygusunu istenen düzeyde vermediği farklı kuşakların bir

arada olmasından kaynaklanan toplumsallaşmayı gerçekleştirmediği noktasında eleştiri boyutları öne çıkarılmaktadır (Doğan,1996:273).

2.3.2. Moda

Moda, toplumun çeşitli alanlarında zaman zaman görülen, toplumca ve grupça benimsenen, ancak geçici değişme kuralarından oluşan şekil, görüş ve değer yeniliği (Kızılçelik,1996:383) olarak tanımlanan bir kavramdır. Bunun yanı sıra moda, sosyal değişimin en hızlı gerçekleşen biçimi olarak kabul edilmektedir. Zira moda, sosyal temasın fazla olduğu çevrelerde kendini daha çok gösterir. Giyim tarzı, şarkılar, danslar, davranışlar, fikirler sabit olmayan değerler arasında hızla değişirler. Köylerden daha çok kentlerde etkisini gösterirler (Avrasi,1995:112). Dolayısıyla modern toplumlarda moda işlevsel bir özelliğe sahiptir. Çünkü hızlı değişim sürecinde bireylere yön gösterir. Ancak toplumsal süzgeçten geçmeden kabul görmezler (Kızılçelik,1996:383).

2.3.3.Evrım

Yaşam boyunca canlı organizmaların adım adım ve yavaş yavaş geçirmiş oldukları gelişim ve değişimlerine evrim adı verilmektedir (Kızılçelik,1996:196). Sosyal değişimin gelişme ifade eden, en ağır şeklidir. Birçok sosyolog, grupların belirli safhalarından geçerek ağırdı olsa gelişmekte olduklarını belirtirler. Bütün toplumlar için ortak ve tek biçimli bir evrim çizgisi bulunmamakla beraber grupların devamlı bir gelişme içinde oldukları genel olarak kabul edilebilir. Nitekim İngiliz siyasal düşüncesindeki evrim devrimden daha başarılı olduğu ilkesinde büyük bir gerçek payı vardır. Evrim eski düzeni birden devirip bunun yerine yeni bir rejim geliştirmekten, çok daha dengeli ve güvenilir bir reform yoludur (Avrasi,1995:112).

2.3.4. İnkılap

İnkılap genel anlamıyla, sosyal yapıdaki planlı değişimleri ifade eder. Bu değişimler toplumdaki kurumların, insanlar arasındaki ilişkiler ağının öncekinden tamamıyla farklı olarak yeni esaslar üzerinde düzenlenmesini gerekli kılar (Kızılçelik,1996:144). Bu itibarla inkılap, evrimin hızını az bularak gelişmeyi hızlandırmak için yapılan ve başarıya ulaştırılan sistemli, programlı ve radikal bir kadro hareketidir. Mesela Avrasi'nin de ifade ettiği gibi, bir ülkenin ağır bir gelişimle demokrasiye geçişini beklemek yerine, bu işi planlı ve programlı bir hareket durumuna dönüştürerek yetişmiş kadro ile gerçekleştirmeye ve gelişim sürecini

hızlandırmaya inkılap denir. İnkılaplar yukardan aşağıya doğru gerçekleştiği halde, tabana milli bünye ve ihtiyaçlara uymak zorundadırlar (Avrasi,1995:113).

2.3.5. İhtilal

İhtilal genel olarak, sosyal yapıdaki köklü değişimleri ifade eder. Nitekim devrim, yaşamı değiştirmeye yöneliktir. Yaşamı değiştirmek amacıyla inşa edilmeden önce sezilip kavranan başka bir dünyaya ait bir tasarımı gerçekleştirmeye yönelik kuramsal ve eylemsel bir olgudur. Ayrıca siyasal ve ideolojik anlamı da vardır. Bir toplumda yönetici sınıfın zorla, el konulması yoluyla sosyal yapıda gerçekleştirilen köklü değişimlerdir (Kızılçelik,1996:144).

Genel bir kanaate göre ihtilaller genellikle kanlı olur. Başarılı olamayan ihtilaller isyan adını alır. Marxist sosyologlar, ihtilallerin kaçınılmaz olduğunu, sosyal değişimin vazgeçilmez unsuru olduğunu söyleyerek normal sosyal bir olay olarak görürler. Oysa ihtilaller, sosyal değişimi demokratik yollardan başaramayıp sosyal problem şekline dönüştürürler (Avrasi,1995:113).

2.3.5. Rönesans ve Reform

Kültür emperyalizmine maruz kalan ülkelerde sosyal yapılar, kurumlar ve değerler yabancı etkilerle önemini yitirir. Kültür ikizleşmeleri, değer çatışmaları, birbirlerini rahatsız etmeye, sosyal hayatın işleyişini bozmaya kurumların ve değerlerin fonksiyonlarını engellemeye kadar gidebilir. Millet, yabancı kurum ve değerler karşısında kendi değerlerinin ikinci plana atılması sonucunda yaşama ümidini kaybettirir. Başka milletlerin kopyacısı olmaktan doğan ümitsizlik milletteki dinamizmi zayıflatabilir. Bundan dolayı rönesans bir kurtuluş yolu olarak algılanır. Böylece yabancı bir kültürün esaretine giren bir milletin tekrar kendi aslına dönme isteği ortaya çıkar.(Avrasi,1995:114).

Çeşitli sebeplerle yapısı ve fonksiyonları milli ve çağdaş ihtiyaçlara cevap veremeyecek duruma gelmiş kurumların sosyal normların ve yapıların yeniden biçimlendirilmesine de reform denir. Çoğu zaman bu toplumların istediği bir değişme biçimi olarak görülür.

2.4. Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler

Fiziki çevre değişmeyi etkileyen faktörlerden biridir. Sıcaklık artışları, fırtınalar ve depremler, insanların yaşam tarzları ve davranış kalıplarını değiştirmede etkili unsurlardır (Aytaç,2002:224). Ancak fiziki çevre üzerinde büyük değişiklikler nadiren meydana gelir. Bu türden değişiklikler, uzun zaman süresi içinde gerçekleşebildiğinden bunların etkisiyle kültür içeriğinde meydana gelen değişiklikler de giderek ve adeta farkına varılmadan oluşur. Yine insanların çevre üzerindeki değişme hem hızlı ve hem de çok geniş ve bazen de vahim olabilir. Fiziki çevrenin tahribi büyük medeniyetlerin çöküşünde en fazla katkıda bulunan etmen olmuştur (Dönmezer,1994:411).

Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerden biri de nüfustur. “nüfustaki köklü, hızlı ve büyük ölçekli değişme, bir toplumun yapısı ya da örgütlenmesinde de değişikliklere neden olur. Nüfus boyutundaki köklü bir değişme, daha ileri sosyal ve kültürel değişikliklere zemin hazırlar”(Aytaç,2002:225). Mesela az miktarda nüfusun yerleştiği bir bölgede yaşayan insanlar yoğunlaştıkça, konuk severliğe ilişkin örf ve adetler giderek ortadan kalkmakta, ikinci derecede gurup ilişkileri artmakta kurumsal yapılar büyümekte ve bunlarla ilgili diğer değişmeler meydana gelmektedir (Dönmezer,1994:410). Nüfusunu kontrol edemeyen ülkelerde refahın ve fırsatların dağılımında büyük dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Nüfusuna gerekli eğitim, sağlık ve üretim hizmetleri getiremeyen toplumlar en başta sayısal yığılma sorunu ile karşılaşabilirler. Dolayısıyla bu tür ülkelerde toplumsal değişmeyi kontrol etmek, planlamak ve sonuç almak da güçleşmektedir (Doğan,1996:277). “Bundan dolayı hızlı nüfus artışı yeni üretim tekniklerini gerektirebilir. Hızlı nüfus artışı önemli sorunlar doğurarak sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Örneğin, “Hindistan’da nüfus öyle hızlı bir şekilde artmaktadır ki ne toprağın dağılımı nede gıda üretimi ihtiyacı karşılayamamaktadır. Bu krizin sonucu olarak, doğum kontrol tekniklerindeki yenilikler bilinmediği için, üretim teknolojik öğelerden yoksun yapıldığından, artan nüfusun yol açtığı sorunlar giderek artmaktadır” (Aytaç,2002:225). Yine belirli bir bölgede hızla artan nüfus ya göçe baş vuracak ya da kullandığı üretim tekniklerini geliştirmek mecburiyetinde kalacaktır. Dünyanın büyük istilaları hızla artan ve yeterli kaynağa sahip bulunmayan bir nüfusun baskısından kaynaklanmıştır. Göçler bir nüfus bölümünü yeni bir evreye getirmekte, insanları yeni sosyal ilişkilerin içine atmakta ve yeni sosyal problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Böylece, büyük nüfus değişmeleri mutlaka kültür değişmelerine sebebiyet vermektedir. Bugünün Avrupa’sındaki Türk işçilerinin ve özellikle çocukların dramı buradan kaynaklanmaktadır (Dönmezer,1994:410).

Teknoloji, insanların pratik amaçlara ulaşmak için kendi fiziksel çevresini denetlemede kullandığı araçları ve bilgi içeren kültür kısmıdır. Dolayısıyla teknoloji, üretilen mallarla birlikte bu malın üretiminde kullanılan makine ve aracı, emeği ve yönetimi de kapsamı içine almaktadır. Bu nedenle teknolojiyi insanın üretim uğraşlarında bulunurken başvurduğu tekniklerin bütünü (Kızılcelik,1996:545) olarak görmek mümkündür. Hatta değişme sürecindeki öneminden dolayı bu sürecin adı, teknolojik devrim olarak da nitelenmektedir. Keza, makine ve elektriğin insan ve toplum hayatına getirdiği hızlı ve derin dönüşüm ve değişimleri işaret etmektedir. Bu iki etkenin günlük hayatta çok somut sonuçları yaşanmaktadır. Böylece insan ve toplum hayatı, bütünüyle teknolojik devrimin etki alanı haline gelmiştir (Doğan,1996:281). “Pek çok teknolojik icat, sosyal ve kültürel değişimin yayılmasına yardım etmektedir. Örneğin son yirmi beş yılı aşkındır televizyon, ailedeki sosyal ilişkilerin doğasını önemli ölçüde değiştirdi ve sosyalizasyonda belli başlı bir faktör haline gelmiştir” (Aytaç,2002:281). Ayrıca teknolojideki gelişmeler kentleşmeye yönelik eğilime katkı sağladı. Örneğin otomobil banliyölerin gelişmesine yol açarak coğrafi hareketliliği arttırmış ve arkadaşlık kalıplarını değiştirmiştir. Bunun yanı sıra, trafik kazaları ve hava kirliliğini de meydana getirmiştir.

Bilgi, ben ya da suje adı verilen bilinç sahibi bir varlıkla bu varlığın kendisine yöneldiği, kavradığı, algıladığı, düşündüğü varlık, yani obje arasındaki bir ilgi olarak tanımlanabilir (Kızılcelik,1996:70). Bu nedenle bilgi, hem toplumsal hem de küresel dönüşüm ve değişmelerin odak noktası olarak kabul edilebilir. Her dört yılda insan bilgisinin ikiye katlandığı gerçeği dile getirilmektedir. Bu, hem yaşam biçiminin hem de farklılaşma ölçütlerinin önemli ölçüde değişmesi anlamına gelir. Toffler’e göre ise, değişimin ardında teknoloji yer almaktadır. Ona göre değişen sadece makineler değildir. Teknolojinin kökeninde bilgi yer almaktadır. Bu nedenle toplumsal değişmeyi başlatan ve hızlandıran bilgidir (Doğan,1996:285) denilebilir.

Eğitim, her zaman toplumsal değişimin itici gücü olmuştur. Değişimin gerçek anahtarı eğitim olarak görülür. Bu itibarla en önemli uluslararası kuruluşlardan biri olan UNESCO, hangi eğitimin toplumsal değişmeye sebebiyet verdiğini sormaktadır. Bu soru eğitime ve onun geleneksel işlevine ilişkin bir şüpheyi dile getirir. Özellikle örgün eğitimin sosyalleştirici işlevini yitirdiğine dair tartışmalar bulunmaktadır. Eğitimin toplumsal değişmeye katkısının çağa uygun olabilmesi için eğitimde yeniden yapılanma gereği ortaya çıkmaktadır (Doğan,1996:285).

İdeoloji, insanın doğayı ve toplumları açıklamaya yönelik duygularını düşüncelerini tutumlarını içeren düşünce ve fikir sistemleridir (Kızılçelik,1996:273). İdeoloji, aynı zamanda dünya ve toplum hakkında bir bireyle uyumlu ve tutarlı inanç ve bilgiler bütünüdür ifade eder. Bu nedenle, ideolojiler bir insanın dünyaya topluma, tarihe, insana, eşyaya ve tanrıya bakış açısını belirleyen bir etmendir. İdeolojiler tutucu ideolojiler ve gelişmeci ideolojiler olarak ikiye ayrılır. Toplumların bu iki çeşit ideolojiden birini benimsemeleri onların toplumsal değişim karşısındaki tutumlarını belirlemektedir. Tutucu ideolojiler mevcut durumun muhafazasından yanadırlar. Gelişmeci ideolojiler ise, mevcutla yetinmeyen yenilik ve gelişme taraftarıdır (Dönmezer,1994:411).

İdeolojilerin özellikle resmi ideolojilerin geleneksel değerlerin büyük ölçüde dikkate alınması ancak çağdaş gelişmeler doğrultusunda evrensel değerleri ciddiyetle teşvik ve telkin etmesi toplumsal değişme adına kendilerinden beklenen bir gerekliliktir (Doğan,1996:287).

Kültür, “bir toplumun yaşama tarzı olarak nitelendirilen ve bilgi, inanç, gelenek, örf, adet, sanat, ahlâk, araç-gereç, teknik gibi maddi ve manevi unsurlardan oluşan karmaşık bir bütündür” (Kızılçelik,1996:338). Kültürel değişme ise, “bir toplumun siyasal yapısında yönetim kurumlarında toprağa yerleşme ve iskan tarzında iman ve eğilimlerinde bilgi sisteminde, eğitim sisteminde, kanunlarında, maddi alet ve araçlarında bunların kullanılmasında sosyal ekonomisinin dayandığı tüketim maddelerinin üretiminde az çok meydana gelen değişimleri içerir” (Ozankaya,1977:287). Kültürel değişmeler sürekli bir biçimde meydana çıkmaktadır. Kültür değişimleri bir kere grubun içinde yaşadığı fizik ortamındaki değişmelerle oluşur ve kültür teması yolu ile yine çevrede değişiklikler gerçekleşir. Fiziki çevre üzerindeki değişmeler ya insan hareketinden bağımsız ya da insanın çevre üzerinde biriken etki ve faaliyetlerinin sonucu olur. Sosyal çevredeki değişmeler toplumun çözüm yolları bulmasını gerektiren yeni sorunları ortaya çıkardığı için kültür değişmelerini de sonuçlar (Dönmezer,1994:410).

Ayrıca değerler dini ve ahlaki değerler toplumsal değişme etmeni olarak görülmektedir. Toplumsal hayatın geleneksel kurumları arasında yer alan inançlar ve din,değişmenin önemli etkenleri arasındadır. Özellikle din etmeninin belirgin sonuçlarını Arap Kabilelerini göçebelikten yerleşik topluma geçiren bu örnekle açıklamak mümkündür (Doğan,1996:283). Ayrıca Weber’e göre toplumların değişmesi için öncelikle değer yargılarının değişmesi gerekiyor. Protestan ahlaki dini inançların ekonomik kurumu etkilemesine güzel bir örnektir. Protestan ahlaki olmasaydı batı toplumlarında teknolojik

gelişmeler olmayacaktı (Mutlu,1990:100). Toplumların maddi kültür öğeleri daha kolay değişebilir fakat birtakım kültür unsurları değişmeye direnç gösterirler. Bunlar :

1. Yenilikçi öge, toplumsal yerleşik değer sistemleri ile bir çelişme içeriyorsa toplumlar bunu ilk etapta kabul edemezler.
2. Yenilikçi, değişimci öğelerin kavranması her kesim için aynı düzeyde gerçekleşmediğinden, kimi çevreler için değişme direnç getirebilir.
3. Değişme fikrini itici bulan bazı çevreler (yaşlılar, statükodan yana olanlar vs.) her tür değişimci tavra karşıt bir duvar oluşturabilir, taraf toplayabilirler.
4. Değişmeci hareketin ideolojik, değer yüklü bir hareket olarak görülmesi, karşıt ideolojik/ politik çevrelerin tepkisel bir tavır sergilemelerine yol açar. Tıpkı , kimi ülkelerdeki modernleşme karşıtları gibi değişmeye muhalif bir hareket ortaya çıkabilir (Aytaç,2002:226)

2.5. Toplumsal Değişme Tipleri

2.5.1.Serbest Sosyal Değişmeler

Tabii akış içerisinde meydana gelen değişmelere serbest değişme denir. Bu tür değişmeler, toplumun tabii işleyiş süreci içerisinde kendiliğinden meydana gelir. Toplumun kendi iç dinamikleri ve bazı dış etmenler değişim sürecini başlatmaktadır. Mesela toplumdaki nüfus artışı buluşlar, göçler, düşünce hareketleri ve benzeri iç etmenler toplumda yeni ve farklı değişikliklere yol açarlar. Yine yabancı bir kültürle temas ve bazı yabancı kültür öğelerinin etkilenme yoluyla aktarılması da dış etmenler yoluyla serbest değişmeye örnek verilebilir. Serbest kültür değişmeleri zaman içerisinde kendiliğinden meydana gelir. Günümüzde teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim alanlarındaki ilerlemeler, serbest değişmeleri hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bilgi, değer, zihniyet, yaşam biçimi, gösterge ve sembollerin alış verişi daha bir kolaylaşmıştır. Özellikle televizyon, video, bilgisayar / internet yoluyla, yaşam tarzlarına açıklık göstermektedir. Bu bizi farklı dünyalara ait bilgi sahibi kılmakta bizde kendiliğinden duygu ,düşünce, anlayış ve yaşam tarzlarımızda dönüşümlere yol açmaktadır.

Günümüzde, kitle iletişim araçlarının gelişimi bilginin, mesajın, kültürün dolaşımını hızlandırmış kültür alışverişini hayati bir değer haline getirmiştir. Artık, küresel bir kültürün etkin bir ögesi haline getirmektedir. Dünya küçük bir köy haline gelmekte çok uzaklar yakınlaşmaktadır. Böylelikle değişme kaçınılmaz olduğu gibi, değişmenin sınırları da gelişmiştir. Bu yüzden bugünkü dünyada ve açık toplumlarda değişmenin türü genelde serbest değişim şeklinde olmaktadır (Aytaç,2002:223).

2.5.2. Mecburi Sosyal Değişmeler

Bu topluma, bazı yenilikçi mesajların, değerlerin, yaşam biçimlerinin, ideolojilerin zorla kabul ettirilmesi sürecine denir. Değişme dışardan, dış müdahale ile, zorla empoze yoluyla meydana getirilir. Değişime karşı çıkanlar, kabullenmeyenler cebri yöntemlerle cezalandırılır. Toplumun tutum, davranış ve alışkanlıkları cezai müeyyideler yoluyla değiştirilmeye çalışılır. Tarihte pek çok değişimci hareketin hapis, idam sürgün malların müsaderesi ve mecburi ödemeler yoluyla gerçekleştirildiği bilinmektedir. Mecburi sosyal değişmeler, özellikle ihlal /darbe sonrasında, istilalar ve sömürgecilik dönemlerinde hız kazanır. İngiliz sömürgelerindeki uygulamaları, Kızılderili geleneklerinin ortadan kalkması 1917 Rus devrimi, Çin'de Mao'nun kültür devrimi vs. mecburi sosyal değişmelere örnek verilebilir (Aytaç,2002:223).

2.5.3. Planlı Ve Plansız Değişme

Değişmenin hem oranı hem de yönü büyük ölçüde kasıtlı ya da kasıtsız değişmeye dayanır. Kasıtlı değişme ile demek istenilen liderler, kaşifler, reformcular ve baskı grupları tarafından gerçekleştirilen sosyal değişmelerdir. Bazı kişiler toplumu ve kültürü istedikleri yönde değiştirebileceklerini iler sürebilirler. Örneğin bir iş adamı yeni bir buluşa dayalı üretimde bulunmak için fabrika kurabilir. Bu girişim hiç beklenmedik sonuçlara yol açabilir: hızla gelişen bir sanayi kentinin çevresindeki gece kondular gibi.

Kasıtlı olmayan değişmeler genellikle daha önceden tahmin edilememiştir. Deprem, kuraklık , sel, salgınlar gibi doğal felaketler sonunda kasıtlı olmayan değişmeler gözlenir. Bu felaketler hızlı değişme yaratırlar. Kişiler ancak teknik bilgiler yönetimdeki yeterlilikleri ile fizik çevreleri üzerinde kontrolü elde ettikleri zaman planlanmamış değişme etkisini daha az gösterir (Fichter,1990:156).

2.6. Toplumsal Değişme Model ve Teorileri

Tarihte ve bugün toplumsal değişimin nasıl olduğu, nereye doğru gittiği hususunda değişik teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler düz çizgi ve çember şeklinde ifadelendirilen değişme teorileridir. Birincisine Comte Spencer, Hobbes ve Marx'ın teorileri örnek olarak gösterilebilir. Comte'un teorisinin özünü, sosyal değişmeyi teolojik düşünceden başlayıp metafizik düşünce biçimi aracılığıyla ifadesini modern bilimde bulunan pozitif düşünce biçimine geçiş olarak gerçekleştiren ve üç hal yasasının ilerleme diye tanımladığı insanın entelektüel gelişmesinin ürünü belirlemektedir. Buna paralel olarak ahlakta ve toplumsal kurumlarda da ilerleme olmuştur. İnsan faaliyeti saldırgan, savaş ve savunmacı, savaş ve sanayi merhalelerinden geçmiştir. Bunlar teorik metafizik ve pozitif şeklinde ayrılan değişme teorisine tarihi bakımdan uygunluk gösterirler (Akyüz,1992:271).

Spencer'in sosyal değişme teorisi, Comte'unkinden daha kapsamlı ve ampirik veriler bakımından daha zengindir. Spencer'e göre, toplumları bir bütün olarak ele aldığımızda evrim kaçınılmaz görünmekteyse de, her bir toplumda ille değişim olacağı, bunun gerçekten olasılık taşıdığı söylenemez (Özkalp,2001:356). Sosyal tekamülün fiile akışını tartışırken, önemli öğeler olarak toplum içinde fonksiyon farklılaşmasının artışına, toplumun boyutlarının genişlemesine ağırlık verilmelidir. Fakat sosyal teori analizi en sonunda, bir çeşit kozmik evrim teorisine dayanmakta; bu teori ise belirsiz bir istikrarsız homojenlikten belirli bir istikrarlı homojenliğe doğru evrensel bir hareketin bulunduğunu ileri sürmektedir. Fakat insan organizmasının gelişmesiyle eş değerde olduğunu iddia ettiği sosyal tekamül şeklindeki değişimin, zaman bakımından sınırlandırılmasında pek başarılı olmuş sayılmaz. Çünkü Spencer bu konuda sistemli bir sınıflandırmanın nasıl olacağını göstermemiştir (Özkalp,2001:356).

Comte ve Spencer'den etkilenen L. T. Hobhouse, sosyal değişme teorisine önemli katkılarda bulunan bir düşünürdür. Comte'un dogmatik pozitivizmini reddeden Hobhouse, onu akılla ilgili görüşünü psikolojik delillerle zenginleştirmiştir. Ona göre insanlığın değişme ve gelişmesinde beş merhaleden söz edilebilir. Bunlar, okur-yazarlık öncesi toplumlarda mantığa dayanan düşüncenin ortaya çıkışı; Babil, Mısır ve Çin'de bilim öncesi düşüncenin oluşumu; M. Ö. 8-5. yüzyıllarda Çin, Filistin ve Hindistan'da düşüncenin başlaması;Grekler de sistemli düşünce dönemi ve VI. yüzyıldan itibaren modern düşüncenin ortaya çıkmasıdır (Akyüz,1992:272).

K. Marx'ın değişme teorisi ise, insanlığın gelişim tarihini sınıf çatışmasıyla açıklamak istemektedir. Onun düşüncesinin esasını, ekonomi ve üretim vasıtalarına sahip olma durumu teşkil etmektedir. Ona göre üretici güçlerin sürekli gelişmesi sınıflar arasındaki ilişkileri ve sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmanın şartlarını değiştirir. Bir süre sonra egemen duruma geçen yeni sınıf (proletarya), mevcut üretim tarzını ve toplumsal ilişkiler sistemini değiştirerek yeni bir sosyal düzen kurar. Tarihin itici gücünü sınıflar arasındaki tezat ve mücadelelerle bulmak mümkündür (Sayın,1985:72).

Sosyal değişme konusundaki ikinci teori öbeğine çember (Kreis, zyklische) şeklindeki teoriler girmektedir. Bu teori grubunda Pareto, Mosca, Schumpeter, A. Toynbee ve Sorokin isimler bulunmaktadır. Burada bu isimlerden bazılarının görüşleri üzerinde kısaca durmakta fayda vardır:

Pareto'nun en ünlü görüşü seçkinlerin dolaşımı teorisidir. Ayrıca onun teorisinde iktidar için verilen mücadele, sosyal değişme için temel dokudur. Ona göre çok başarı göstermiş seçkinler hırçın, gerilemiş seçkinler ise insancıl bir yönetim kurarlar aslında seçkinlik bir yandan biyolojik güçlere diğer yandan da psiko-sosyal farklılıklara dayanır. Her türlü değişme, kabiliyetlerin ayıklanması, dolaşım yani iktidar için verilen mücadelelerin sonucudur. Bu durum sürekli olduğu ve başlangıç noyasına döndüğü için çembere benzetilmektedir. Toynbee ve Sorokin de bazı bakımlardan düz çizgi şeklinde ifade edilen sosyal değişmeleri savunurlarken çoğunlukla çember vari değişmelerin öne sürdüğü görüşleri benimserler. Özellikle Toynbee'nin çember biçimindeki teorilerle akrabalığı, kültür ve medeniyet konusundaki yorumlarından ileri gelmektedir. Ona göre kültür ve medeniyetler çeşitli devreler geçirirler büyüme, durgunlaşma ve gerileme devreleridir. Değişmelerin kaynağını burada aramak gerekir (Akyüz,1992:273) .

2.6.1.Tekamülcü Modeller

Bu model, Malthus ve Spencer'den etkilenen Darwinin biyolojik tekamülcü görüşünden kaynaklanmıştır. Darwinin görüşleri birkaç tane ana teze dayanmaktadır. Bu tezler; türle çok çeşitlidir,artma eğilimi gösterirler, türlerin mücadelesi hem içe hem de dışa doğrudur, bu mücadeleyi kuvvetli olanlar kazanır (Akyüz,1992:273).

Spencer ve Darwinin organik evrim teorisini toplumların sosyal evrimine uygulamıştır. Toplumlar basitten karmaşığa doğru hareket ederler. Üretici olan bireyler

ödüllendirilir, zayıf ve güçsüz olanlar ayıklanmak suretiyle toplumlar mükemmel doğru yol alırlar (Aytaç,1972:125).

2.6.2. Organizmacı Modeller (Yapısal – fonksiyonel modeller)

Bu model tekamülcü modellerden çıkmıştır. Spencer tarafından insan organizması ile toplum arasında ilişki kurulması bu modeller için temel yaklaşım olmuştur. Spencer'e göre, her iki varlıkta hayat çizgileri doğrultusunda büyürler, kütleleri veya hacimleri artar ve aynı zamanda az sayıda benzer parçalardan çok sayıda iç bağılılığı olan benzer parçalara doğru yapısal gelişme gösterirler (Ozankaya,1991:479). Aynı zamanda Ozankaya'nın ifade ettiği gibi, tekamül maddenin belirsiz tutarsız türdeşlikten belirli ve tutarlı çok türlülüğe geçme sürecidir. Böylece karmaşıklığın artması büyümeye yol açmaktadır (Ozankaya,1991:479).

Klasik organizmacı değişim modelleri içerisinde Durkheim ve Tönnies gibi sosyologlarda yer almaktadır. Fakat çağdaş organizmacı değişim modellerinin önde gelen temsilcisi Moore'dir. Onun çağdaşlaşma olarak tarif ettiği değişim modeli, bazı önemli şartlara bağlıdır. Bu şartların başında endüstri gelir. Endüstri şartları ise değerlerde değişme, ferdiyetin gelişmesi, roller başarı ölçüsü, milli bütünlük kurumlaşma, ekonomik değişim, siyasi istikrar, örgütlenme, ekonomide serbest Pazar, emeğin yüksek değerde dolaşımı, karların yeniden yaratılması, üretilen malların kalite ve çeşitliliği, uzmanlaşma ve nüfus gibi meselelerdir. Bunlar toplum yapısını etkileyerek değiştiren faktörlerdir (Burke,2000:142).

2.6.3.Denge Modeli

Bu modele göre, insan organizması yaptığı çalışmalardan dolayı bünyesinde bazı şeyler kaybeder. Bunu temin için yeniden bazı faaliyetlerde bulunmak durumunda kalır. Yani insan organizması canlılığını devam ettirmek için dengede kalmak zorundadır. Toplumda organizmaya benzediği için onun yaşamasında dengede kalmasına bağlıdır (Kızılçelik,1996:175).

Denge kuramı sosyal bilimcilerin birçok alanda kullanılmış bir alandır. Bugün bile psikolojide, sosyolojide, ekonomide ve antropolojide kullanılmaya devam etmektedir. Parsons'a göre bir sistem yapısı ile kendi içinde ve çevresi arasında geçen sürecin ilişkisi elimizdeki amaca göre yapı adını verdiğimiz nitelik ve ilişkileri görelilik olarak değişmeden sürdüreceği biçimde ise, bu sistemin istikrarlı ya da dengeli olduğu söylenebilir. Parsons'a göre, bir toplum uzlaşmış sistemlerden ve bunların alt sistemlerinden oluşur. Bunların her

birinin diğeriyle ve dışarıda kalan çevrelerde de ilişkileri vardır. Bu ilişkiler bir yandan uzmanlaşmayı daha fazla uzmanlaşmayı daha zorunlu hale getirirken, diğeri yandan da dengeyi ve istikrarı sağlamayı amaçlar. Böylece bir yandan bozulma olurken, diğeri yandan da denge ve istikrar meydana gelir. Sosyal değişimin kaynağını burada aramak gerekir (Akyüz,1992:275).

2.6.4. Ogburn'un Kültürel Gecikme Anlayışı

Yapısal-fonksiyonel değişim modelleri içerisinde değerlendirilen en önemli modellerden birisi de Ogburn'un kültürel değişim anlayışıdır. Zaten sosyal değişim kavramını sosyal bilimler literatürüne kazandıran düşünür Ogburn'udur. Ogburn bu kavramı sosyal, dinamik, kalkınma ve gelişim kavramını karşılamak üzere seçilmiştir (Akyüz,1992:273).

Ogburn'un kültürel gecikme anlayışı denge modelinin özel bir biçimidir. Bu anlayışa göre her toplum kendi iç dengesini temin eden unsurlara sahiptir. Toplumun bir kesiminde dengeyi bozan değişimler, aynı zamanda dengeyi telafi edecek mekanizmaları da beraberinde getirirler. Ancak yeni denge durumu eskisinden farklıdır. İki denge arasında bir boşluk bir gecikme vardır. Yani bir kültürel yapı içerisinde bulunan parçalardan birisi diğeri değişmeden değişikliğe uğrarsa, ya da ondan daha fazla değişirse ve bu nedenle iki parça arasında önce olduğundan daha az uyum olursa bir kültürel gecikme vardır denilebilir.

Ogburn'a göre, toplumun yaşama alanlarını meydana getiren bilimsel ve teknolojik unsurlara, inançlar, geleneksel, zihniyetler ve aile yapısındaki değişimler arasında zaman ve hız bakımından bir uyumsuzluk vardır. Maddi unsurlar hızlı değişken, manevi unsurlar daha yavaş değişmektedirler (Bottomore,1997:330).

2.6.5. Çatışmacı Modeller

Buraya kadar anlatılan modellerin tümü toplumu oldukça istikrarlı bir yapı olarak görmektedirler. Onlara göre toplum, insan vücudunu veya makinenin çalışmasında olduğu gibi bir fonksiyonel bağımlılığa sahiptir. Daha önce incelenen üç modelde organizmacı değişim teorisinden çıkmıştır ve onun temel özelliklerini taşımaktadır. Organizmacı düşüncenin temelinde yapı elemanları ile fonksiyonları arasında bir istikrar bir uyum ve bir uzlaşma söz konusudur. Çeşitli parçalardan meydana gelmiş bir yapı, makul bir telafi mekanizması meydana getirerek yeni bir dengenin oluşmasına yönelir. Tekamülcü ve

organizmacı değişim modelleri dengeye, fakat değişmeci modeller her alanda yapısal değişmeye öncelik verirler.

Çatışmacı modellerin K. Marx'ın görüşleri bulunmaktadır. Marx'a göre, çatışma olmadan ilerleme meydana gelmez. Çünkü toplum, hem yapı hem de fonksiyon bakımından sürekli değişen bir niteliğe sahiptir. Toplumun temel özelliği değişken oluşudur. Böylece de değişme ve çatışma tesadüfi bir olay değil, toplumsal yapının özünden gelen tabii bir sonuçtur. Çünkü çatışma olmadan insanlığın ilerlemesi mümkün değildir. Tarihin işleyişi çatışmalar aracılığıyla sürüp gitmektedir. Bütün gelişme ve değişme bu çatışmanın sonucudur. Toplumda değişmenin düzeninden başka bir düzen yoktur.

Gelişmenin tek doğrultulu mu yoksa çok doğrultulu mu olduğu konusunda, Marksistler kendi aralarında anlaşamamaktadırlar. "Kabile- köleci- feodal- kapitalist- sosyalist şeması, besbelli ki doğru değildir. Bununla birlikte, Marks'ın kendisi bu şemayı yalnızca Avrupa tarihi için geçerli saymıştır. Hindistan'ın, hatta Rusya'nın, Batı'nın yolunu izleyeceğini ummamış, ama onların hangi yollardan gitmediğini beklediğini de açıklamamıştır"(Burke , 2000:139).

2.6.6. Büyüme ve Gerileme Modelleri

Bu modeller, A. Toynbee, Spengler, Sorokin ve M. Weber gibi bilim adamları tarafından geliştirilen görüşlere dayanmaktadır. Bu düşünürlerden Spengler ve Toynbee, toplumların kültür ve medeniyet süreleri ile insan organizması arasında benzerlik bulunmaktadır. Özellikle Spengler, her kültürün insan organizmasını yaşadığı merhalelerden geçmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Bu merhaleler çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemleri olarak sınırlandırılabilir. Spengler İbni Haldun devletler için biçtiği kadere benzer bir zaman sınırlandırmasını, medeniyet ve kültürler için yapmaktadır. Sorokin ise bundan farklı olarak kültürel sistemlerin hiçbir zaman ölmediğini, yalnızca şekil değiştirdiğini bildirmektedir (Bottomore,1997:331).

Weber'in sosyal değişme modeli kendisinin geliştirdiği sosyal aksiyon prensibinden doğmuştur. Weber, çok farklı sosyal düzenlere ait meşru otorite tipleri, her tipe ait örgütlenme biçimleri ve bunların değişim yönleri üzerinde durmuştur. Toplum değişmesi ile ilgili görüşleri, sosyal aksiyon tiplerinin tanımlanması neticesinde olmuştur. Sosyal aksiyon, meşruluğun dört temelini oluşturmaktadır. Bu temeller gelenek, duygu , akıl ve hukukilik

olarak tanımlanabilir. Meşruluğun idealleştirdiği saf tipler ise akılcı, gelenekçi, duygusal ve karizmatik olarak sınıflanabilir (Akyüz,1992:277).

Weber'in değişme modeli, bu dört çeşit otorite arasındaki dalgalanmayı içine almaktadır. Ona göre, bu otorite tiplerinden üçü, akılcılığa yerlerini bırakmışlardır. Batının gelişim tarihi bunun için sürekli bir örnektir. Fakat bu durum diğer tipleri bütünüyle ortadan kalktığını göstermez. Zaman zaman bunlarda ortaya çıkabilir (Ozankaya,1991:492).

BÖLÜM III

EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Eğitimin Anlamı

İnsanlık tarihinin en eski faaliyetlerinden biri de eğitim ve öğretimdir. Eğitim insanla ilgili temel bir dokudur. Onun içerisinde tabii unsurlarla beraber zihni ürünler de yer alır. Yani eğitim insanın ve toplumun iç dünyasından gelen ve kendiliğinden olan mantık örgüsünün bir sentezidir. Başka bir ifadeyle, eğitim toplumun sahip olduğu maşeri vicdanın çağdaş değerlerle gözden geçirilmesini ve şekillenmesini temin etmeğe yarayan bütün düşünce ve çabaların bir organizasyon halidir (Akyüz, 1995:13).

Eğitim, günlük hayatta çok sık kullanılan sözcüklerden biri olması dolayısıyla kavramın pek çok tanımı yapılmıştır. Bu kavram üzerine yapılan tanımlamalar ve yorumlar bir hayli fazladır. Eğitimi bazen dar ve katı çerçeveler içinde tanımlansa da aslında eğitim kavramı oldukça geniş bir anlam içermektedir.

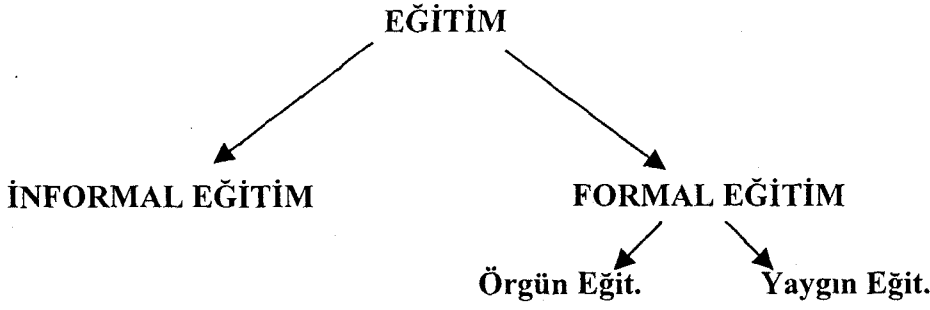
Ertürk'e göre ise, bireyde davranış değişikliği kendi yaşantıları yoluyla meydana gelir ve bu yaşantı, bireyin çevresiyle kurduğu etkileşim sonucu bireyde kalıcı izler bırakır (Ertürk,1979:95). Bu tanım ile Ertürk eğitimi bir yaşam süreci olarak görmüştür. Erden ise, eğitimi en geniş anlamıyla bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlayarak, eğitimin üç temel özelliğine işaret etmiştir. Birincisi, eğitimin bir süreç olduğunu, ikincisi eğitim sonucunda bireyde davranış değişikliği meydana geldiğini, üçüncü olarak da bireyin yaşantıları sonucu davranış değişikliği meydana geldiği ifade edilir. Bu da eğitim kavramının ne kadar kapsamlı olduğunu göstermektedir (Erden,1998:14).

Eğitim kavramı geniş ve kapsamlı bir kavram olmakla birlikte eğitim faaliyeti birkaç boyut içerisinde incelenebilir. Her şeyden önce eğitim olayı fert ve toplum için bir iç olaydır. Yani eğitimde bazı uygulamalar aracılığıyla ferdin ve toplumun iç dünyasına ulaşılabilir. Buna ulaşmaya çalışırken eğitimin elinde iki malzeme vardır. Bunlar fert ve toplumdur. Eğitimin her şeyden önce bu iki malzemeyi teşhis etmek, anlamak ve bunlara uygun düşecek bir yetiştirme anlayışı ve sistemi geliştirmesi gerekmektedir. İşte bu anlayış içerisinde eğitimi ele alan çeşitli düşünürlerin görüşlerini vermekte fayda vardır.

J. J. Rousseau ile başlayan çocuğun tabiatına dönüş hareketi Herbart'da güçlü bir psikolojik muhtevaya sahip olmuştur. Yüzyılımızın ünlü kadın eğitimcisi Key, çocuğu bağımsız bir varlık olarak ele alarak onun kendine mahsus bir dünyası olduğunu gösterdi. Bu anlayıştan hareket eden birçok eğitimci, eğitimi ele alırken onun bu yönünü gözden kaçırmamaya özel ihtimam göstermişlerdir. Eggersdorfer'e göre eğitim insanın bütün iç güçlerinin açılıp gelişmesini temin eden devamlı bir olaydır. Kerschensteiner'de eğitimi, insanın şuur muhtevasını meydana getiren çeşitli unsurların açılıp saçılmasıyla ortaya çıkan bir ahlaklaşma olayı şeklinde ifade ediyor (Avrasi,1995:115). Ancak bu eğitimciler eğitim aracılığıyla insanı içten şekillendirmeyi iç dünyasının dışı hakimiyetini savunurlar. Onlara göre insanın bedeni ve ruhu dünyası aynı gelişme kanunu takip eder. Bu bakımdan çocuğun biyolojik ve psikolojik hayatı onun doğuştan getirdiği ve özüne saklı bir gelişme plan ve programının dışına çıkamaz (Akyüz,1992:14). Eğitim tanımları verilirken eğitim görevini kapsayan tanımlarda verilmektedir. Örneğin Speranger'in deyimiyile eğitimin görevi, yaratılmışı yeniden yaratmak değil ebedi hayat için insanın şekillenmesine yardım etmektir (Aytaç,1972:149). Ayrıca eğitim ferdin kabiliyetlerini en yüksek seviyeye çıkarılması işidir. Eğitim bunu yapmak için gösterilen çabaları ihtiva eder. Eğitimi istenilen yönde bir davranış değişmesi olarak tarif etmek aslında eğitimin amacı ve görevini ortaya koyan en tanınmış tariflerden birisidir. Yine Pestalozi eğitimi ele alırken şöyle diyor: Eğitim sadece insanın gelişmesine yardım etmek faaliyeti olarak düşünülmemelidir. Bununla birlikte insanın hayatını yaşamak ve bunu sevk ve idare etmek sanattır. Yaşamayı öğretmek bütün eğitim sistemlerinin başta gelen görevidir (Varış,1965:146). Jaspers ise eğitimi tanımlarken aynı zamanda eğitimin önemini de vurgulamaktadır. Ona göre insan özetlenmiş bir evren yeni bir mikrokosmosdur. Fakat yapılan çeşitli yanlış müdahaleler yüzünden insanın harmonisi bozulmuş akış mecrası değişmiş ve ilahi plan alt üst olmuştur. İşte eğitimin önemi burada ortaya çıkmaktadır. İnsanda çeşitli uygulamalar aracılığıyla meydana gelen ahenksizliği ortadan kaldırmak insanın kendi bünyesi içerisinde gösterdiği çabayı desteklemek ve onun önündeki engelleri kaldırmak ancak eğitimle olmaktadır (Aydın,1987:148).

3.2. Eğitimin Temel İşlevleri ve Önemi

Eğitim bütün toplumlar için önemli işlevlere sahip faaliyet alanlarından biridir. Bu yönüyle eğitim, birtakım boyutları bulunan birey yetiştirme süreci olarak tanımlanabilir. Söz konusu boyutları şu şekilde şemalaştırmak mümkündür.

“ Toplumsal yapının en önemli kurumlarından biri olan eğitimin başlıca görevi; bireyi toplumun beklentileri çerçevesi içerisinde yetiştirmek, toplumun uygun gördüğü tutum ve davranışları bireylere kazandırmaktır. Eğitimin söz konusu bütüncül işlevi, toplumsal yaşamın değişik alanlarında ihtiyaç duyulan bilgi ve donanıma göre çeşitli alanlara ayrılmakta; yani uzmanlaşmaktadır”(Yeşilorman, 2003;23). Bunu yapabilmesi için de formal eğitim sürecine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıdaki şemada formal eğitim olarak gösterilen eğitim boyutu, planlı eğitim etkinlikleri olarak adlandırılmaktadır. Formal eğitim sürecinde bireyde davranış değişikliği meydana getirmek üzere bilinçli planlı ve kasıtlı bir biçimde öğrenme ortamı düzenlenir. Bu süreçte bireyin davranışları belli amaçlar doğrultusunda değiştirilir. Kuşkusuz değiştirilmek istenen davranışlar toplum tarafından uygun görülen ve istenilen davranışlardır. Bu tanıma göre formal eğitimin temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Eğitim bir süreçtir.
2. Eğitim sonucunda davranış değişikliği meydana gelir.
3. Davranış değişikliği bireyin kendi yaşantıları yoluyla gerçekleşir.
4. Eğitim yoluyla bireyde istendik davranışlar geliştirilir.
5. Eğitim süreci kasıtlı ve planlıdır.

Eğitim sürecinde yukarıdaki beş unsurun hepsi birlikte varsa, formal eğitim olarak kabul edilir. Formal eğitimde öğretim ağırlık taşır. Formal eğitim örgün ve yaygın olmak üzere ikiye ayrılır(Erden,1998:17).

Örgün eğitim belli bir yaş grubundaki bireylere milli eğitimin amaçlarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında düzenli olarak yapılan eğitimidir. Okul öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim örgün eğitim sistemini meydana getirir (Varış,1994:32).

Yaygın eğitim ise, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş bu sistemin her hangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan kişilere ilgi ve gereksinme duydukları alanlarda yapılan eğitimidir. Halk eğitim merkezlerinde yapılan kurslar, resmi ve özel kurum ve işyerlerinde yapılan hizmet içi eğitim faaliyetleri yaygın eğitime örnek verilebilir. Günümüz bilgi toplumlarında bilgedeki değişim çok hızlı olduğu için özellikle yaygın ve yaşam boyu sürekli eğitim giderek önem kazanmaktadır (Fidan,1977:43).

Eğitim etkinliklerinin bir kısmı gelişi güzel, kasıtsız olarak düzenlenir. Bu tip eğitim informal olarak adlandırılır. Aile içinde akran gruplarında, usta çırak ilişkisi sonucu kazanılan davranışlar informal eğitimin ürünleridir. Çocuklar arkadaşlarıyla oynarken, gençler akranlarıyla oluşturdukları gruplar içinde birbirleriyle etkileşim kurarak yardımlaşmayı, dayanışmayı, iş birliğini, kurallara uymayı öğrenirler.

Informal eğitim kontrollü ve planlı olmadığı için bu eğitim süreci sonunda insanlar farkında olmadan olumlu, istendik davranışların yanı sıra, istenmeyen zararlı davranışlar yada sonuca götürücü olmayan yanlış davranışlarda öğrenebilirler. Sigara içmek, kopya çekmek, aksanlı konuşmak, bunlara örnek gösterilebilir (Erden,1998:14).

Informal eğitim yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu ekonomisi toplamacılık, avcılık, tarım gibi insan gücüne dayalı toplumsal ilişkileri karmaşık olmayan toplumlarda bireylerin toplumsallaşması ve hayata hazırlanması için yeterli olabilmektedir. Bu toplumlarda çocuk, anne, baba yada başka bir yakınının yanında kendi yaşamı için gerekli bilgi ve becerileri kazanabilmektedir. Özel okullarda ve halk eğitimlerde verilen eğitimi buna örnek verebiliriz. Günümüz, sanayi ve bilgi toplumlarında informal eğitim çocuğun sosyalleşmesi ve hayata hazırlanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle toplumların gelişmesiyle birlikte plansız gelişigüzel informal eğitimin yanı sıra planlı eğitim faaliyetleri önem kazanmaya başlamış ve bu eğitim okul denilen kurumlarda verilmeye başlanmıştır (Tezcan,1996:84).

Formal eğitim ile informal eğitimi kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir.aynı kurum içinde hem formal hem de informal eğitim bir arada gerçekleşebilir. Örneğin örgün

3.3. Eğitimin Toplumsal Temelleri

Temel ihtiyaçların çoğunu doğadan karşılayan insanoğlu, var oluşundan beri doğa ile mücadele etmektedir. Doğadan daha çok yararlanmak ve daha iyi yaşamak amacı insanları bir araya getirerek toplumların oluşmasına neden olmuştur. Toplumsal yaşantıda toplum-doğa ve toplum insan olmak üzere iki temel ilişki söz konusudur. Bu ilişkilerin bazıları süreklilik gösterir ve zamanla kalıplaşarak kurumları oluşturur.

Toplumsal kurumlar tüm toplumlarda görülür. Bunlar toplumun vazgeçilmez parçaları, işlevsel birimleridir. Toplumsal yaşam ancak kurumsallaşma ile mümkündür. Kurumlar toplumun bazı ihtiyacını karşılamak amacıyla toplumsal ilişkiler içinde oluşur. Eğitim de bu toplumsal kurumlardan biridir.

Her toplum bireylerini eğiterek onların toplumla uyumlu ve topluma katkıda bulunacak biçimde yetişmelerini ister. Günümüz endüstrileşmiş toplumlarında bu işlevi eğitim kurumları olan okullar üstlenmiştir. Okulların toplum ve birey açısından sayısız faydaları vardır. Okulların başlıca işlevi toplumdaki bireyleri toplumsallaştırmak, toplumdaki bireylere kültürel mirası aktarmak, bireyleri kendi yetenek ve ilgileri doğrultusunda eğitmek ve toplumu kalkındırmaktır. Bu eğitim kurumunun bu işlevlerini kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

3.3.1. Toplumsallaştırma

Toplumsallaşma insanın karşılaşacağı durumları müesseseseleşmiş kurallara, çözüm yollarına uygun şekilde tarif ve idrak edebilmesine, onlara göre değerlendirmesini mümkün hale getirerek, yeteneklerin elde edilmesini sağlayan süreçtir (Dönmezer,1994:122). Kısaca

İnsan biyolojik bir varlık olarak çok yada az örgütlenmiş toplum dediğimiz gruplar içinde dünyaya gelir ve çevresiyle etkileşim kurarak sosyal bir varlık haline gelir. İşte bireyin bu şekilde toplumun bir üyesi haline gelme sürecine toplumsallaşma denir (Erden,1998:81). Toplumsallaşma doğuştan başlayarak tüm yaşam boyu süren, hem birey hem de toplum açısından önemli bir süreçtir. Toplumsallaşma sürecinde birey ihtiyaçlarını toplumun beklentilerine uygun bir biçimde karşılama, toplumsal rollerle onları destekleyen tutumları, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli bilgi ve becerileri öğrenerek, toplumla uyumlu ve topluma yararlı bir varlık haline gelir. Böylece bireylerin toplum içinde ortak davranışlar sergilemesi ve bireylerin birbirlerinin davranışlarını tahmin etmeleri mümkün olur. Bu durum bireyler arasındaki çatışmaları azaltır ve toplumun sürekliliğini sağlar. Her toplumun kendine özgü davranış biçimleri vardır. Bireylerin giyim, barınma, yemek yeme tarzı aile içindeki ilişkiler, toplumsal roller, toplumdan topluma değişir. Bu davranışlar kültürün bir parçasıdır. Birey çevresi ile etkileşim kurarak bu davranışları bilinçli yada bilinçsiz olarak öğrenir.

Kültürel birikimin sınırlı olduğu ilkel yada ilkele yakın toplumlarda, bireyin toplumsallaştırmasında aile ve toplumdaki diğer üyelerin çabaları yeterlidir. Bu toplumlarda çocuk yaşamını sürdürmek için yapacağı ekonomik etkinlikler, toplumun inanç ve değerlerini aile üyelerinden ve akran gruplarından öğrenebilir. Ancak kültürel birikim arttıkça, bireyin toplumsallaşması işlevi büyük ölçüde okulun görevi haline gelmiştir. İnfomal eğitimin yanı sıra formal eğitimde işlevsel hale gelmiştir.

Okullarda öğrencilere toplumun ortak değerleri, davranış kalıpları, toplumda oynayacakları rollerin gerektirdiği davranışlar, planlı ve kontrollü bir biçimde öğretilir. Böylece onların, toplumla uyumlu, işbirliği duygusuna sahip, hak ve sorumluluklarının sınırlarını iyi çizen ve ona göre davranan bireyler haline gelmesi sağlanır. (Kaya,1977:60).

3.3.1.1.Toplumun Kültürel Mirasını Aktarma

Kültür bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. Kültürün oluşturulması ve bunun diğer nesillere aktarılması insanoğluna özgü bir olgudur. İnsan düşünen, düşündüklerini, konuşarak ve yazarak ifade edebilen tek canlı varlıktır. İnsanın bu özellikleri, onun kendi yaşantıları yoluyla elde ettiği bilgi, beceri ve yetenekleri diğer nesillere aktarmasını sağlar (Erden,1988:83).

Kültürel değerler ve normlar bireylerin toplum içinde birbirlerine benzer davranışta bulunmalarını sağlayarak toplumun bütünlüğünün korunmasına yardımcı olur. Günümüzde kültürel birikimin hızlı olması, bireylerin günlük yaşantılarında kültürel mirasın tüm boyutları ile karşılaşmalarını ve öğrenmelerini olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması görevi okullar tarafından üstlenilmiştir. Okullar, kültürel özellikler içinden öğrencilerin yaşlarına ve ihtiyaçlarına uygun olanları seçerek bunları planlı ve amaçlı bir biçimde öğrencilere kazandırır. Okullar özellikle bilgi birikiminin öğrencilere aktarılmasında çok önemli rol oynar.

Okulların mevcut kültürün aktarılması işlevinin yanı sıra kültürün geliştirilmesi işlevi de vardır. Okullar toplumdaki yenilikleri başlatacak ve geliştirecek, yenilikçi ve yaratıcı bireyler yetiştirerek kültürel birikimi de sağlarlar(Aytaç,1972:162).

3.3.2. Mevcut Siyasal Düzeni Koruma

Toplumlar genellikle mevcut siyasal rejimlerini korumak isterler. Eğitim kurumları toplumdaki bireyleri milli ideolojiyi, değerleri ve idealleri kazandırarak onları mevcut siyasal düzene bağlı vatandaşlar olarak yetiştirirler. Okullarda çocuklara küçük yaşlardan itibaren bayrağı, milli değerleri, ve sembolleri benimsemeleri öğretilir. Devletin dayandığı temel felsefe, ideoloji ve ilkeler çeşitli dersler, törenler, özel gün kutlamaları gibi etkinliklerle çocuk ve gençlere kazandırılır. Böylece, eğitim kurumları mevcut siyasal düzenin korunmasına yardımcı olur (Celkan,1989:89).

3.3.2.1.Seçme ve Yönelme

Eğitimin diğer bir işlevi de öğrencileri ilgi, yetenek ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda eğitmektir. Her toplumda farklı yeteneklerde çocuklar vardır. Eğitim kurumları, çeşitli yeteneklerdeki çocukların en iyilerini, en yeteneklilerini seçerek onlara çok iyi bir eğitim olanağı sağlamak zorundadır. Böylece bu çocuklar, topluma önderlik edecek bireyler haline gelerek toplumun gelişmesine önemli katkıda bulunabilirler. Üstün yetenekli çocuklar zengin yada fakir olabilirler. Bu nedenle, eğitim kurumlarının bu işlevini yerine getirebilmesi için eğitimde fırsat eşitliliğinin sağlanması gerekir.Eğitim kurumunun seçme işlevinin yanı sıra yönlendirme işlevi de önemlidir. Her çocuk yetenekli olmayabilir, ancak her çocuğun kendine özgü ilgi duyduğu ve yeteneği olduğu alanlar vardır. Eğitim kurumları öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini belirleyerek onlar yönlendirmelidir. Böylece toplumdaki bireyler hem daha mutlu hem de üreten olurlar (Erden, 1998:84).

Öğrencilerin kendilerini tanımaları, ilgi ve yeteneklerinin belirlenmesi amacıyla okulların büyük bir kısmında rehberlik merkezleri kurulmuştur. Ancak, ölçme araçlarındaki yetersizlikler, öğrenci ve velilerin bu hizmetlere karşı duydukları güvensizlik yöneltti işinin gerektiği gibi yapılmasını engellemektedir.

3.3.3. Toplum Kalkındırma

Ülkelerin kalkınması ile toplumdaki insanların eğitim düzeyleri arasında yakın ilişki vardır. Kalkınmış ve gelişmiş ülkelere bakıldığında zaman bu ülkelerde çocukların okullaşma oranının çuk yüksek olduğu zorunlu eğitim sürelerinin arttığı görülmektedir. Ekonomik büyüme, üretimi arttıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin akılcı bir biçimde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayan ise eğitilmiş insan gücüdür. Örneğin, günümüzde çok değerli bir doğal kaynak olan petrolün bulunduğu birçok ülke, yetişmiş insan gücüne sahip olmadığı için bu kaynaklardan yeterince yararlanmamaktadırlar. Buna karşın doğal kaynakları çok sınırlı olan Japonya ile II. Dünya Savaşından tüm gücünü yitirip yenik çıkan Almanya yetişmiş insan gücü sayesinde ekonomik yönden büyük gelişme göstermişlerdir (Özkalp,2001:344).

Eğitim kurumlarının ekonomik kalkınmaya yardımcı olması için, okullarda bireylere çağdaş teknolojiye uygun bilgi ve becerilerin kazandırılması, her düzeyde ve alanda kalkınmanın gerektirdiği nitelikte ve nicelikte insan gücü yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu da eğitimin bir yatırım olarak görülmesi ve bu yatırımların ülke ihtiyaçlarına uygun olarak yapılmasına bağlıdır.

3.3.4. Bireyi Geliştirme

Eğitim kurumları büyük ölçüde toplumun yukarıda sıralanan ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Ancak eğitim kurumları bu işlevlerini yerine getirirken toplumdaki bireylerin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Birey eğitim kurumlarında, doğal ve toplumsal çevresini tanıyarak bunlardan en iyi biçimde yararlanma ve temel ihtiyaçlarını karşılama yollarını öğrenir.

Özellikle zorunlu olmayan yüksek düzeydeki eğitim kurumlarına devam eden bireyler, topluma yararlı olmanın yanı sıra, toplumda kendine iyi bir statü kazanma, yüksek gelir elde etmesini sağlayacak bir meslek kazanma, kendini gerçekleştirme gibi bireysel çıkarları içinde

eğitim kurumlarına devam etmektedirler. Bu ihtiyaçlar bireyin okula karşı güdülenmesini sağlar.

Eğitimin bireyi geliştirme işlevi, günümüzde modern ve demokratik toplumlarda bireye verilen değerın artmasıyla birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Eğitim kurumları bu işlevi yerine getirirken bireyin hem zihinsel, hem de bedensel ve duygusal gelişimine yardımcı olur.

Eğitim kurumlarının bireyi geliştirme işlevini üstelenebilmesi için, eğitim etkinliklerini bireyin ihtiyaçlarına uygun biçimde düzenlenmesi gerekir. Eğitim kurumlarında kazandırılan bilgi ve beceriler, bireyin yaşamında kendi için gerekli olan ve gerçekleştirmek istediği amaçlarına uygun olanlar arasından seçilmelidir. Bireye sağlıklı ve doğru beslenme yolları ile toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların karşılamasına yardımcı olacak bilgi, beceri ve tutumlar öğretilmelidir (Erden,1998:85).

BÖLÜM IV

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ

4.1. Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisi

Toplumla eğitimin çok sıkı bir ilişkisinin olduğu ilk çağlardan beri bilinen bir gerçektir. Fakat bu ilişki, çok karmaşık bir nitelik gösterir. Çünkü her iki özelliğe, temelde insana dayanan karışık birer varlıktır. Sınıflandırılmalarında bir hayli zorluk çekilen bu sürecin ilişkilerinin mahiyetini belirlemek de o kadar güçtür. Çünkü en basit anlamıyla toplum; insani ilişkilerin meydana getirdiği bir organizasyon halidir. Yani toplum, objektif verilerle sübjektif anlamlar arasındaki bir diyalektiktir (Kızılçelik,1998:204). İşte bu diyalektik veya organizasyon halinin tanımlanması, bunların dayandığı unsurların sınırlarının çizilmesi ve buradan hareketle bütün toplumlar ve aynı toplum içerisindeki formlar hakkında genellemeler yapılması söz konusu edildiğinden birçok problem gündeme gelmektedir.

Aynı durum eğitim için de geçerlidir. En geniş anlamıyla eğitim, insanda istenilen yönde bir davranış değişikliği meydana getirmektir (Erden,1998:12). Bu makro planda bir insan ve toplumsal tip kavramını gündeme getirmektedir. Mikro planda ise, en basit misaliyle bir meslek mensubunun davranışını ön plana çıkarıyor. Her iki halde de çeşitli arzu, istek ve yönelimlerin meydana getirdiği bir problem yumağından söz edebiliriz.

İnsanla ilgili bu iki temel formun belirsizliğine rağmen, onların birbirleriyle çok sıkı ilişki içerisinde olduğu bir gerçektir. Söz konusu bu ilişki iki açıdan değerlendirilebilir: Toplum ve eğitim.

Eğitimle toplumun ilişkisinin, anlaşılması çok yeni bir husus değildir. Platon'dan beri toplumsal olgu ve olayları analiz etmeye çalışanlar ister istemez eğitimin varlığını hissetmişlerdir. Paul Bart'ın da belirttiği gibi, birçok sosyolog, toplumsal bir olay ve olgu olarak eğitimin incelenmesine yönelmişlerdir. Bu incelemeler neticesinde ortaya çıkan genel kanaatte göre eğitimin en önemli yönlerinden birisi, toplumsal bir karaktere sahip olması ve bu karakteri sürdürebilmek içinde topluma ihtiyaç duyması hususudur. Her şeyden önce eğitimin meydana gelebilmesi için toplumsal bir atmosfere ihtiyaç vardır. Bu özelliğinde dolayı eğitim düşüncesi, toplumun sahip olduğu düşüncenin çerçevesinden gelişmek durumundadır. Bundan dolayı insanın eğitimle ilgili bütün faaliyetleri, toplumsal zemine dayanan düşüncelerin birer yansıması olarak kabul edilmektedir (Bilgiseven,1992:144).

Bir toplum, medeniyet bakımından hangi seviyede bulunursa bulunsun, mutlaka kendine mahsus bir insan yetiştirme sistemine sahiptir. Çünkü insanlar, her ne kadar insan olarak, toplumlar da bunların bir birliği olarak görülüyorsa da, hemen hemen her toplumun kendine has bir insan anlayışı olduğu gibi kendini değerlendirecek özel bir bakış açısı mevcuttur. Öyle ise, bütün toplumlar için geçerli olabilecek bir insan tipinden ziyade, her toplumun kendine uygun bir insan tipini yetiştirmeye yöneldiğini düşünmek daha tutarlı olur (Durkheim,1950:73).

İşte toplum, kendine uygun bir insan yetiştirmek üzere eğitime görev verirken, bir yana kolay kolay ergimeyen sikkeler olarak değerlendirilen toplumsal tip ve normları yaşatmak diğer taraftan da, diğer toplumlar ve kendi yaratma kapasitelerinin bir sonucu olan fikri ürünler aracılığıyla kendini yetiştirmeyi amaçlar (Akyüz,1992:267). Toplumun fertlerini yetiştirmek istemesi, kendi sürekliliğini sağlama amacına yöneliktir. Yani toplum, sürekli olmak ve bu sürekli yaşayış içerisinde mutlu olabilmek için, fertleri şekillendirmek ister. Bunun için kendi değer ve düşünce şekillerini onlara vererek, entegre olmalarını sağlar ve bu yolla kendi geleceğini emniyet altına almış olur. İşte bu amaçla kendi bilgi ve mantık ölçülerine uygun bir insan yetiştirme sistemi ortaya koyar. Ortaya konulan bu eğitim sistemi, toplumsal kurum olarak toplum yapısının sonucudur ve onun niteliklerini taşır. Kısaca, toplumda zaruri olarak ve onun niteliklerini taşır. Kısaca, toplumda zaruri olarak cereyan eden eğitim olayı, toplumsal yapı ve zeminle orantılıdır, onların özelliklerini taşır.

Birkaç önemli nokta üzerine dikkatleri çekmekle, eğitime toplumsal bir boyut kazandırılmıştır. Eski dönemlerin pedagoji anlayışına göre eğitim, öğrenci ile öğretmen arasındaki bir ilişki idi. Daha sonra eğitim, kişinin kendi ilgi, kabiliyet ve kapasitesi doğrultusunda geliştirilmesi olarak anlaşıldı. Fakat on dokuzuncu yüzyılda itibaren toplumsal ilgi, ihtiyaç ve arzu ölçü olmaya başladı. Böylece, tıpkı toplumsal kurum ve olayları inceleyenlerin eğitimle karşılaşmaları gibi, eğitimi inceleyenler de, toplum ve onun istekleriyle yüz yüze geldiler bunun neticesinde toplum içerisinde ferdin çok yönlü geliştirilmesi, dolayısıyla toplumun geliştirilmesi eğitimcinin görevi olmaya başladı (Akyüz,1992:277).

Eğitimin toplumsal değişmedeki rolü kadar gücünde uzun bir zamandan beri tartışılmaktadır. Yani eğitim toplumsal değişmeyi sağlayan vasıtalarından biri midir, yoksa sadece genel toplumsal değişmeye ayak uyduran toplumsal kurumlardan biri midir?

Yukarıda da bahsedildiği gibi, klasik olarak eğitimin iki fonksiyonundan bahsedilmektedir; eğitim hem toplumun kültürel değerini hiç bozmadan genç kuşaklara benimsetecek, böylece toplum bozulmadan sürekliliğini sağlayacak, hem toplumun geleceğini güven altına almak için eleştirici, yaratıcı, yeni keşif ve buluşlar yapmaya, toplumsal değişmeyi sağlamaya çalışan kuşaklar yetiştirmek olacaktır (Avrasi,1995:113).

Eğitimin bu iki fonksiyonu, sanayileşmenin başlamasından sonraki yüzyıllarca çatışma durumuna gelmiş; eğitim kurumları ve programları birbirine zıt gibi gözüken iki görevi yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle hangi toplumsal unsurların korunarak ve belki de geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılacağı, hangilerinin değiştirilip unutturulacağı önemli bir sosyal politika sorunu olmuştur. Bunun yanı sıra, daha önce söz edildiği gibi, sosyal politikacılar toplumların gelecekteki kısa ve uzun vadeli amaçlarını da tespit etmeli, okul organizasyonunu ve programlarını bu yönde düzenlemelidir (Celkan,1989:92).

O halde toplumsal değişmeyi sağlayan faktörler nelerdir? L.White bunu teknoloji, K. Marx ekonomi, M. Weber de ideoloji ve inanç sistemi olarak değerlendiriyor. Bir toplumsal kurum olarak okul ve eğitimin genel toplumsal yapıyı şekillendirme ve değiştirme gücü yok mudur? Bunu birkaç noktada değerlendirmek mümkündür; okullarda verilen pratik bilgiler ve davranış şekilleri, bir ülke insanlarını belirli idealler etrafından toplamaya ve milli birliği sağlamaya çalışmaktadır. ABD’de çok karışık ırk ve milletlerden gelen insanların Amerikanlaştırılması; SSCB’de Sovyetleştirilmesi; çeşitli Avrupa ülkelerinde İkinci Dünya Savaşından önce halkın belirli ideolojiler etrafında toplanması; Çin’de, Küba’da, Vietnam’da komünist devrimlerden sonra halkın yeni devrim yönünde yetiştirilmesi için geniş eğitim kampanyalarının açılması buna çeşitli örnekler olarak verilebilir (Erkal,1995:47). Eğitimin, bu doğrudan değiştirme ve şekillendirme gücünün yanı sıra toplumsal değişmeyi hemen desteklemesi, belirli yönlerde toplumsal değişmeyi etkileme ve kontrol altında tutma gücü de vardır. Ekonomik gelişmenin ihtiyaç duyduğu ve ilerideki 5-10 yılda ihtiyaç duyacağı teknik elemanları, devlet ve özel işletmeler bürokrasinin ihtiyaç duyacağı memurları, okullar yetiştirmektedir. Bazen okulların yetiştirdikleri ile sanayi ve bürokrasinin istediği elemanlar tam uyuşmuyor; bu, kişileri işbaşında yetiştiren meslek kursları ile giderilmeye çalışıyor; ama her türlü yetişmiş insan gücünün temel bilgilerini uzun yıllar alan okul kademeleri veriyor.

Okullar, toplumun meslek yapısını doğrudan belirliyor hatta meslek farklılaşması sınai gelişim ile birlikte gidiyor ve okul sistemlerini etkiliyor. Okul, toplumsal değişimin gerektirdiği yeni meslek sistemine hemen uyum yapmakta, o meslek alanındaki bilgileri

toplayıp sistemleştirerek öğrencilere vermekte; bu şekilde toplumsal değişimi desteklemekte ve hızlandırmaktadır. Eğitim, öğretim kurumlarının desteklemediği hiçbir toplumsal değişme başarıya ulaşamaz (Akyüz,1992:274).

Ancak eğitimin de toplumları yöneten iktidarlar tarafından belirlendiği açıktır. Okulların iç ve dış kuruluş sistemleri ders programında derslerin isimleri ve muhtevaları, öğretmenlerin ve yöneticilerin yetiştirilmesi merkezi hükümetler tarafından yapılmaktadır. Bu şekilde, eğitim toplumsal değişmeyi takip etmektedir.

Toplumsal değişme ve gelişme ancak toplumsal gereksinimler sonucunda ortaya çıkan ve toplumun genelini veya bir bölümünü etkileyen bir fenomendir. Bu gereksinimler sonucunda eğitim sistemine şekil verilir ve bu yönde değişimin olması beklenir. Mesela Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki dini duyguların bütün yaşantı sistemini etkiliyor olması, medrese eğitime verilen önemi artırmıştır. Yine Fatih Sultan Mehmet döneminde savaş tekniklerine verilen önemle birlikte ilme ve fenne olan düşkünlükten dolayı Enderun okullarının kurulmuş olması gibi (Kaya,1977:65).

Görüldüğü gibi eğitim toplumsal değişmeyi başlatmıyor. Toplumsal değişme bazı insanlar tarafından başlatılıyor. Ancak başlamış olan bu toplumsal değişmeyi yayan, hızlandıran ve güçlendiren eğitim-öğretim çalışmalarıdır. Ayrıca eğitim, çeşitli sosyal değişmelerin temellerini de hazırlayabilir. Bir taraftan pozitif toplum değerlerini yetiştirirken, bir yandan eleştirici ve hür düşüncenin temellerinin atılması, gelecekteki kültürel değişmelerin kabulünü ve yönlendirilmesini sağlayacaktır.

A.F.C. Wallace'a eğitim farklı toplum tiplerine göre farklı fonksiyonlar üstlenir; devrimci toplumlarda kültürel değişim ve yeni bir ideoloji ahlakı kazandırma, tutucu toplumlarda liberal-entelektüel bir öğretim vermekte; reaksiyoner toplumda ise geçmiş toplum düzenlerini ve ahlak sistemlerini aynen devam ettirme eğiliminde bulunmaktadır

W.L.Warner'a göre eğitim, ilerdeki toplumsal ve kültürel yapıya yeni insan yetiştirme görevini üzerine almalıdır; eğitim ancak mevcut toplum yapısına göre düzenlenirse başarılı olabilir. H.A. Roffler'a göre de eğitim geleceğe yönelmelidir; insan için sadece geçmişi ve şimdiki zamanı anlamak kafi değildir; geçmiş geride kalmıştır ve şimdiki zamanda yaşadığımız her an geçmişe akıp gitmektedir. O halde toplum içinde yaşayan gençler sosyal değişimin yönünü ve hızını iyi öğrenmeli, geleceğe yönelik planlar geliştirmelidir (www.geogle.com)

Sonuç olarak, eğitim olmadan bir toplumun uzun zaman varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Eğitim işlevini topluma, toplumda varlığını eğitime borçludur. Bunun için eğitimle toplum ilişkisi söz konusu edildiğinde, eğitim, hem toplumdaki etkilenen, hem de etkileyen bir ana güç kaynağı olarak değerlendiriliyor. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse eğitim toplum yapısını oluşturan çeşitli toplumsal formları işleme görevi yüklenmekle, bu yapıyı etkileyen ana kaynaktır.

Ayrıca toplumda görülen bir kaos durumunda ilk başvurulacak kurum, eğitim kurumu olmuştur. Ancak eğitim kurumunun düzeltilmesi ile diğer toplumsal kurumlar nefes almaya başlayabilir. Bu örnek şöyle de ifade edebilir; toplumsal değişimin gerçekleşebilmesi için yine eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç vardır. Yani sosyal değişim zorunludur. Ancak, bu değişimlerin olumlu olması büyük problemlere ve huzursuzluklara meydan verilmeyen gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu konuda bütün kurum ve kuruluşların sorumlulukları elbette vardır. Bu arada eğitime, eğitimciye ve okula düşen görev ve sorumluluklar da önemlidir. Değişimlerin alanı, konusu çok sağlam bir biçimde ortaya konmalıdır. Değişimin sosyal, kültürel, ekonomik, politik, eğitsel yönü belirlenmeli, plân ve programları hazırlanmalı ve bu konuda eğitime düşen pay kesin olarak bilinmelidir. Eğitimin bu konuya yaklaşım biçimi ve metodları tayin olunmalıdır. Eğitim sosyal değişimi sağlamada gerekli planlamayı, araçları tespit etmeyi, personeli hazırlamayı ele almalıdır. Sosyal değişim sırasında doğacak problemlerin sayısını yapmalıdır. Sosyal değişimin ağrısız, sancısız, istenen biçimde ve ölçüde gerçekleşmesine yardım etmelidir. Aksi halde değişim mutlaka olacaktır, ancak ıstıraplı ve tehlikeli olacaktır. İlim ve eğitim yolu ile sosyal kültürel, ekonomik ve politik değişimler en başarılı bir biçimde gerçekleştirilebilir. Bunu başarabilen, sosyal değişimlere ilmi ve akademik metodlarla eğilebilen ülkelerde kanlı ve acıklı değişimler olmaz.

4.2. Toplumsal Değişim ve Eğitim İlişkisinin Kuramsal Görünümleri

Toplumsal değişim ve eğitim ilişkisinin önce kuramsal görünümü üzerinde durulduktan sonra alanları üzerinde de görüşler belirtilecektir. Mc Gee, toplumsal değişim ile ilgili tek etmen kuramlarını üç noktada topluyor (Tezcan,1997:189).

a- Teknolojiye önem verenler (White)

b- Ekonomiye önem verenler (Marx)

c- İdeolojiye önem verenler (Weber)

a- White, teknolojiye ağırlık vererek toplumsal değişmeyi açıklıyor. Üzenginin Orta Çağ Avrupa'sına girişini, oradaki feodal sistemin temel nedeni olarak gösteriyor.

b- Marx'a göre ekonomik etmenler, toplumsal değişmede önemli rol oynarlar. Ona göre toplumdaki diğer değişmelerin tayin edicisi ekonomik etmenlerdir.

c- Weber'e göre ideolojik olaylar, değişimin temel nedenidir. Weber, Protestanlığın kapitalist girişimin gelişmesi için gerekli bir ruh bir ideoloji olduğunu belirtmiştir. Toplumsal kurumlar değişimin aracı, koşulu ve etkileyicisi olarak görülebilir. Eğitim de bir toplumsal kurum olduğuna göre, bu yönlerden yukarıdaki kuramlara göre ilişkisi kurulabilir.

Eğitimin görünüşü Tek faktör değişme kuralının çeşitleri

Teknolojik Ekonomik İdeolojik

Değişme aracı olarak

Brogan

Değişimin koşulu olarak

Trow

Değişimin etkileyicisi

Clark

Yukarıdaki çizelge, eğitimin toplumsal değişme ile ilgisini göstermektedir (Tezcan,1997:190).

4.3. Eğitimin Toplumsal Değişmeye İlişkin Fonksiyonları

4.3.1. Eğitimin Tutucu İşlevi

Bu konuda eğitimin iki işlevinden söz edilmektedir: Eğitimin görevlerinden birisi, toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarmaktır. Böylelikle eğitim, toplumun uyumunu sağlar ve geleneksel yaşam biçimini korur. Buna eğitim tutucu işlevi denir (Erden,1998:80).

Bu açıdan eğitim bir toplumsal denetim aracı olarak görülür. Çünkü bu yönüyle eğitim, mevcut kültürü korumaya ve düzeni bozucu nitelikte görülen davranışları denetlemeye yöneliktir. Totaliter rejimlerde eğitimin tutucu işlevi önem kazanır.

4.3.2. Eğitimin Yaratıcı İşlevi

Modern toplumun, aynı zamanda, eleştirici ve yaratıcı yeni buluşlar ve keşifler yapan ve toplumsal değişmeyi başlatmayı isteyen bireylere de gereksinimi vardır. Değişikliği hazırlamakta eğitimin yaratıcı işlevini oluşturur. Eğitim sistemi, yenilikçi, elemanları sağlar ve asgari uyumsuzluklarla gerekli değişimleri gerçekleştirir. Yenilikçi elemanlar daha çok okullar yoluyla sağlanır. Bunun için eğitim sisteminin kendini yeniliğe uydurması gerekir. Örneğin sanayileşmekte olan bir ülkede eğitim sisteminin sürekli teknik yenileşmeye, müfredat programlarıyla, bu alanda uzman sağlayan okullarla, öğretim elemanlarını yetiştirmekle ayak uydurması gibi (Barlas,1985:28).

Bazen geleneğin artırılması, değişikliğin başlatılma isteği ile çatışma durumunda bulunabilir. Toplum yavaş bir biçimde değiştiği zaman onun kültürün yeni öğeleri, daha kolaylıkla benimsenebilir. Fakat 20. yüzyılın sanayileşmiş toplumlarındaki hızlı değişme, düşünce ve yaşamın yeni ve eski alışkanlıkları arasında büyük çatışmalara yol açmıştır. Öyleyse burada, eğitimin her ikisi de gerekli olan iki karşıt işlevi ile karşı karşıyayız. Bazı toplumsal koşullar altında bu karşıt işlevlerin uzlaştırılması mümkündür. Bazı eğitimciler, eğitimdeki amaç, yetiştirilecek tipi göstermek ve bu tipin de ötesinde bir gelişmeyi sağlamaktadır derler (Doğan,1973:64).

Eğitim, toplumsal denetim aracı olarak kullanıldığında gencin davranışını topluma uyacak biçimde değiştirebilir. Demokratik bir toplumda uyma, aynı zamanda değişmeye hazır ve muktedir olma demektir. Oysaki, bu iki işlev, özellikle demokrasilerde aynı işlevin bir parçası durumuna gelir. Bu iki işlevin demokrasilerde birbiriyle bağdaşma olanağı daha fazladır. Çünkü demokrasi geleneği, azami düşünce ve söz özgürlüğüne müsaade ettiği gibi, eleştiricilik ve değişiklikten yanadır.

Bu her iki işlev de demokratik bir toplumdaki bir toplumdaki kişinin görevi durumuna gelir. Böyle bir toplumda tam gelişmiş bir kişi olmak demek, o toplumun tüm üyelerine aynı zamanda o toplumun değiştirme gücüyle donanmış yaratıcı üyeliğine sahip olmak demektir.

O halde eğitim yine görüldüğü gibi hem toplumsal değişmeyi engelleyerek, toplum içindeki uyumu ve düzeni korumaya çalışıyor (gelenek ve göreneklerin diğer nesillere aktarma görevinde olduğu gibi) hem toplumsal değişmeye zemin hazırlıyor, hem de toplumsal

değişme gerçekleştiikten sonra değişmenin uygun şartlar altında gerçekleşmesi için sistemlerini yenileyerek değişmelere yardımcı olmaya çalışmaktadır.

4.3.3. Değişme Aracı Olarak Eğitim

Bu konuyu açıklayabilmek için bu fikri savunan Brogan'ın, görüşlerine yer vermek gerekir. Brogan bu konuyu izah edebilmek için, Amerika'daki okulların siyasal işlevlerini örnek olarak veriyor. Okullar, Amerikanlaşmayı öğreterek siyasal işlevlerini yerine getirmektedirler. Okullar sadece siyasal ve yurtseverlik doğması değil, Amerikan yaşamının gerekli alışkanlıklarını öğretmektedirler. Ortaokul ve liselerin temel siyasal başarısı, bütün sınıf ve kökenlerden gelenleri bir araya getirmesidir. Örneğin bayrak törenleri, yemin törenleri dinseldir. Törenlerle Amerikanlaştırmak bir yoldur. Böylece okul, temel olarak örgün öğretimin bir parçası olmayıp, Amerika'da nasıl yaşandığını öğreten bir araçtır. Okul burada muazzam heterojenlikten homojen vatandaşlığı saptlamaya çalışan kurumdur. Ortak dil, ortak alışkanlıklar, hoşgörüler ortak siyasal ve milli inanç yaratmaktır (Çağatay,1968:269). Burada görüldüğü gibi Amerikan kamu eğitimi toplumsal değişmenin bir aracı durumundadır. Bu durumda ideolojik sorunlar temeldir. Bu görüşe göre, eğitimin kendisi değişmiyor. Fakat değişmeye aracılık etmektedir. Okul, burada toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Amerika gibi birçok etnik gruplardan oluşan bir toplumda okulların bu işlevleri toplumsal değişmeye bir aracılık durumunu almaktadır. Birçok farklı grupların okullar yoluyla standart, tek bir Amerikan kültürü yaratmaları, "onların deyimiyle bir potada eritilmeleri olayı" (Tezcan,1997:191) ise, bir toplumsal değişme göstergesidir.

Sosyolog M. Gordon, ABD'de ülkenin etnik yapısının karmaşıklığıyla ilgili yaklaşımın evriminde üç aşamaya değinmektedir. Anglokonformizm adını verdiği ilk yaklaşım, göçmenlerin atalarından kalan mirası reddedip Anglo-Sakson grubun tutum ve değerlerini benimsemelerini öngörmektedir. İkinci yaklaşım ise, "bir potada erimedir" (Melting Pot) Anglo-Sakson topluluklarla diğer göçmen gruplarının biyolojik açıdan kaynaşmasını, kültürlerin de iç içe geçerek yeni tip bir Amerikan insanı yaratılmasını amaçlamaktadır. Günümüzde geçerli olan üçüncü aşama ise kültürel çoğulculuktur. Buna göre, göçmenlerin topluluk yaşamlarına ve kültürlerine ait önemli öğeleri Amerikan yurttaşlığı bağlamında korumaları, siyasal ve ekonomik açıdan Amerikan toplumuyla bütünleşmeleri anlayışı savunulmaktadır. Bugün ABD'de kültürel çeşitlilik biçimlerinin geçmişe oranla çok daha fazla kabul gördüğünü izlenmektedir (Tezcan,1997:192).

Osmanlı toplumunda ise eğitim, böyle bir işlevi yerine getirmemiştir. Çünkü etnik gruplar kendi eğitimlerinde serbest bırakılmıştır. Fakat Cumhuriyet dönemindeki eğitim, böyle bir aracılık rolünü oynamıştır. Okullarda Andımız, İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Ülkenin bölünmez bütünlüğünü sık sık dile getirilmesi eğitimin toplumsal değişimdeki aracılığının göstergesidir.

4.3.4. Toplumsal Değişmenin Koşulu Olarak Eğitim

Yukarıdaki değişme aracı olarak eğitim bahsinde vermiş olduğumuz hususları bu bölümde de ele almak mümkündür. Ekonominin gelişmesi, örneğin ABD'de yüksek derecede eğitilmiş insan gücü ve her çeşit eğitilmiş kişilere gereksinim duymayı zorunlu hale getirir. Ekonomi böyle nitelikteki kişileri ister. Meslek yapısı değişir. ABD'de koleje, yüksek öğretime devam edenlerin hızla artışı bu taleplere bir yanittir. Yine toplumsal hareketliliğin koşullarından birisi de, eğitimidir.

Ekonominin hızla değiştiği bir toplumda en değerli becerileri ve onun esnekliğinin öğretimini yüksek öğretim sağlar. Ortaokul ve lise mezunlarına oranla kolej ve yüksek okul mezunları daha fazla ücret elde etmektedirler. Ayrıca, bu kimselerin çalışma güvenlikleri daha fazladır.

Trow, ABD'de yüksek öğretimin niteliğinin mesleksel yapının değişmesinde temel etkileyici olduğunu iddia etmiştir. Fakat mesleksel yapıdaki bu değişmeler, ekonomik olaya dayanır. Bu olayda eğitim kurumlarını etkiler. Böylece eğitim, ekonomik değişimin bir koşulu olur. Ekonomik değişimde eğitimin sonuçlarının koşulu olmuştur. Süreçler aynı zamanda gerçekleşmektedir. Bu da toplumdaki değişimleri oluşturur ve hızlandırır (Tezcan,1997:92).

4.3.5. Toplumsal Değişmenin Etkeni Olarak Eğitim

Eğitim toplumun kurumlarını etkileyen bir kurumdur. Bunlarda en önemlilerinden biride teknolojidir. Clark'ın yorumu da bu yöndedir. Teknolojik gelişme teknisyen ve yöneticilerin yetiştirilmesi ile olanaklıdır. Teknolojinin gelişmesi verimliliği artırır ve işgücünün yapısını değiştirir. Orta sınıf ve nitelikli işçi konumlarının oranını artırır. Clark, kurumu etkileyen beş güçten söz eder (Ozankaya,1991:479):

1. Eğitsel hazırlık düzeyinin yükselişi ve işe hazırlık

2. Eğitimin ekonomi ile ilgisinin artışı
3. Nüfus artışı
4. Bu nüfus tarafından artan eğitsel katılım
5. Eğitimle ilgili siyasal ilginin artışı

Clark'a göre, görüldüğü gibi eğitimi etkileyen güçler, ekonomik, demografik ve siyasaldır. Bu güçlerin aynı zamanda eğitim kurumuna etkisini üç noktada toplamaktadır (Ozankaya,1991:479):

1. Kurumsal birleşimin gerçekleşmesi (Özellikle küçük kolejler arasındaki birleşme), yeni teknolojiler ve siyasal ilgi tarafından getirilen kurumsal sorunların çözümünde kullanılmıştır.
2. Eğitsel karar vermenin artan merkezileşmesi. Özellikle ABD'de yersel yönetimden eyalete ve eyaletten ulusal düzeye doğru gelişmiştir.
3. Kurumlar, akademik dallar ve çeşitli özel ve kamu kurumları arasında gönüllü ilişki örneklerinin doğuşu. Bunlar, toplumsal değişme tarafından zorlanan eşgüdüm ve eylemler için yeni gereksinimleri karşılayacaktır.

BÖLÜM V

TOPLUMSAL YAPI VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ

Toplumsal değişme ve eğitim tanımları, öğeleriyle açıklansa bile bu iki konunun karışıklığının giderilmesine kafi gelmemektedir. Kimi zaman toplumsal değişme bağımlı, eğitim bağımsız, kimi zaman da eğitim bağımlı, toplumsal değişme bağımsız değişken haline gelmektedir. Yani bu iki alanda meydana gelen gelişmeler ve değişmeler birbirini etkilemektedir. Buna rağmen toplumsal kurumlarda meydana gelen değişmelerin de, eğitim anlayışı, sistemi, yapısı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Toplumunu var eden kurumlar ve bu kurumlardaki değişmelerin, eğitimi nasıl etkilediğini görmek için, toplumda meydana gelen değişikliklerin eğitimle karşılıklı ilişkileri incelenmelidir.

Eğitimle toplum arasındaki ilişki iki yönlü olduğu görülmektedir. Bir yandan eğitim kurumları yetiştirdikleri bireyler yoluyla toplumun çeşitli kurumlarını ve toplumsal ilişkileri değiştirirken, diğer yandan toplumdaki diğer kurumlar eğitim sisteminin yapısını, programlarını değiştirir.

5.1. Değişim Faktörü Olarak Eğitimin Kültürel Temelleri

Eğitimle kültürel değişme arasında çok sıkı bir ilişki vardı. Bu ilişki, kültürel unsurların muhafazası veya değiştirilmesi açısından ele alınabilir. Fakat burada bizi yakından ilgilendiren değişme olduğu için, eğitimcilerin programlama faaliyetlerinde ele aldıkları kültür olayına bakmak gerekecektir. Eğitimciler toplumdaki yeni oluşumlara ve problemlere cevap verebilmek için eski bilgileri tekrar tekrar gözden geçirirler programlara alınması düşünülen kültürel unsurların, hayata yakınlığı, toplumun tümüne hitap edip etmemesi gibi ölçülerle incelenmesi söz konusudur. Burada bir kültürel ayıklama yapıldıktan sonra bunlar birde yoruma tabii tutulurlar. Evrensel değişmeler, teknolojik ve ekonomik gelişmelerle kültür arasındaki ilişkiler de programlarda yansıtılır.

Çoğunlukla bilimsel, teknolojik, ekonomik değişmeler karşısında manevi kültür unsurları (ideolojiler, zihniyetler ve gelenekler), engelleyici bir mahiyet gösterirler. Kültürel boşluk veya gecikme dediğimiz olayın esası da burada bulunmaktadır. Eğer, eğitim, manevi kültür unsurlarını, maddi kültür alanındaki değişmeler doğrultusundaki bir farklılaşmaya zorlarsa bu boşluk kısa zamanda kapatılabilir. Fakat burada kullanılan ölçüler ve gösterilen tavırlar çok önemlidir. Çünkü manevi kültür hayatında planlanan radikal değişmeler, çeşitli

buhran ve bunalımların doğmasına sebep olabilir. Osmanlı döneminde yapılan bazı ıslahat hareketlerinin doğurduğu tepkileri hatırlamak gerekir (Akyüz,1992:279).

Bu meseleye başka bir açıdan da bakılabilir. Eğitimin amacı, insanın gelişmesine yardımcı olmaktır. İnsan geliştikçe onun kurduğu çeşitli organ ve paylaştığı değerlerde de farklılaşma olacaktır. Eğitim doğrudan doğruya insanın zihnine hitap etmek durumundadırlar. İşlenen insan zihni ister istemez her şeyde ayıklayıcı bir muhtevaya sahip olacaktır. Onun için kültürel değişme doğrudan insanın zihnine hitap etmek durumundadır. Kültürel değişmeyi doğrudan doğruya bir inkılap şeklinde takdim etmekten ziyade bir içten içe oluş şeklinde düşünmek gerekir. İçten içe mayalanarak gelen bu değişme giderek bütün toplum katmanlarına yayılarak dengeli bir olgunlaşmanın da sebebi olabilir (Akyüz,1992:281).

5.2. Toplumsal Kurum Boyutunda Değişmeler ve Eğitim

5.2.1. Aile ve Eğitim

Aile, çocuğun doğuştan üyesi oldu en küçük toplumsal kurumdur. Çocuk ilk toplumsal davranışları aile üyeleri ile etkileşim kurarak ve onları taklit ederek öğrenir. Diğer bir anlatımla çocuğun toplumsallaşması ailede başlar (Güvenç,1984:42).

Tüm toplumlarda toplumun sürekliliğini sağlayan çocukların, bakımı ve eğitimi önem taşımaktadır. İlkel yada ilkele yakın toplumlarda yeni nesillere aktarılacak kültürel birikim sınırlı olduğu için çocuğun eğitimi aile içinde gerçekleşmektedir.

Ailenin sahip olduğu birçok fonksiyon yanında en önemlilerinden birisi, belki de birincisi eğitici bir özelliğe sahip olmasıdır. Aile içindeki bu eğitimle, verilen eğitimin nitelikli ve kaliteli olması sonucunda, iyi aileler oluşmaktadır. İyi ailelerde, iyi bir toplumu meydana getirmektedir. Çünkü aile toplumun küçük bir minyatürüdür. Gerek ailede verilen - iyi veya kötü- eğitim toplumların değişmesi ve gelişmesine yol açarken, değişen ve gelişen toplumlarda ailelerin yapılarında ve fonksiyonlarında farklılıklar meydana getirirler.

Mesela ekonomik yönden kendi kendine yeterli ailelerde ekonomik etkinlikler aile üyeleri arasındaki iş bölümü ile yürütüldüğünden bu tip ailelerde çocuklar küçük yaşta itibaren aile içi etkinliklerde üzerlerine düşen görevleri yapmaya başlarlar. Erkek çocuklar babaları ile ava giderek yada tarlada çalışarak, kız çocukları ise ev içindeki etkinliklerde, kardeşlerinin bakımından, annelerine yardım ederek, aile ve toplum içindeki rollerini öğrenirler. Bu tür toplumlarda bilgi ve teknolojik birikim sınırlı olduğu için çocuk sadece

toplumsal ve ekonomik etkinliklere katılarak, bu etkinlikler sırasında büyüklerini gözleyerek toplumun kültürel özelliklerini kazanabilir.

Ekonomik birim niteliğindeki aileler endüstrileşme ile birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmakla birlikte, günümüzde ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde halen varlığını sürdürmektedir. Ülkemizde de özellikle geri kalmış, bölgelerimizin kırsal alanında bu tip aile yapısına rastlamak mümkündür. Böyle ailelerde çocuk ekonomik bir güç olduğu için aile üyeleri çocuğun eğitim kurumlarına devam etmesini istemez ve çocuğun eğitimi aile tarafından gerçekleştirilir. Formal eğitimden geçmeyen bireyler toplum içinde bazen uyumsuzluklar göstererek, toplumsal değişmeler karşısında olarak, toplumun gelişmesine sekte vururlar (Erden,1998:92).

Toplumun diğer kurumlarında ve yapılarında meydana gelen değişmeler, aile kurumunda etkileyerek, bazı görevlerini kısıtlamıştır. Örneğin eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve çocuğun eğitimi işlevinin aileden eğitim kurumlarına geçmesi teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşme ile birlikte zorunlu hale gelmiştir. Endüstrileşme sonucu ailelerdeki yetişkinler topraktan koparak fabrikada çalışmaya başlayınca, aile ekonomik birim olmaktan çıkmış, geniş aileler, anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelere dönüşmüştür. Ekonomik faaliyetlerin ev dışında yürütülmesi toplumda birçok yeni mesleğin ortaya çıkması ve bu mesleklerin özel bilgi ve beceri gerektirmesi ailelerin çocuğun eğitim işlevini istenilen şekilde yerine getiremez duruma gelmesine neden olmuştur. Günümüzde çocuğun eğitimi işlevi büyük ölçüde eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir. Hatta birçok ülkede çocuğun 6-7 yaşından itibaren eğitim kurumlarına devamı zorunlu hale getirilmiştir. Bu gelişmelere karşın, ailenin çocuğun eğitim işlevini tamamıyla bıraktığı söylenemez. Çocuk aile içinde okulda öğrenmediği pek çok bilgi ve beceri, yetenek ve tutum kazanabilir. Aile çocuğa özellikle ailenin bağlı olduğu değerleri tutumları ve ait olduğu alt kültürün özelliklerini öğretir. Her aile çocuğuna aile üyeleri tarafından benimsenen değerleri, tutumları çoğunlukla bilinçli bir biçimde kazandırmaya çalışır. Bu nedenle aile içinde çocuğa verilen eğitim, yarı formal eğitim olarak kabul edilebilir. Bu kadar önemli bir işlevi yerine getiren bu iki kurumun, toplumda meydana gelen herhangi bir olumsuz değişimin de ana faileri olduğunda bilinmelidir. Değişme kavramını açıklarken, değişimin iki yönünden bahsedilmiştir. Olumlu değişme, olumsuz değişme. Toplumda meydana gelen, olumlu ve olumsuz değişmelerin altları biraz kazıldığında bu iki kurumu rahatlıkla görmek mümkündür. Birbirini etkileyen kurumlarda, eğiticilik fonksiyonunun zayıflamasını da aile yapısında meydana gelen değişme de aramak gerekir.O halde toplumsal değişmede, önemli bir yere

sahip olan aile kurumu, diğer kurumlarda olduğu gibi sürekli bir etkileşim halindedir(Doğan,1996:283).

5.2.2. Din ve Eğitim

Tarih boyunca tüm toplumlarda görülen din, toplumların ekonomik politik ve sosyal etkinliklerinin düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır. Eğitimin gelişimi incelendiğinde de ilk formal eğitimin dini kurumlarda verilmeye başlandığı görülmektedir. Sümer, Elam, Eti gibi eski çağlarda kurulmuş devletlerde, tapınakların çoğununun birer okul haline getirildiğini gösteren izlere rastlanmıştır. Müslüman okul haline getirildiğini gösteren izlere rastlanmıştır. Müslümanlık ve Hıristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ve güçlenmesiyle birlikte eğitim kurumları cami ve kiliselerin yanında yer almaya başlamıştır (Erden,1998:92)

Din kurumların egemen olduğu orta çağda bu kurumların yanında yer alan okulların kuruluş amacı din adamı yetiştirmek olmakla birlikte bu dönemde devlet yönetiminde de dini kurumlar etkin rol oynadığı için yöneticilerin ve yüksek düzeydeki devlet memurlarının yetiştirilmesi işlevi de bu kurumlarca üstlenilmiştir. Halka açık olmayan ve yeterince yaygınlaştırılmayan bu kurumlar öğrencilerini toplumdaki seçkin ailelerin çocukları arasından seçmekteydi.

Dini kurumlardan ayrı laik eğitim kurumlarının kurulması ticaretin gelişmesi ve endüstrileşme sonucu ekonomik kurumların güçlenmesiyle birlikte laik devletlerin kurulması ile mümkün olmuştur. Dini eğitim kurumlarının gelişen ekonomik ve politik kurumların ihtiyacı olan sayıda ve nitelikte insan gücü yetiştirmede yetersiz kalması ve değişen ekonomik ve politik koşullara uyum sağlayamaması sonucu yeni laik eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Laik eğitim kurumları yoluyla eğitimin yaygınlaşması da sağlanmıştır (Erden,1998:92).

Gelişmiş Avrupa ülkelerinde eğitim laikleşmesinde ekonomik kurumlar önemli rol oynarken, günümüzdeki gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kurumların gelişmesi geciktiği için, laikleşme hareketleri daha çok politik kurumların etkisiyle gerçekleşmiştir.

Ülkemizde de din ile devlet işlerinin birlikte yürütüldüğü Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim kurumları uzun yıllar dinin etkisi altında kalmıştır. Orduda yenileşme hareketleriyle birlikte batıdan model alınarak ilk laik okullar açılmaya başlanmıştır. Eğitimin

dinden köklü bir biçimde ayrılması ise, 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile sağlanmıştır (Kaya,1977:132).

5.2.3. Ekonomi ve Eğitim

Toplumların tarihleri incelendiğinde genellikle ekonomi ve eğitimdeki gelişmelerin birlikte gerçekleştiği görülür. Ekonomik gelişme için gerekli olan teknolojiyi üretme ve insan gücü yetiştirme işlevlerinin eğitim kurumları tarafından yürütülmesi karşılıklı ilişkiye neden olmaktadır.

Ekonomisi avcılık ve toplamacılığa dayalı olan ilkel toplumlarda ekonomi için gerekli olan temel öge beden gücüdür. Teknolojinin oldukça sınırlı olduğu bu tür ekonomik sistemlerin ağırlık taşıdığı toplumlarda formal eğitim kurumlarının oluşmadığı söylenebilir. Bu toplumlarda birey, ekonomik sisteme katkıda bulunması ve kendi yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli davranışları aile ve akraba grubu içinde öğrenir. Diğer bir deyişle bu toplumlarda bireyin eğitilmesi işlevini büyük ölçüde aile kurumu üstlenmiştir.

Ekonomisi tarıma dayalı toplumlarda beden gücünün yerini hayvan gücü almış ve insanların doğadan daha iyi yararlanmalarını sağlayan teknoloji gelişmeye bağlamıştır. Tarımda teknolojiye dayalı üretim araçlarının kullanılmasıyla birlikte bu araçların yapımı ve tamiri ile uğraşan zanaatkarlık statüsü ortaya çıkmıştır. Toplumun ihtiyacı olan zanaatkarların yetiştirilmesi, mesleğinde usta olan kişilerin, kendilerine yardımcı olarak seçtikleri kişilere sahip oldukları bilgi ve becerileri aktarması yoluyla sağlanmıştır. Usta-çırak ilişkisi olarak adlandırılan bu ilişki giderek formal eğitim biçimine dönüşmüştür. Ayrıca, tarımda üretim araçlarının gelişmesi ile üretimde artış sağlanmış, elde edilen üretim fazlasının dağıtımı ile uğraşan tüccar statüsü ortaya çıkmıştır. Ekonomideki bu gelişmeler, okuma, yazma, muhasebe gibi temel becerilere sahip insan gücü yetiştiren ilk ve orta düzeydeki okulların açılmasını zorlayıcı bir etken olmuştur (Erden,1998:88).

Endüstrileşme ile birlikte ekonomik sistemde tarım işçisinin yerini fabrika işçisi almıştır. Fabrikalarda çalışan işçilerin en azından okuma yazma bilme gerekliliği ilköğretimin yaygınlaştırılmasını getirmiştir. Ayrıca aile büyüklerinin ev dışında çalışmaya başlamaları, aile içindeki eğitimi büyük ölçüde aksatmıştır. Bu gelişmeler doğal olarak eğitim kurumlarının gelişip, önem kazanmalarına neden olmuştur. Endüstrileşme ile birlikte uzmanlaşma ihtiyaç ilk ve orta dereceli okulların yanı sıra yüksek okullarında gelişmesini zorunlu kılmıştır. Endüstri sonrası toplumlarda ise insan gücünün yerini büyük ölçüde

makineler almış, nitelikli insan gücü ile teknolojik gelişmelerde katkıda bulunacak beyin gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Kısaca, toplumların ekonomik faaliyetlerinin ve buna bağlı olarak bu faaliyetleri gerçekleştirecek insan gücünün niteliğinin değişmesi, eğitim kurumlarının gelişmesi ve değişmesine neden olmaktadır. Eğitim kurumları da yetiştirdiği insan gücü ile teknolojinin ve ekonominin gelişmesine katkıda bulunur (Dönmezer,1994:194).

Ekonomik büyüme, üretimi arttıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı biçimde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayan ise eğitilmiş insan gücüdür. Nitekim, eğitim kurumlarının toplumun ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilmesi, ekonomik kurumların ihtiyacı olan nicelik ve nitelikte insan gücü yetiştirmesiyle mümkündür.

Ekonomik kurumların çeşitli düzeylerde eğitim görmüş insan gücüne ihtiyacı vardır. Eğitim kurumlarının bu talebi karşılayacak nitelik ve nicelikte insan gücü yetiştirmesi gerekir. Eğitim kurumlarının yetiştirdiği insan gücünün verimsiz kullanılması sorunu ortaya çıkar. Yetiştirilen insan gücü sayısı ihtiyaç duyulandan az olursa, bu durumda ekonomik kurumların verimi düşer yada çalışması zorlaşır. Bu nedenle eğitilmiş insan gücü sayısı ile ihtiyaç duyulan insan gücü sayısının dengeli olması gerekir. Bunu sağlamak da eğitim planlamacılarının görevidir (Akyüz,1992:266).

Eğitimle insan gücünün kullanılması arasında da yakın ilişki vardır. Teknoloji geliştikçe insan gücünün yerini makineler, beden gücünün yerini ise zihin gücü almaktadır. Ancak eğitimin katkısı ile bilim ve teknolojinin gelişmesi yeni iş alanlarının açılmasını sağlamaktadır. Örneğin bilgisayar, video, televizyon, otomotiv gibi sektörler son yıllarda gelişen yeni iş alanlarıdır. Ekonomik gelişmeyle paralel ilerleyen teknoloji ve bilim konusuna daha etraflıca bakmak daha doğru olacaktır.

5.2.3.1. Bilim ve Teknolojideki Gelişmeler ve Eğitim

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, özellikle uygulamalı bilimlerin gelişmesi, eğitim sorunlarının artışına ve çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu husus, hem gelişmekte olan, hem de sanayileşmiş toplumlar için söz konusudur. Teknolojik değişmeler, eğitimi üç yönden etkilemektedir:

Birincisi yeni becerilere sahip bireylere talep yaratmasıdır. Böylece toplumsal değişme ile ortaya çıkan yeni konular ve rollerin gereklerini yerine getirecek bireylerin kurumlarca

yetiştirilmeleri gerekir. Bu durumun eğitime ilk etkisi, müfredat programlarının ve ders konularının değiştirilmesi yönündedir.

Ülkemizde bilgisayarların üniversitelerde araştırmalar için ve büyük işletmelerde çeşitli işlemlerde yararlanılması nedeniyle bilgisayar uzmanlığı, turizme ilişkin uzmanlıklar, televizyona ilişkin uzmanlık alanları (prodüktörlük, kameramanlık programcısı vs.) okullarda rehberlik hizmetleri için uzmanlar, çeşitli planlama uzmanları (kent plancısı, ekonomik planlama ve eğitim plancılığı), sosyal hizmet uzmanlığı gibi yeni meslekler toplumsal değişme sürecinin yarattığı ve talep duyduğu başlıca çalışma alanlarıdır. Böylece artan uzmanlaşma, uzmanlık öğretimini gerekli kılmakta ve öğretimin uzamasına neden olmaktadır. Yine çarpıcı bir örnek olarak ülkemizde ve yabancı ülkelerde ihtiyaçtan doğan elektrik, elektronik, endüstri, makine vs. mühendisliklerinin varlığı, yeni icatlarda bulunmak veya var olanı geliştirmek üzere kurulmuştur. Bunun yanı sıra yine üniversitelerde adı geçen ve geçmeyen birçok teknolojik gelişmeye ön ayak olacak bu bölümlerde teorik ve pratik bilgileri sunabilmek için bu bölümlerin öğretmen yetiştiren bölümleri de bulunmaktadır. Demek ki teknolojik gelişmeler ve eğitim, paralel ve hayatta bazen birbirini destekler bir biçimde toplumsal yapı içinde yer almaktadır (Erden,1998:99).

Teknolojik değişmelerin artan hızının ikinci etkisi, okulu bitirmiş kimselerin yeni gelişmelere uyarlanmasını sağlamak için eğitim sistemlerinin bireyleri hazırlaması gerektiğidir. Değişen mesleksel taleplere uyarlamak için yeni beceriler edinmek gerekir. Bunun için her çeşitteki tüm okullar, yetişkin eğitimi programlarına ve örgün yeniden eğitim uygulamalarına girmek zorunluluğunu duymuşlardır. Bu yüzden yeni planlama eylemlerine gerek duyulmuştur. Ayrıca okullar, bu değişen iş dünyasına bireylerin katılımını sağlamak için, onların temel entelektüel beceriler kazanması sorununu üzerlerine almışlardır. Bugün yaşam boyu eğitim kavramı geliştirilmiş olup, tüm ülkelerde benimsenmekte ve sürekli bir eğitim anlayışını ifade etmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek sadece okullar yoluyla olmamakta, iş yerleri (şirket, fabrika, devlet daireleri)de devreye girmektedir. Okul sonrası eğitim, kişileri, duruma alıştırmaya, bilgi, beceri, tazeleme, yeniliklerle donatma gibi amaçlara yönelmiştir. Bunlar Halk eğitimi, Yetişkin eğitimi ve İş başında eğitim gibi programlarla gerçekleştirilmektedir” (Tezcan, 1997:193).

Bugün Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Orduda ve diğer bakanlıklarda hizmet içi eğitim kursları verilmektedir. Devlet Yabancı Diller Okulu da bu türdendir. Ayrıca yurt dışında bilgi görgü arttırmak amacıyla devlet memurlarına olanaklar sağlanmıştır. Ayrıca

üniversitelerimizin de çeşitli programlarıyla (lisans tamamlama, öğretme, yetiştirme, yüksek lisans ve doktora) bu tür gereksinimleri karşılamaktadır. Ayrıca Devlet Memurları Yasası da memurların hizmet içi eğitimlerini sağlamak için her kuruluşta birer eğitim birimi kurulmasını öngörmüş ve bu husus kısmen gerçekleşmiştir. Böylece bu kurumlar, kendi personellerinin eğitimi için sürekli olarak, tam zamanlı eğitim uzmanlarına ve öğretim personeline gereksinim duymuşlardır(Akyüz,1992:267).

Teknolojik değişmelerin eğitim üzerindeki üçüncü etkisini birkaç noktada toplayabiliriz:

a-) Kitle iletişim araçlarının gelişmesi. Özellikle televizyonun.

b-) Ulaştırma sistemindeki değişmeler

c-) Öğretim araç ve gereçlerindeki gelişmeler

Radyo, TV, basın (kitap, gazete, dergi) ve filmlerden eğitim bakımından ülkemizde geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Bu araçlar ülkemizde örgün eğitim ve doğal eğitim açısında birer araç durumuna gelmişlerdir.

Ulaştırma araçları da eğitimi etkilemiştir. Örneğin, ABD'de otomobilin artışı, yeni ergen davranış örnekleri yaratmıştır. Böylece ayrı bir ergen kültürü gelişmiştir. Otomobil, bunlara özgürlük ve hareketlilik sağlamıştır. Ailelerin doğrudan denetiminden kurtulmuşlar, ayrıca otomobil, onlara gizlilik kazandırmıştır. Aynı şeyler ülkemiz bakımından da geçerlidir. Sınırlı da olsa, özellikle büyük kentlerdeki yerli yada yabancı araba sahipliliği onlara hareketlilik, eğlenme, dinlenme ve özel ergen kültürü geliştirme olanakları sağlamıştır (Tezcan,1997:195).

Yeni öğretim ve yönetsel tekniklerde okullarda öğrenimi etkilemiştir. Bilgisayarlar ve diğer öğretim araç gereçleri öğretimin çehresini değiştirmiştir. Özellikle son zamanlarda internetin yaygınlaşması gerek toplumsal yapıda ve yaşamda gerekse eğitim de evrensel değişikliklere yol açmıştır. Karmaşık beceriler öğretimi için otomatik sınıf sistemleri, kayıt, plak koruma araçları, dil laboratuvarları, fiziksel bilim malzemeleri, görsel işitsel araçlar, tipik bir iş, uzmanlık yada endüstriyel alanı durumuna gelmiştir.

Sanayileşme yeni iş alanları yaratırken otomasyon hareketi, belirli iş kollarındaki işçilerin işsiz kalmalarını ortaya çıkarmaktadır. Eğer teknisyen, güçlü bir genel eğitim

alamamışsa, işsiz kalmaktadır. İşte böyle kimselerin yeniden yeni iş alanlarına yöneltilmesi için yetişkin eğitimi kurslarının önemi giderek artmaktadır. Esasen iş bölümünün hızla artışı, yeni uzmanlık alanları yarattığı için, işsiz kalanların bu yeni alanlara yöneltilmesinde eğitime görev düşmektedir. İşsizlik sonucu yeni iş bulmada eğitim yardımcı kurum olarak, toplumsal değişmeyi tekrar değiştirme eğilimine girmiştir (Celkan,1989:88).

5.2.4. Siyaset ve Eğitim

İnsanlık tarihinde insan ve toplumun önemleri irdelendiğinde birbirine tamamen zıt iki görüş ortaya çıkar. Birincisi grup felsefi düşüncelerde sadece grubun (veya cemiyetin) önemi kabul edilmiş ve ferdi hürriyetlerin cemiyetin selameti uğruna feda edilmesi tahammülü hakim olmuştur. Eflatun bilhassa hayatının son yıllarında totaliter rejimin bir teklifçisi olmuş, halkın devlet için mevcut olduğu ve devleti isyansız kabul etmek zorunda bulunduğu üç sınıflı bir cemiyet fikrini ortaya çıkaran bir ütopi geliştirilmiştir.

Diğer bir tipi teşkil eden felsefe ise aksi görüşe sahiptir. Bu felsefi görüşe göre toplum ve toplumdaki müesseseler bizzat fert için mevcuttur. Bunların değerinin ferdi hayatı zenginleştirme kapasiteleriyle ölçülmesi gerekmektedir. Epikür de ferdin önemini belirtmiş insan aklını cehaletten kurtaran bütün kuvvetlerin harekete geçilmesi fikrinin öncülerinden bir olmuştur (Bilgiseven,1992:49).

“Bütün siyasal rejimlerin meşruiyetlerini temin etmek üzere,siyasal eğitimden yararlandıkları görülmektedir.Ancak her siyasal rejim bunu,kendine özgü üslup ve tarzda gerçekleştirmektedir.Mesela, totaliter rejimlerde sistem ve özdeşim kurma parti değerleri aracılığıyla yürütülürken;demokratik rejimlerde aktif siyasal görevler yüklenen vatandaşlar tarafından sürdürülmektedir” (Yeşilorman,2003:43).

Bu birbirine tamamen zıt olan iki görüşten birincisine totaliter, ikincisine ise demokratik siyasi rejimler tekabül etmektedir. Totaliter rejimlerde, rejimin yeni bir inkılap hareketi olarak ortaya çıkması sebebiyle okul programlarında manevi konuları yeni siyasi hareketin gerektirdiği idrak çerçevesi içerisinde ele alınması hususuna ne kadar önde gelen bir ehemmiyet verildiğini tahmin etmek güç olmasa gerek. Fakat bu rejimde çatışmacı durum ortadan kalktıktan ve ihtilal korkusu bertaraf edildikten sonra teknik konulara daha fazla önem verilmeye başlanacaktır. Yine de manevi ilimler totaliter rejimin vazgeçilmesi durumundadır. Ayrıca totaliter rejimde, eğitim alanında işlevini sürdürebilecek faaliyetlerin doğruyu veya gerçeği yansıtıyor olması esas şartlardan birini teşkil eder. Fakat eğitim

programlarının bilhassa manevi (sosyal) ilimlerde gerçeği aksettirip ettirmedığının öğrenci tarafından bilinmesine imkan olmadığına göre bunun yegane garantisi, totaliter rejimlerde asla mevcut olmayan söz hürriyetidir.

Toplumun totaliter bir grup tarafından temsil edildiği ülkelerde okul idaresinin bu öğretmenlere karşı olan mesuliyeti diğerlerini gölgeleyecek derecede önde gelen bir ehemmiyet taşımaktadır. Eğitimin halk kitlelerine mal edilebilmesi mühim bir gaye olmakla beraber halka verilen bilgilerin (bilhassa sosyal ilimler sahasında) mahiyeti dikkate alınmaksızın bu gayenin gerçekleştirilmiş olduğunu ifade edebilmeye imkan yoktur.

Yapılan bir araştırmada Çekoslovakyalı öğrencilerin 1949 yılında tatil yaparlarken, hocalarının siyasi kurslarda eğitime tabi tutulduklarını ve kursların Milli Eğitim Bakanlığının yeni direktiflerinin tatbikine uygun bir şekilde nizamladığını belirtmektedir. Bu araştırmacı bakanın, okulların bütün gayesinin, bütün gayret ve faaliyetlerin yöneldiği sosyalizmden ibaret olduğu hususundaki beyanatını ayrıca kaydetmektedir. Aynı yazara göre Bakanlığın emirleri bu gayeden farklı bütün tesirlerin yok edilmesine yöneltmiş, üç yaşından yukarı çocukların ana okullarına kaydedilmeleri mecbur tutulmuştu. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Nejedly, bilhassa varlıklı ebeveynlerin çocuklarının rejimin ideolojisini benimseyebilmeleri için bu okullara gönderilmelerine işaret edilmiş (Bilgiseven,1992:50).

O halde komünist ülkelerde cemiyetin politik bünyesi her türlü tenkitten uzak tek bir siyasi ideolojiyi eğitim sektörüne hakim kılar. Bu cemiyetlerde eğitim küçük yaştan itibaren birer ideolojist olarak yetişmelerine gayret edilen aydınları belirli şekilde kalıplandırmaktan ibaret çok ciddi ve ehemmiyetli bir hastalıkla baş başa bırakır. Bu şekilde yetiştirmek istenen bir aydın artık yalnız başına kararlar verebilecek bir özgürlükten yoksun sadece “ideolojik” söylemleri olan bir aydın olmaya namzettir.

Demokratik cemiyetlerdeki siyasi düşüncelerin eğitime yansımalarına ve dolayısıyla, toplumsal hayata müdahalelerine. Demokratik cemiyetlerde de aydın fertlerin kendilerine eğitim yolu ile verilen bilgileri cemiyeti uyarma bakımından kullanmaları bazı engelleyici tesirlere maruz kalmaktadır. Bir aydının siyasete atıldığını farz edelim. Bu aydın siyasi anlamda çalışmalar yaptığı zaman bilimsel ve eğitimsel faaliyetlere zaman ayırma konusunda güçlük çekecektir. Buda aydının birçok rolü birden oynayabilmesi istenecektir. Fakat hem

siyasete, hem bilime ve eğitime yeterli vakti ayıramayan aydın için, ona cemiyeti uyarma ve eğitime hakkı veren halk için bir hüsrana olacaktır (Bilgiseven,1992:51).

Eğitimi etkileyen kurumlardan biri olan siyaset, devlet, hükümet ve siyasi kurumlardan oluşmaktadır. Siyasi kurumlar, millet bilincinin gelişmesi ve devlet sisteminin oluşmasıyla, toplumsal yapıda etkin rol oynamaya başlamışlardır. Devlet yönetimini üstlenen siyasi kurumlar eğitimin gelişmesine ve değişmesine en çok etkide bulunan kurumlardan biridir.

Her toplumda devlet yönetiminin üstlenen siyasi kurumlar, eğitim yoluyla toplumdaki bireylere kendi siyasi ideolojilerini benimseterek mevcut düzeni koruyan ve milli bütünleşmeye katkıda bulunan vatandaşları yetiştirmeye çalışır. Bunu sağlamak için de büyük ölçüde eğitim kurumlarından yararlanır. Çekoslovakyalı sosyologun ortaya koymuş olduğu araştırma sonucunun da ortaya koymuş olduğu gibi.

Toplumdaki bireylerin yetiştirilmesi ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynayan eğitim kurumları, çeşitli faaliyetler ve derslerle öğrencilere milli değer ve sembollerini öğretmek onlarda millet bilincinin gelişmesine ve temel siyasi ideolojiyi benimsemelerine katkıda bulunurlar. Bu işlevinden ötürü, ülkelerin çoğu eğitim kurumlarının yönetiminden merkezîyetçi yaklaşımı tercih etmektedirler. Örneğin günümüz Türkiye'sinde, cumhuriyetten bu yana var olan ve hatta artık bir kural ve ideolojik dayatmadan çok gelenek haline gelen, okullarda İstiklal Marşı ve Andımızı okutmak millet bilincinin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan en çarpıcı örneklerdendir. Her hafta başı ve her hafta sonu bunları tekrarlayan öğrenciler ayrıca ideoloji olarak Atatürk İlke ve İnkılaplarını benimseyen genç neslinde habercisi olmaktadır (Bilgiseven,1992:52).

Eğitim kurumlarının milli bir nitelik taşıdığı ülkelerde siyasi kurumlar eğitimin temel amaçlarının belirlenmesinde ve eğitim faaliyetlerinin denetlenmesinde etkin rol oynar. Ayrıca nerede, hangi nitelikle, kaç okul açılacağı ve hangi faaliyetlerin yürütüleceği yine siyasi kurumlar tarafından alınır. Buna verilecek en güzel örnek İmam Hatip Liselerinin artırılması veya sayılarının azaltılmasına ilişkin verilen kararlarda siyasi kurumlarının daha doğrusu iktidar parti/partilerinin aldıkları kararlar doğrultusunda gelişiyor olmasıdır. Muhafazakar veya sosyal demokratlar hangisi olursa olsun iktidarda bulunmaları eğitimde ve diğer kurumlarda istedikleri gibi değişiklik yapma haklarını da etkilerinin ve etkinliklerinin bir göstergesidir

Eğitimin siyasi kurumlar üzerindeki etkisi daha çok gelişmekte olan ülkelerde gözlenmektedir. Bu ülkelerde eğitim kurumlarındaki köklü değişiklikler ve hızlı gelişmeler politik kurumların etkisi ile gerçekleşir (Türkiye örneği). Politik kurumlarda yer alan gruplar hem milli bütünleşmenin sağlanması hem de ekonomik kalkınma için gerekli insan gücünün yetiştirilmesi için eğitim kurumlarının gelişmesine önem verirler (Akyüz,1992:279).

Ülkemizde de cumhuriyetin ilanından sonra, eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler ve eğitimin yaygınlaştırılması için gösterilen çabalar büyük ölçüde siyasi kurumların etkisi ile gerçekleşmiştir. Bu etkinin günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Eğitim kurumlarında yapılan tüm önemli değişiklikler siyasi partilerce gerçekleştirilmektedir.

Siyasi kurumlar eğitim kurumlarının gelişmesini sağlarken, eğitim kurumları da toplumdaki bireylerin millet bilincini geliştirerek ve toplumun temel siyasi ideolojisini benimseyen vatandaşlar yetiştirerek siyasi kurumların güçlenmesine yardımcı olur. Özellikle demokrasinin gelişmesinde ve korunmasında eğitim kurumları çok önemli rol oynamaktadır. Siyasi partilerin liderleri, milletvekilleri ve diğer ileri gelenleri eğitim kurumlarınca yetiştirilmektedir. Ülkemizde de her yeni seçimde üniversite mezunu milletvekillerinin sayısı giderek artmaktadır.

Kısaca eğitim kurumları bir yandan toplumun mevcut düzenini koruyan vatandaşlar yetiştirirken diğer taraftan yenilikçi elemanlar yetiştirerek toplumun siyasi yapısında değişikliklere de neden olabilir. Özellikle mutlakıyetçi yönetim biçiminden demokrasiye geçişlerde, bağımsızlık hareketlerinde ve büyük reformlarda iyi eğitim görmüş aydınlar önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları buna güzel bir örnektir (Erden,1998:90).

5.2.4.1. Demokratikleşme, Modernleşme ve Eğitim

Ekonomistlerin ve sosyal bilimcilerin bulgularına göre, bir toplumun modernleşmesinde en etkili araçlardan biri eğitimidir. Özellikle, kırsal alanlarda; ilköğretimin bilgi yaymak yoluyla kitlelerin davranışlarını değiştireceği beklenir. Cumhuriyetin başından beri Türk politikacıların ulusal eğitimi gerçekleştirmek yolunda siyasal bir yükümlü altına girişlerinin nedeni de budur.

Yahya Kemal Kaya'nın incelemiş olduğu bir araştırma bu iki parametre arasındaki ilişkiyi şöyle izah etmektedir: Cumhuriyetin 50. yılında halkın çoğunluğu hala batı uygarlığının nimetlerinden yararlanmaksızın ilkel yaşantılarını sürdürmektedir. Örneğin 1970 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkemizdeki 6.261.949 konuttan sadece 2.427.942 tanesi (yani %40'ı) elektriğe sahiptir. Başka bir deyişle; ülkemizdeki konutların yüzde 60'ının yer aldığı kırsal alanlarda küçük kasabalarda 3.834.004 ailenin başlıca aydınlanma aracı Cumhuriyetimizin 50. yılında bile petrol lambası, lüks lambası, mum, çıra yada kandil gibi ilkel araçlar olmaktan kurtarılamamıştır.

Yine Devlet İstatistik Enstitüsünün verdiği rakamlara göre 1970 yılında toplam konutların 2.414.507 tanesi mutfaksız (%40'ı) ve köylerdeki 1.358.235 konut ise helasıdır. Aynı şekilde 3 milyondan fazla konutta banyoya sahip değildir. Ayrıca 4.179.442 konutunda su sisteminden yoksun olduğu bildirilmektedir. Yine köylerimizdeki gizli işsizlik, beslenme, çocuk ölümlerde hat safhadadır.

Kısacası Cumhuriyet döneminde, okullarımızın kırsal alanlarda süratle çoğalmasına rağmen geleneksel yaşantı hemen hemen aynı kalmıştır. Şayet, bazı köylerimize sosyal yaşantıda bir gelişme oluş, köylere daha çok pilli radyolar, elektrik, karyola, sandalye, koltuk girmiş ise bu okulun bir katkısı olmaktan çok sanayileşmenin yada Almanya'dan dönen işçilerin bir ürün olmuştur.

Bu araştırmayı inceleyen Y. Kemal Kaya eğitim modernleşme yolunda pek etkili bir kriter olmadığını söylemektedir. Fakat 1970'lerdeki bu modernleşmeme sırf eğitimdeki yetersizlikten değil; ekonomik nedenler, geleneklerden vazgeçmeme vs. sayılabilir. Birde bu sorun bizatihi eğitimin yanlışlığını değil, eğitim sisteminin yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır (Kaya,1977:140).

Okul ve eğitimin; siyasal demokrasiye de katkıda bulunması beklenmektedir. Burton Weisboard'un belirttiği gibi; özgür bir toplumda eğitim, demokratik yaşama bilincini uyandırır, geliştirir ve halkın demokratik yaşantıya etkili olarak katılmasını sağlar. Amerikalı yazarın bu görüşüne göre okullaşma ve okuryazarlık oranının yüksek olduğu batı bölgelerimizde, halkın siyasal duyarlılığının, okullaşma ve okur-yazarlık oranının düşük olduğu doğu bölgelerimizdekinden daha yüksek olması gerekmektedir.

Okullarda demokratikleşme ve demokrasi kavramı daha ilk yıllardan beri verilmeye başlanarak bunu toplumun geneline yaymayı hedeflemiştir. Keza, demokrasinin gelişmesi,

yayılması da eğitim sürecini etkilemektedir. Özellikle demokrasilerdeki düşünce özgürlüğü, eğitimi hem olumlu, hem de olumsuz yönden etkilemektedir. Düşüncelerdeki ayrılıklar eğitimi güç durumlara düşürmektedir. Çelişkili düşünceleri uzlaştırmak zor olmaktadır. Bununla birlikte, bazı düşünceler olumlu yönde eğitimi etkilemekte, uygulamada eğitim alanına geniş katkılarda bulunmaktadır. Düşünce özgürlüğü yoluyla hükümetlerin eğitim politikaları ülkemizde de eleştirilere konu olmaktadır (Tezcan,1997:201).

Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika gibi ülkelerin toplumsal ve ekonomik kalkınmaları, eğitime de yansımaktadır. Bu toplumların gelenekçilikten modernleşmeye geçişlerinde eğitim programlarının içerikleri değişmekte, eğitimsel olanaklar nicel olarak artmaktadır. Eğitim, modernleşmede bir araç rolü oynamaktadır (Bilgiseven,1992:57).

Modernleşme ve kalkınma çabaları da eğitimi etkilemektedir. Kalkınma çabaları, özellikle maddi kültür-manevi kültür sorunu, eski düzen yeni düzen sorununu ortaya çıkarıyor. Eğitimin işlevlerinin birisi de hızlı geçiş dönemlerinde değişme ve durgunluk arasında bir denge kurmaktır. Eğitimin sanayileşme, tarımda çağdaşlaşma, düzenli ve dengeli kentleşme ve gelir dağılımında denge sağlama gibi kalkınma amaçlarımıza yardımcı olması gerekmektedir.

Değişmeler yön verme bakımından gerek genel ekonomik ve toplumsal planlar, gerekse eğitimsel planlama uygulamasına önem vermek gerekmektedir. Özellikle insan gücü gereksinimi ile okullarda mezun olanların sayısı arasında bir denge sağlanması gerekir. Görüldüğü gibi demokratikleşme sürecinde ve modernleşme sürecinde eğitim gerek tampon kurum gerekse düzenleyici ve işlevselci bir rol üstlenmektedir. Birtakım sınırlamalar koymaktadır. Yönetimde merkeziyet ise, yersel yönetimi etkilemektedir (Bilgiseven,1997:53).

5.2.4.2. Çıkar Grupları ve Eğitim

Toplumsal değişme, ekonomik, siyasal, mesleksi, dinsel ve eğitsel nitelikte birtakım güçlü grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sanayi toplumlarında birey tek başına etkin olmamaktadır. Bu yüzden böyle gruplar yoluyla üyelerin yararları savunulmakta, iktidarlar denetlenmekte, kamu oyu oluşturulmaktadır. Bu gruplar yoluyla kamu yararından çok, özel yararlar sağlanmaktadır. Bunlara toplumsal güçler de denmektedir. Bu insan grupları ortaklaşa davranış yada kanaatleriyle diğer halk gruplarının eylem ve düşüncelerini yada hükümetin eylemlerini etkilemektedir. Bunlar toplumda birbirin etkileyen beşeri güçlerdir. Ottaway, bunları şöyle tanımlıyor: "Bir toplumsal değişmeyi gerçekleştirme çabasıdır"

(Tezcan,1997:202). Bunlar genellikle örgütlenmişlerdir. Örneğin iş adamları işbirliği sendika, siyasal parti, dinsel bir kuruluş, dernek, federasyon gibi. Bunlar eğitimi de etkilerler. Fakat bir grup benzeri olarak nitelendirilebilecek, toplumsal sınıflar yada kamu oyu örgütü değildirler.

Çıkar grupları, ülkemizde özellikle özel eğitime muhtaç çocukların eğitilmesi, kadın eğitimi, kimsesiz çocukların eğitimi, okul öncesi eğitimi düşüncesi ve uygulanması (ana okulları, kreş, yuva) gibi alanlarda eğitime katkıda bulunmuşlardır. Son yıllarda işçi kuruluşlarımız, yurt dışındaki çocuklarının eğitimi konusunda yönelmişler ve bu konuya ilgiyi arttırmışlardır.

Ayrıca eğitim politikamıza sınırlı olsa da katkıda bulunmuş, kamuoyu oluşturmuşlardır. Fakat bunlar daha çok belirli siyasal partilere bağlı kalmışlar ve uç noktalarda toplanmışlardır. Bilimsel çalışma ve yayınları da sınırlıdır. Bununla birlikte demokratik bir ortamda böyle kuruluşlardan eğitimsel bakımdan yararlanmak mümkündür.

İngiliz eğitim sosyologlarından Ottaway, çıkar gruplarının eğitim alanını etkileyerek toplumsal değişimdeki rollerine örnek olarak İngiltere'deki çok amaçlı okullar düşünce ve uygulamasını, her türlü teknik eğitimin gelişmesini ve okullarda dinsel eğitimin sağlanmasını gösteriyor (Tezcan,1997:202).

5.3. Toplumsal Olgu ve Olay Boyutu

5.3.1. Demografik Değişmeler ve Eğitim

Dünyanın her tarafında görülen, nüfus artışı, eğitime olan talebi giderek arttırmaktadır. Bu talebin yeterince karşılanamaması, eğitimde sorunlar doğurmaktadır. Çünkü nüfus artışına paralel olarak okul, öğretmen sayısı yada o oranda artış gösteremiyor. Örneğin ülkemizde hem nüfus artışı ve hem de diğer nedenlerle üniversitelere artan talep karşısında mevcut üniversiteler yanıt verememektedir. Bu durum, öğretim tekniğini de etkilemiş, mektupla öğretim, yay-kur gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır. Kalabalık sınıflar öğretimin niteliğini de etkilemekte, ikili üçlü öğretilere yol açmaktadır (Akyüz,1992:282).

Nüfus artışı karşısında, ortaya çıkacak sorunlar o ülkenin diğer kriterleri (ekonomi, teknoloji) iyileştirerek, eğitime ayrılan pay büyütülerek, bu sorunun üstesinden çıkılabilir. Yani, ülkedeki insan sayısı ne kadar fazla olursa olsun okuyan insana ve eğitilmek isteyen insana, yeterli finansman ayrıldığı takdirde büyük oranda bu sorunun altından çıkılacaktır. Çünkü eğitim ülkedeki her insan için eşit fırsatlara sahip olmalıdır (Tezcan,1997:197).

Toplumların nüfusu, nüfusun yaşlara, cinsiyete, ekonomik, çalışma alanlarına bölgelere göre dağılımı, değişimi gibi demografik özellikleri ile toplumsal ve ekonomik yapılar arasında yakın ilişki vardır. Bir toplumun nüfusunun azalması yada çoğalması, toplumdaki iş gücü sayısını, üretim ve tüketim miktarını, bunlara bağlı olarak da ulusal gelirdeki artışı ve gelirin bireylere dağılımını etkiler.

Dünyada 20. yüzyılın başından itibaren teknoloji ve tıp alanlarındaki hızlı gelişmeler, toplum sağlığının önem kazanması, salgın hastalıkların önlenmesi, beslenme alışkanlıklarının gelişmesi ve sağlık koşullarının düzelmesi sonucu hızlı nüfus artışı başlamıştır. Nüfus artışıyla birlikte üretimin de arttığı ülkelerde nüfus artışı istenen bir olgudur. Ancak hızlı nüfus artışıyla birlikte üretimde artış sağlanmazsa insanlar yoksullaşır ve kıtlık ortaya çıkar.

Günümüzde hızlı teknolojik gelişmeler sonucu insanların beden gücünün yerini makineler almıştır. Bu gelişme sonucu toplumların insan gücü ihtiyacı azalmıştır. Gelişmiş ülkeler bu değişime uyum göstererek doğum oranında düşüş sağlarken, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere doğum oranı yüksek kalmış ve hızlı nüfus artışı sorun olmaya başlamıştır (Özkalp,2001:374).

Toplumların eğitim düzeyi ile nüfus yapıları arasında da yakın ilişki vardır. Bu ilişki aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Eğitim seviyesi yükseldikçe, birey sağlıklı kalma yollarını öğrenebileceği ve sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanabileceği için ölüm oranı düşer.
2. Eğitim düzeyi yükseldikçe ailelerdeki çocuk sayısı azalır. Ülkemizde de veriler bu ilkeyi doğrular niteliktedir. Ülkemizde en çok çocuk sahibi olan aileler, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde kırsal alanda yaşayan eğitim düzeyi düşük ailelerdir.
3. Eğitim düzeyi düşük toplumlarda bebek ölüm oranı yüksektir. Buna bağlı olarak ortalama ölüm yaşı da düşüktür.

Eğitim kurumları bir yandan toplumların demografik yapılarını etkilerken, diğer yandan toplumun demografik özelliklerden etkilenir. Eğitim kurumlarını en çok etkileyen nüfusun artış hızı ile, bölgelere dağılımıdır. Nüfus artışı yüksek olan toplumlarda okul çağı nüfusunda da hızlı artış vardır. Bu durum okullara olan ihtiyacı da artırır. Ülkemizde de bu durumu gözlemek mümkündür. Türkiye’de eğitime ayrılan cari ve yatırım harcamaları

bütçeler içinde sürekli en önemli yeri tutmasına rağmen, okul sayısındaki artış öğrenci sayısındaki artışı karşılayamamaktadır. Nüfus artışının yanı sıra ülkemizde nüfusun bölgelere dağılımındaki dengesizlikler ile hızlı göç olgusu da eğitim planlamasında sorunlar yaratmaktadır (Çağatay,1968:301).

5.3.2. Kentleşme ve Eğitim

Sanayileşme süreci, kentleşmeyi beraberinde getirmekte, kentleşme ise, eğitim kurumunu etkilemektedir. Tüm ülkelerde kırsal alanlardan kentlere doğru sürekli bir iç göç hareketi görülmektedir. Bu durum, okullarda öğrenci sayısının artmasına, sınıfların kalabalıklaşmasına, okul sayısının yetersizliğine, öğretimin niteliğinin düşmesine, öğretmen sayısının, öğretim araç ve gereçlerinin sayıca yetersizliğine yol açmaktadır.

Kentleşme ile kırsal alanlarda görülen sıkı, yüz yüze ilişkiler ortadan kalkmakta, ilişkilerde çözülme ve dağılma olmaktadır. Böylece çatışan değerler, toplumsal görüş birliğini azaltmaktadır. Toplumsal görüş birliğinin olmayışı ise kamu yararını herkesin kendine göre yorumlamasına yol açmaktadır. Böylece bireylerin ahlaksal ve düşüncesele görüşlerinde bölünmeler olmaktadır.

Kentleşme, ayrıca çocuk suçluluğunu da arttırmaktadır. Bu durum okulların yeni önleme tekniklerinin bulmalarına yol açmaktadır. Kentte toplumsal ilişkiler, ahlak ilişkiler, öğrenciyi değiştirmekte, bu durum eğitimcilerin davranış değişikliğine eğilmelerini gerektirmektedir. Bu da kısa zamanda gerçekleşmemektedir.

Tezcan, kentleşme sürecinde okulun sorumluluklarını şu noktada toplamaktadır (Tezcan,1997:197):

1. Okul, çeşitli gruplardan, çeşitli etnik gruplardan kent okuluna gelen öğrencileri kültürleştirmek, kaynaştırmak zorunda bırakmıştır. Ayrıca çeşitli toplumsal sınıflardan gelen çocuklar içinde aynı şey söz konusudur.
2. Toplumsal normların yüksek derecede ihlali karşısında okul, toplumsal denetim mekanizmaları için destek sağlamakta önemli bir role sahip olmaktadır.
3. Çocuğun kent yaşamına yeter derecede uyarlanmasını sağlamak için onu bu yaşama hazırlayan özel eğitsel deneyimleri sağlamak zorunda kalmaktadır.

Ayrıca okullar kentleşme süreci dolayısıyla diğer bölgelerden gelen etnik gruplar da diğer insanlar için mesleki eğitim ve rehberlik gibi hizmetler yanında yetişkin eğitimi kursları, dil, yurttaşlık bilgisi ve tarih gibi alanlarda eğitimde bulunmak zorunluluğunu duymuşlardır.

Ülkemizde gecekondularda hala klasik öğretimde bulunmaktadır. Oysa, bu tür öğretim, yukarıda değinilen okulun sorumluluklarını yerine getirememektedir. Gecekondulardaki eğitim ve halk eğitiminin, hem yeni gelenleri kente uyarlamak, yeni çevreye uyum sağlamak, hem de klasik öğrenim türünden çok, teknik öğretime yönelmek, yeni ortamda yaşamak, geçim sağlamak için gerekli becerileri sağlayıcı ekonomik görevleri yüklenmesi gerekmektedir. Çünkü düşük gelirli gecekondulu halkının, çocuklarına yönelecek, teknik eğitimi, onların kısa zamanda meslek sahibi olmalarını sağlayabilir. Ayrıca yetişkinler için okuma-yazma kursları, kadın eğitimi ve çeşitli meslek kursları da gereklidir. Çevre ile hiç ilişkisi olmayan ayrı bir dünyadırlar. Çevreyi kalkındırmaya ve çevrenin kültür merkezi olma işlevini üzerine alabilecek topluluk okulu tipine dönüşmemişlerdir. Sadece geleneksel okul tipindedirler ve sağlanan eğitim işlevsel değildir (Ozankaya,1991:483).

Kentleşme aynı zamanda bir uyum sürecini ifade ettiğinden, bir eğitim sürecidir. Yani kentleşmenin kendisi bir eğitim sürecidir. Bu yönüyle de kentlerde yaşamlarını devam ettirebilmekte bu eğitim sürecine tabi olmaktan geçer. Buradaki eğitim türü formal olmaktan çok enformal işleyen bir yapı arz eder.

Ayrıca yıllardır kentli olan ailelerde bile eğitim çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurabilmek için uzmanlaşmanın şart olduğu şu zamanda bilinçli ailelerde çocuklarını veya kendilerini bu yönde kanalize etmeye çalışıyorlar. Kent yaşamı karmaşıklaştıkça bilgiye ve eğitime daha çok ihtiyaç duyuluyor. Bilimin ve eğitimin katkılarıyla kent hayatı daha kolaylaşır bir hal almaktadır.

5.3.3. Sosyal Bütünleşme ve Eğitim

Bir sosyal değişme olayı karşısında, eğitimin üç çeşit fonksiyonundan söz etmek mümkündür. Bu fonksiyonlar, değişme karşısında muhafazakar bir tavır geliştirerek direnme, bizzat sosyal değişmenin merkezinde bulunarak onu yönlendirme ve yönetme alternatif tedbirler üreterek oluşması muhtemel tahribatı önlemelidir. Başka bir anlatış şekli ile bu fonksiyonları, değişme karşısında temel kavram ve değerlerin muhafazası için çaba gösterme değişmenin hızına ve şekline uygun bir bilgi birikimi meydana getirerek bunların aracılığıyla kabiliyetleri işleme ve değişme aracılığıyla sosyal bütünleşme meydana getirmektir.

Bunlardan birinci ile üçüncüsü eğitimin birleştirici, ikincisi ise ayırıcı vasfını ifade eden fonksiyonlardır.

Fakat bütün eğitim sistemleri, toplumların hızlı, şiddetli ve radikal değişimleri söz konusu olduğunda, ılımlı bir yol takip ederek dengeden yana tavır koyarlar. Çünkü bu çeşit değişme ve hareketler, fertler ve sosyal tabakalar arasında şiddetli çatışmanın doğasına ve toplumsal bütünlüğün zedelenmesine sebep olabilir. Bunun için toplumdaki bilimsel, gelişmeler, iktisadi farklılaşmalar, teknolojik yenilikler, hatta siyasi ve ideolojik değişmelerin yarattığı zıtlıklar, yani eğitim yaratıcı ve geliştirici fonksiyonlarının doğurduğu ayrılığa yönelik faaliyetler, yine eğitimin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonları aracılığıyla etkisiz hale getirilmektedir. Eğitim, toplumun kendi mecrası içerisinde dengeli bir şekilde gelişmesinden yanadır (Akyüz,1992:284).

Bundan hareketle şu şekildeki bir temel yargıya ulaşmak mümkündür: Eğitim açısından fertlerin, sosyal grup ve zümrelerin, sosyal sınıfların şahsi arzu ve beklentileri ile bütün olarak bir toplumun menfaat ve beklentileri arasında bir dengenin kurulması esastır. Başka bir ifade ile bu unsurlarla toplumun ihtiyaçları arasında bir kaynaşma ve bütünleşme eğitimin temel amaçlarından birisidir.

“Acaba kaynaşma ve bütünleşme nerede ve nasıl olacaktır? Bunların birleşeceği değerler, menfaat birliği, kültür ve ideal ortaklığıdır. Bütünleşmenin kaynağını bu üç kavramda aramak mümkündür. Özellikle burada üzerinde durulması gereken motif, milli kültürdür. Milli kültür, toplumun yaratmış olduğu manevi değerlerin tümüdür. Milli kültürün parçaları belli bir coğrafyaya bağlılık (vatan sevgisi) milli dil, ortak bir geçmişe sahip olmak (tarih şuuru), belli bir soya mensubiyet (milliyet duygusu), ortak bir estetik zevk (ahlaki ve sanat zevki) ortak bir imana bağlanma (din duygusunu) aynı geleceğe ve ideale yönelme gibi unsurlardır. Milli kültürü meydana getiren unsurların birbirleriyle ilişkisi, yani birbirlerine bağlanış şekilleri de sosyal bütünleşme için önemlidir. Kültürün parçaları ve bu parçalar arasındaki ilişkiyi temin eden bağların durumu, toplumun homojenliği için etkili bir faktördür. Kültürün sosyal bütünleşmede etkili olabilmesi için bir mekanizma bir cihaz meydana getirmesi gerekir. Milli bir toplum veya millet olabilmek için kültürün hem parçaları hem de bunlar arasında etkileşimi sağlayan bağların kuvvetli olması şarttır. Milletleşme süreci, kültürel mekanizmayı meydana getiren unsurların uyumuyla orantılıdır” (Gökalp,1974:49).

Sosyal bütünleşmenin malzemesi kültür olduğu gibi aracı da eğitimidir. Eğitim bir yandan kültürün parçalarını işleyerek zenginleştirirken bir yandan da bunların ilişkisi sağlayan vasıtaları güçlendirir ve uyumlu bir sistem haline gelmelerine yardımcı olur.

Fakat eğitimin birlik şuurunu geliştirebilmesi ve bu yolla bütünleşmeyi sağlayan bir vasıta olarak kullanması, fikir hürriyetleri için zararlı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu durum gerçekten gelişmeleri önleyen bir kontrol sistemi oluşturabilir. Ancak bu kuşkular yersizdir. Daha önce söylendiği gibi eğitimin görevi gelişmeler karşısında menfi bir tavır takınmak değil, değişme ve gelişmeleri, sosyal bütünlük ve sosyal şahsiyete zarar vermeyecek şekilde teşvik etmektir. Eğitim bir yandan toplumun devamlılığını sağlayan temel değerleri muhafaza ederken diğer yandan da sosyal gelişmeyi destekler ve bunların arasında bir dengenin kurulmasına hizmet eder. Eğitimin sosyal ve milli karakterinin temel niteliklerinden birisi, belki de en önemlisi sosyal eşitliği temin etmektir. Aynı zamanda, bu durum bireyin toplum içinde bir varoluş şartıdır. Hiçbir toplum bu tür bir varlık şartından fedakarlık yapmayı düşünemez. Çünkü onun varlığının sürekli olabilmesi için söz konusu şartların zafiyete düşürülmeden devam ettirilmesi gerekir. Toplumun yaşaması da buna bağlıdır (Kaya,1977:442).

5.3.4. Sosyal Hareketlilik ve Eğitim

Toplumsal hareketlilik genel anlamıyla, “toplumdaki bireylerin toplumsal hiyerarşide bir statüden diğer bir statüye geçmesidir” (Erden,1998:96). Bireyin gelir düzeyinin, grubunun, üyesi olduğu derneğin, işinin, yaşam biçiminin değişmesi toplumsal hareketlilik olarak nitelendirilebilir.

Toplumsal hareketlilik yatay ve dikey olmak üzere iki türdür. Yatay hareketlilik aynı toplumsal düzeyde kalmak koşuluyla bir benzer grup yada durumdan diğerine doğru ileri geri hareketi ifade eder. Bu tip hareketlilikte statü değişmesi söz konusu değildir. Dikey hareketlilikte ise bir toplumsal tabakadan diğerine geçiş söz konusudur. Diğer bir anlatımla bireyin toplumsal statüsü değişmektedir. Örneğin bir memurun benzer maaş ve statü ile başka bir kuruma atanması yatay, aynı memurun çalıştığı kuruma yada başka bir kuruma müdür olarak atanması dikey hareketliliktir. Toplumsal hareketlilik sonucu birey daha iyi bir pozisyona gelirse yukarı doğru, daha kötü bir pozisyona gelirse aşağı doğru hareketlilik söz konusudur(Akyüz,1992:281).

Toplumsal hareketlilik toplumların tarihinde oldukça yeni bir olgudur. İlkel toplumlardan, feodal toplumlara kadar toplumsal hareketlilik yok denecek kadar az görülmekteydi. Bu toplumlarda çocuk aile içinde eğitildiği için ailenin mesleğini devam ettirmekteydi. Feodal toplumlarda politik ve ekonomik gücün büyük toprak sahipleri ile din adamlarının elinde olması, bu sınıfların üyesi olma ayrıcalığının doğuştan gelmesi de toplumsal hareketliliği engellemekteydi.

Toplumsal hareketliliği başlatan en önemli etmenler; ticaretin gelişmesi ve endüstrileşmeyle birlikte toplumların ekonomik ve politik yapılarının değişmesi ve eğitimin yaygınlaşmasıdır. Toplumdaki bireyin eğitim yoluyla statü kazanmaları, kendilerine sağlanan eğitim olanaklarına bağlıdır. Diğer bir anlatımla, eğitim yoluyla yukarıya doğru toplumsal hareketlilik, eğitimde fırsat eşitliği bağlandığı ölçüde gerçekleşebilir. Toplumsal hareketlilik ile eğitim ilişkisini, özellikle de dikey şekil içerisindeki mobilitenin ilişkisini bir sebep-sonuç bağıntısı kurarak ele almaktan ziyade, karşılıklı bağımlılık ilkesi içerisinde değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olur. Çünkü demokratik bir toplumda uygulanan eğitim, statü gruplarının dikey şekilde hareketlenmesine yardımcı olduğu gibi, üst statü konumuna yükselen fertlerde de eğitime, özellikle de kaliteli eğitime olan talep daha da artmaktadır. Böylece eğitimle sosyal mobilité (hareketlilik) arasında çok sıkı bir bağlılık ortaya çıkmaktadır. Demokratik bir toplumda uygulanan eğitimin en önemli görevlerinden birisi, ülkenin bütün fertlerini ayırım gözetmede eğitmektir. Bu durum aynı zamanda milli ve sosyal devlet olmanın da temel şartıdır. Böyle bir toplum anlayışında eğitim vatandaşlar için bir hak, devlet için ise bir görevdir. Bütün fertler kabiliyetleri ölçüsünde faydalandırılmak durumundadır. Devlet bunu sağlamakta, yeni eğitimde imkan ve fırsat eşitliği yaratmakla yükümlüdür. Çağdaş devlet ve toplum anlayışı ile günümüzün pedagojik stilleri arasında da önemli bir uyum gözlenmektedir .

Günümüz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki eğitimde fırsat eşitliği toplumların ekonomik ve politik özelliklerine göre 5-11 yıl arasında değişen zorunlu eğitim süresi için sağlanmış gözükmektedir. Ancak bu eğitim süresi bireyin toplumsal statüsünü yükseltmeye yetmemektedir. Endüstrileşmemiş toplumlarda önemli mevkilere gelebilmek için belli bir konuda uzmanlaşmak gerekmektedir. Bu da yüksek öğretim kurumlarında eğitim görmekle mümkündür. Yüksek öğretim süresinin uzun olması ve çoğu ülkelerde paralı olması alt toplumsal sınıfların eğitim yoluyla yukarıya doğru hareketini sınırlamaktadır. Bunun yanı sıra ilk ve orta öğretim kurumlarının niteliklerinin yerleşim bölgelerine göre değişmesi, resmi okulların yanında daha iyi eğitim olanakları sunan paralı okulların varlıklarını sürdürmesi alt

sosyal tabakanın iyi eğitim olanaklarından yoksun kalmasına neden olmaktadır (Erden,1998:97).

Gelişme ve bütünleşme, eğitimin özünden gelen temel niteliklerdir. Eğitim bir yandan çocuğun kabiliyetlerini bilgi ve iş aracılığıyla harekete geçirirken diğer yandan da çocuklar arasında yarışmayı hızlandırmak suretiyle, toplum hareketlilik kazanır. Fertler başarı için çaba gösterdikçe, maddi kazanç ve sosyal konumlarında önemli bir değişme ve gelişme meydana gelecektir. Demokratik bir toplumda eğitim, kabiliyetlerin ayaklanmasına ve bunların yerinde kullanılmasına yönelmiştir. Fakat kabiliyetlerin ayıklanması, bir yandan toplum tabakalarından geçişleri temin ederken, diğer bir yandan da yeni tabakaların oluşmasına sebep olur. Fakat bu değişme, yani hareketlilik, süreklilik gösterdiği için, katı ve kapalı bir tabakalaşmanın oluşması mümkün değildir. Çünkü kabiliyetlerin sürekli bir dolaşımı söz konusudur (Akyüz,1992:283).

Ülkemizde cumhuriyetin kuruluşundan 1970'li yılların başına kadar eğitim kurumları toplumdaki bireylerin dikey toplumsal hareketlerini sağlamada önemli rol oynamıştır. Savaştan yeni çıkan ve hızlı bir kalkınma çabası içine giren genç Türkiye'nin, yetişmiş, nitelikli insan gücüne gereksinim duyması eğitim görmüş, aydın ve bürokratların toplumsal statülerini yükseltmiştir. Ancak yukarı doğru hareketlilik için 1960'lı yıllara kadar lise mezunu olmak yeterliyken, endüstrileşmeyle birlikte nitelikli insan gücü ihtiyacının artması, üniversite ve yüksek okulların toplumsal statüyü yükseltmede giderek daha etkin rol oynamasına neden olmuştur. 1970'li yıllardan sonra ise yüksek okulların sayı ve kapasitelerinin artırılması sonucu belli alanlarda toplumun ihtiyacından fazla insan gücü yetiştirilmeye başlanmıştır. Belli alanlarda ihtiyaç fazlası insan gücü yetiştirilince, yüksek okul yada üniversite mezunu olmasının yanı sıra bitirilen eğitim kurumunun türü ve niteliği, bireyin yabancı dil bilip bilmemesi gibi özellikler önem kazanmıştır. Hatta artık günümüzde iki yada üç yabancı dil bilenler tercih edilmektedir. Bu durum toplumda yabancı dille eğitim yapan okullara talebi arttırmıştır. Ancak paralı olan bu okullardan çok yüksek ve orta sosyal sınıftaki ailelerin çocukları yararlanabilmektedir. Kuşkusuz bu ailelerin çocukları da ileride iyi bir statüye gelebilmek için küçük yaştan itibaren akranları ile yarışmak zorunda kalmaktadırlar.

Hangi tabakaya mensup olunursa olunsun, dikey hareketlilik içinde bulunmak amacıyla, eğitim bir araç görevi görmektedir. Buda alt tabakadan, üst tabakaya, üst tabakadan

alt tabakaya geçen insanların bütün bilgi, görgü ve yaşantılarıyla çıkması demektir ki, doğrudan olarak toplumsal değişmeye renklilik ve çeşitlilik katan bir olgu olmuştur.

Bu renklilik ve çeşitliliğe girmek için paralı okullar cazip olmakla birlikte Türkiye’de alt sosyal sınıftaki ailelerin çocuklarının, eğitim yoluyla statü kazanmaları zor fakat buna olanak sağlayan bazı eğitim kurumları vardır. Parasız yatılı olan bu eğitimi kurumlarından en önemlileri, Askeri Okullar, Öğretmen Okulları, Sağlık Meslek Liseleridir. Ayrıca devlet her yıl sınavla seçtiği belli sayıdaki öğrenciyi, iyi eğitim veren okullarda parasız yatılı olarak okutmaktadır. Böylece sayısı az olsa da alt sosyal sınıftaki ailelerin çocuklarına eğitim yoluyla yukarı doğru hareketi için olanak sağlanmaktadır.

Bütün bu hareketliliklerin hepsinde aracı olan eğitim, toplumsal değişmede yine önemli bir rol oynamaktadır. Gün geçtikçe eğitim kurumlarının önemi artmakta ve eğitime düşen pastadaki payda büyümektedir. Dikey hareketliliği başarabildiği sürece ve devam ettirip, geniş kitlelere yaydığı sürece, toplumsal değişmede kaçınılmaz olmaktadır (Tezcan,1997:199).

5.3.5.Sosyal Kontrol

Toplumdaki bireylerin davranışlarındaki bu benzerliği sağlayan mekanizma toplumsal kontrol sistemidir. Toplumdaki değerler, normlar ve yasalar toplumsal kontrol araçlarıdır. Değerler bireylerin amaçlarını tercihlerini tutumlarını ve davranışlarını belirlemede ölçüt olarak kullandıkları düşüncelerdir. Değerler bir toplumsal gruptan diğerine, hatta kişiden kişiye değişebilir. Ancak bazı milli, ahlaki ve dini değerler toplumdaki bireylerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenir. Toplumdaki bireylerin davranış ve tutumları büyük ölçüde bu değerlerin etkisinde kalır. Değerler normlar aracılığıyla etkinlik kazanırlar. Normların yaptırım gücü vardır. Norma uymamanın yaptırımı genellikle üyesi olduğu grup tarafından kabul görmeme ayıplanma gibi yaptırımlardır. Birey değerlere ve normlara yüz yüze ilişki içinde bulunduğu bireylerin toplumsal baskısı sonucu uyar. Toplu taşıma araçlarında yaşlılara yer verilmesi, öğretmenin yanında saygılı durulması, öğretmen sınıfa girince ayağa kalkılması toplumsal değer ve normlara örnek verilebilir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi değer ve normlar toplumların, örf ve gelenekleri içinde vardır (Akyüz,1992:284).

Toplumsal değer ve normların yanı sıra her toplumda yapılması kesinlikle yasaklanmış ve yaptırım gücü zor kullanılmasına olanak sağlayacak biçimde örgütlenmiş yazılı hukuk kuralları vardır (Erden,1997:95). Bu kurallar toplumdaki bütün bireyler için geçerlidir.

Çağdaş toplumlarda yüz yüze ilişkilerin azalmasıyla birlikte, örf ve adetlerden gelen değer ve normların yaptırım gücü azalmıştır. Bu nedenle gelişmiş toplumlarda hukuk kural ve yasaları toplumsal kontrol rolü sağlamadan daha güçlü araçlar haline gelmiştir.

Birey toplumun önem verdiği değerleri ve normları günlük yaşantısı içinde, ailesinden ve üyesi olduğu gruplardan gözlemleri ve kendi yaşantıları sonucu öğrenir. Birey toplumsal normlara başta cezalandırılmak korkusuyla uyarken sonra bu normları benimseyerek içselleştirir ve kendi kontrol mekanizmasını oluşturur.

Eğitim kurumları, çocuklara ve gençlere toplumda çoğunluk tarafından kabul edilen değerleri, normları, tutumları planlı ve kontrollü bir biçimde kazandırdığı ve bunlara uygun hareket edilip edilmediğini izlediği için önemli bir toplumsal kontrol aracıdır. Okulda öğrenciler çeşitli dersler ve etkinlikler yoluyla toplumun milli, ahlaki değerlerini ve normlarını kazanırken, diğer yandan, okulun ve arkadaş gruplarının değer ve normlarını öğrenirler.

Okul içinde toplumsal kontrol, öğretmenler, yöneticiler ve öğrenci grupları tarafından çeşitli olumlu yada olumsuz yaptırımlar kullanılarak sağlanır. Öğrencilere burs verilmesi, isimlerinin şeref listesine yazılması, öğretmen yada diğer öğrenciler tarafından övücü sözler söylenmesi olumlu; fiziksel cezalar, küçük düşürücü sözler söylenmesi, olumsuz yaptırıma örnek verilebilir. Bu tür yaptırımların yanı sıra, okuldaki öğretmen ve yöneticiler toplumsal değer ve normlara uygun davranışlarıyla çocuklara taklit edilecek bir model oluşturarak onların benzer davranışlarda bulunmasını sağlayabilirler.

Eğitim kurumlarının ürünü insan olduğu için birçok toplumsal kurum, eğitim kurumlarının etkinlikleri ile yakından ilgilenecek onları kontrol eder. Eğitim kurumları üzerinde en çok politik, dini, ekonomi ve aile kurumlarının kontrolü vardır. Bu kurumların her biri eğitim kurumlarından kendi değer ve normlarını öğretmesi için talepte bulunur ve baskı yaparlar. Eğitim kurumları, toplumdaki tüm kurumların insan gücü ihtiyacını karşıladığı için eğitim programları hazırlanırken kurumların bu talebi karşılanmaya çalışılır (Koçer,1967:157).

BÖLÜM VI

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanların çevreleriyle doğrudan etkileşimde bulunarak elde ettikleri bilgi ve becerileri diğer insanlara aktarma çabaları eğitim faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilirse eğitimin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Ancak uzun insanlık tarihinde, eğitimin toplumsal bir kurum olması oldukça yenidir.

Tarih boyunca bireyin eğitilmesi işlevini, toplumsal kurumlar üstlenmiştir. İlkel ve ilkele yakın toplumlarda çocuğun eğitilmesinden aile sorumluyken, zamanla ailenin yetersiz kalmasıyla bu görevi dini kurumlar üstlenmeye başlamıştır. Eğitimin dinden ayrılarak laik kurumlar haline gelmesi uzun yıllar almıştır. Batıda laikleşme hareketleri rönesans ve dinde reform hareketleriyle başlayarak, Fransız devrimi ile hızlanırken, Doğudaki İslam ülkelerinde bu hareket ancak 19.yüzyılda başlayabilmiştir. Günümüzde eğitim laik bir kurum olarak varlığını sürdürmekle birlikte, pek çok ülkede, özellikle Müslüman ülkelerde dinin etkisinin devam ettiği söylenebilir (Erden,1998:34).

Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimine bakıldığında, yukarıda açıklanan özelliklerin ülkemiz için de geçerli olduğu görülmektedir. Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze değin Türk Eğitim sistemindeki gelişme ve değişimler üzerinde kısaca durulmuştur.

6.1.Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Eğitim

Osmanlı İmparatorluğunda okul, eğitim, maalesef toplumun bütününe yaygınlaştırılmamıştır. Yalnız köylerde ve gezgince aşiretlerde değil, büyük kent ve kasabalarda da çocukların büyük bir kısmı örgün eğitimin dışında kalmıştır. Bunun en önemli nedeni 19.Yüzyılın ortalarına kadar eğitimin dini kurumların etkisi altında olmasıdır. 19.yüzyıldan itibaren laik eğitim kurumları açılmakla birlikte, İmparatorluğun çöküş dönemine denk geldiği için yaygınlaştırılması mümkün olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu farklı, din ve kültüre sahip topluluklardan oluştuğu için tek bir örgün eğitim sistemi gelişmemiştir. Ancak Müslüman çocuklar için iki çeşit okul bulunmaktaydı. Bunlar sübyan okulları ve medreselerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, eğitim etkinlikleri bir hayır işi, bir dini görev olarak kabul edilmişti (Unat,1964:33). Çoğunlukla camilerin yanında yer alan okullarda eğitim parasızdı. Okulların her türlü masrafları bağlı oldukları vakıf tarafından karşılanırdı. Bu okulların denetlenmesi ise yetkili dini makamlara bırakılmıştı.

6.1.1.Sübyan Okulları

Osmanlı İmparatorluğundaki sübyan okulları bir bakıma günümüz ilköğretim kurumlarına denk düşmekteydi. Mahalle mektebi olarak da, adlandırılan bu okullara dört yaşından itibaren çocuklar kabul edilirdi. Şeriat kanunları, kızların da okumasını emrettiği için, erkek ve kız çocuklar karma öğretim görürlerdi. Sübyan okulları her mahallede, oranın zengin ve hayır sever kişileri tarafından kurulur, zengin bulunmayan yerlerde ise halk el birliği ile okul yaptırırdı. Devletin ileri gelenlerinin okul yaptırması ise bir gelenektir. Sübyan okulları özel kişiler tarafından kurulmuşsa, okula, han, hamam, dükkan, zeytinlik gibi gelir kaynakları bağlanır ve öğretmen harçlığı, okulun bakımı gibi giderler bu gelirlerle karşılanırdı (Kaya,1977:67).

Genellikle, bir odalı küçük yapılar olan bu okullarda sıra, yazı tahtası ve masa gibi araçlarda yoktu. Çocuklar okula ait hasır, kilim ya da evlerinden getirdikleri yastık üzerine diz çökerek oturur, önlerindeki rahleler üzerindeki Kur'an ve dua kitaplarını okurlardı.

Sübyan okullarında okuma, yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi konularda temel bilgiler öğretilirdi. Ancak programın önemli bir kısmını temel din bilgileri oluştururdu. Bu okullarda sınıf sistemi yoktu. Öğrenciler kendi bireysel hızlarına göre öğrenirlerdi. Kur'anı ezberleyen öğrenciler okuldan mezun olurdu (Erden,1992:158).

6.1.2.Medreseler

Osmanlı İmparatorluğunda medreseler çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumlarıydı. Bu okullar kendi içinde ilk, orta ve yüksek kademelere ayrılmıştı. Yüksek kademede belirli bilim dallarına göre ihtisaslaşma söz konusuydu. Ülkenin bürokrat, doktor, yargıç gibi aydın grubunu yetiştiren bu kurumlarda ileri din bilgisinin yanı sıra mantık, metafizik, geometri, matematik dersleri de verilmekteydi.

Medreseler de sübyan mekteplerine benzer biçimde, genellikle sultan, beylerbeyi gibi kişilerin ya da zenginlerin kurmuş oldukları vakıflar tarafından açılırdı. Okulun giderleri

vakfın geliriyle karşılanırdı. Vakıf aynı zamanda, öğrencilere karşılıksız para ve imarettten parasız yemek verirdi (Aydemir,1969:78).

Medreselere sübyan okullarını bitirmiş ya da kendi kendini özel olarak yetiştirmiş Müslüman ve Sünni mezhebinden olan erkek çocuklar alınırdı. Bu nedenle kız çocuklarının sübyan mekteplerinden sonra örgün eğitime devam etme hakları yoktu. Osmanlı İmparatorluğunda bu iki geleneksel okulun yanı sıra bir de Enderun mektepleri (Saray okulları) vardır. 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan bu okulların amacı, yönetici ve devlet adamı yetiştirmektir. Sübyan okulları ve medreselere sadece Müslüman çocuklar kabul edilirken, Enderun okullarına devşirme kanunu gereğince, Hıristiyan tebaanın çocukları alınmaktaydı. Bu okullarda öğrenciler titizlikle seçilir, seçim sırasında modern zeka testlerine benzeyen testler kullanılırdı (Başgöz ve Wilson,1968:24). Enderunlarda, medreselerde okutulan derslerin yanı sıra, beden eğitimi, Türk örf ve adetleri, nezaket kuralları, askeri sporlar gibi konulara da özel önem verilirdi. Enderun okulları 18.Yüzyıldan itibaren özelliklerini yitirmiş, imtiyazlı grupların kontrolü altına girmiş ve 1908 yılında kapatılmıştır (Kaya,1977:64).

Osmanlı Türkiye'sinin parlak dönemlerinde, eğitim kurumlarına girişte, bir sınıftan diğerine geçişte ve mezunların kamu görevine alınışında liyakat; yani bilgi ve beceri eğitim politikasının temeli sayılıyordu. Fatih'in İstanbul'u aldığı 1453 yılı ile Kanuni'nin ölümü olan 1566 yılları arasındaki 100 yıldan biraz fazla olan bir süre içinde, Osmanlı İmparatorluğunun en parlak dönemine ulaşmasını ve iyi bir eğitim sisteminin toplumdaki etki ve önemini göstermektedir. Sağlıklı bir eğitim sisteminin yürürlükte olduğu Altın Devrinde; İmparatorluk süratle büyümüş, sosyal ve politik kurumlar, yeni kurullarla ve dayanışmalarla kuvvetlenmiştir (Kodamanoğlu,1965:96).

Osmanlı İmparatorluğunun altın devrinde iki türlü eğitim kurumu, medrese ve Enderun, birbirine önemli katkılarda bulunarak Osmanlıların devamlılık ve büyüklüklerini mümkün kıldılar. Başka bir deyişle; Osmanlı toplumunda, bireylerin mesleklere dağılımlarında ve en önemli pozisyonlara kadar yükselişlerinde eğitim başlıca etkilendi. Ulema; toplumun eğitimcileri, din adamları ve yargıçları olarak, kitlelerle kültürel ve dini iletişim kanallarının büyük bir kısmını kontrol ettiği için, imparatorluktaki kararlılık ve geleneklerin korunmasında büyük paya sahipti (Erden,1998:159).

Kanuni'nin 1566 yılında vefat edişinden sonra; ÷lkedeki, idari ve siyasi liderliğin kalitesinde bir gerilime başladı ve nihayet: Osmanlı T÷rklerinin altın devri, 17'nci y÷zyılda tarihe karıştı. Rüşvet, iltimas ve pozisyonların parayla satılması: bir zamanlar disiplin, dürüstlük ve işleyişiyle Avrupa'da ün yapmış olan, Türk kamu yönetiminin yaygın bir niteliği haline geldi. Eğitim kurumlarına kabul edilmeye, sınıflarda ilerlemeye ve işe alınmaya daha az önem verilmeye başlandı. Askerler ve ulema gittikçe yeniliklerden uzaklaşarak tutucu hale geldiler. Yüksek pozisyonlardaki pek çok yönetici, asker ve devlet adamı bilimden çok maddi kazançlarla ilgilenmeye başladılar. Medrese, müfredat programları; gittikçe daraltılarak, geleceğin ulemaları dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerden habersiz olarak yetiştirildiler. Böylece; eğitim kurumlarında başlayan bozulma ve gerileme, kamu yönetimi ve orduya da derhal yansımış ve ÷lkemizin askeri gücünü ve sosyal düzenini zayıflatmıştır. Giderek; yöneticilerle yönetilenler arasındaki mesafe artmış ve bu kopukluk; Türk toplumunda politik, ekonomik ve sosyal gelişmeye inatçı bir engel olmuştur. Avrupa'nın hasta adamını tedavi etmek için yeni buluşlara şiddetle ihtiyaç vardı. Türk toplumunun liderleri tarafından 18' inci yüzyıl başlarında getirilen yenilik ise, her şeyden önce, eğitim reformu olmuştur (Unat,1964:43).

6.2.Osmanlı İmparatorluğuunda Eğitimde Reform Dönemi

18. Yüzyılda, Avrupa ÷lkelerinde meydana gelen ekonomik ve politik değişim Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde batıda endüstri ve teknoloji hızla gelişmiş, kapitalist düzen kurulmuştur. Bu gelişmeye ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğu ise giderek ekonomik ve askeri gücünü yitirmeye başlamış, batı ile rekabet edemez duruma gelmiştir. Bu gerçeği fark eden Osmanlı yöneticileri, İmparatorluğu eski gücüne kavuşturmak amacıyla bir çok reform hareketine girişmiştir.

Modernleşme olarak nitelendirilebilecek bu hareketler ilk kez orduda başlatılmıştır. Sonra dış ve iç güçlerin etkisiyle Tanzimat ve Meşrutiyet ilan edilerek siyasal yapıda da değişikliğe gidilmiştir. Askeri ve politik yapıdaki bu değişimler, toplumun ihtiyacı olan insan gücünün niteliğini de değiştirmiştir. Ancak, İslam dini ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan, batıdaki gelişmelere kapılarını kapatan ve giderek gerici güçlerin etkisi altında kalan geleneksel okullarda ihtiyaca uygun insan gücü yetiştirmek mümkün değildi. Bu nedenle geleneksel okulların yanında yeni ve modern okullar açılmaya başlanmıştır. Eğitim sistemindeki bu ikilik Cumhuriyet dönemine kadar süregelmiştir (Unat,1964:82).

6.2.1.II. Mahmut Döneminde Eğitim Reformu

Türk modernleşme hareketinin babası sayılan İkinci Mahmut; saltanatı sırasında, eğitim işlerine gittikçe artan bir ilgiyle eğilmiştir. Sultan Mahmut'a göre; eğitim almaya ve sonra öğrendiklerini başkalarına öğretmeye razı olan yeterli vatandaş kitlelerinin sayılarını arttırmadıkça bütün reform projeleri çökmeye mahkumdur. Türk yönetimine karşı; Yunanlıların ayaklanması üzerine, 1821 yılında, hükümet Rum tercümanların yerlerini Türklerle doldurmaya karar verdi ve batı dillerinin öğretildiği bir türcüme dairesi kurdu. Eğitim işlerini; devletin direkt sorumluluğu altına getirmek ve geleneksel okullar dışında yeni okullar açmak girişimlerine, ilk defa ciddi olarak Sultan Mahmut yönetimi sırasında başlandı. 1840 yılında açılan yeni okullara Rüştüye adı verilmiştir. Rüştüyelerin amacı; ilkokullardan daha ileri bir seviyede, eğitim yapmak ve öğrencileri yeni açılan yüksek okullara veya kamu hizmetlerine hazırlamaktı (Kodamanoğlu,1965:105).

Daha 1824 yılında; Sultan Mahmut, ilköğretimin bir devlet sorumluluğu olduğunu kabul ve ilan etmişti. Aynı fermanla: Osmanlı tarihinde ilk defa, bir Maarif Nazırı veya Milli Eğitim Bakanı atanıyordu. Sultan Mahmut; 1827 yılında da, devlet tıp okulunu (Tibhane-i Amire) açıyordu. Cerrahhane (1828), Muzika-i Hümayun Mektebi (1831), Mekteb-i Ulum-i Harbiye (1834), Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye (1838) de Sultan İkinci Mahmut'un Türk eğitimine yaptığı katkılardır (Kaya,1977:72).

Ayrıca Sultan Mahmut, açmış olduğu tıp okulunda; öğrenim, Fransızca yapılacaktır demiştir. Fransızca öğrenim yaptırmaktaki amacı; sadece Fransızca öğretmek değildir, "fakat bu, tıp bilimini öğrenmek içindir, tıp bilimini adım adım kendi dilimize aktarmanız içindir. Bu başarıldığı zaman, tıp bilimi, ülkemizde Türkçe öğretilecektir demek suretiyle yeni bir dilin öğrenilmesinin topluma getireceği değişikliklerin eğitim sayesinde olacağını ve dolayısıyla eğitimle alınan bu bilgilerde tıp bilimine hakim olan değişmiş ve yenilenmiş bir toplumu çıkaracaktır". II. Mahmut bu sözleriyle eğitimin ve bütün reform projelerinin temel sorununa, dil güçlüğüne dokunuyordu (Unat,1964:79).

6.2.2.Tanzimat Döneminde Eğitim

Tanzimat Türk tarihinde yeni bir dönemi açıyordu ve din, hükümet, millet ve imparatorluğu yeni kurumlarla canlandırmayı amaç ediniyordu. Bunun başarılması için; eğitim, imparatorluğun yeniden örgütlenmesinde ve bu yeni örgütü yaşatacak yeni liderlerin yaratılmasında, gerekli bir temel olarak görülüyordu. Hasta adamın kurtarılması ölümle değil,

eğitimle sağlanacaktı. Bu dönemde; eğitimle ilgili olarak alınan tedbirler, II. Mahmut zamanında başlatılanların bir devamıydı. Tanzimatçıların eğitim görüşü; dış faktörlerin etkisini, özellikle laiklik korkusunu taşımaktadır. Gerçekten de; eğitimde reform sorunu, eğitimi ulemadan çok, devletin denetimi ve gözetimi altına getirebilecek yeni bir düzen yaratabilmekle ilgiliydi (Kaya, 1977:73).

Reşit Paşa; Tazimatın getirdiği yeni kuralların, tasarlandığı gibi uygulanamamasının başlıca nedeni olarak, halkın eğitilmemiş olmasını görüyordu. Aslında; mevcut eğitim sistemi, tasarlanan reformların yarattığı ihtiyaçları karşılayacak nitelikte değildi (Ozankaya, 1977:64).

Tanzimat döneminin temel zellikleri Akyüz tarafından şöyle özetlenmektedir (Akyüz,1992:74).

- 1- Örgün eğitim alanında büyük çabalar gösterilmiş ve bir çok yeni okul kurulmuştur.
- 2- Örgün eğitimin kurulup geliştirilmesi çabaları mantıki bir sıra izlenmemiş, örneğin, ilköğretime hiç müdahale edilmeden orta ğretim alanında düzenlemelere gidilmiştir.
- 3- Örgün eğitimin kurulup geliştirilmesindeki mantıki sıra izlemeyen girişimler, esas olarak medreselerin tepkisinden kaçınmak ve medreselerin ve onların etkisinde bulunan sübyan okullarının dışında yeni okullar açmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat medrese zihniyeti, eğitimdeki yenileşmeleri yine de kolay benimsememiştir.
- 4- Tanzimat döneminde eğitimdeki yenileşme çabaları bir avuç yönetici, aydın ve ğretmen tarafından başlatılmıştır.
- 5- Tanzimat eğitimindeki yenileşmeler, hemen her zaman eski malzeme ile yeni bir şey yapmak biçiminde gerçekleşmek durumunda olduğu için, medrese zihniyeti yeni okullarda öğretmenler, öğrenciler, ders programları ve ders yöntemleri açısından etkisini srdrmüştir.
- 6- İlk kez ğretmen yetiştiren meslek okulları açılmıştır.
- 7- Tanzimat döneminde azınlık ve yabancı okullarda çok büyük gelişmeler gözlenmiştir.

- 8- Öğrenci ve öğretmen kılık ve kıyafetleri bu dönemde belirlenip düzenlenmeye başlamıştır.
- 9- Az zamanda çok iş yapmak düşüncesi vb nedeniyle, açılan sivil okulların pek çoğu için özel binalar yapılmamış, bunlar eğreti binalarda öğretimlerini sürdürmüşlerdir.
- 10- Programlara hayata dönük yeni dersler konulmuştur.
- 11- Kızlar için ilköğretim sonrası örgün eğitim kurumları ilk kez bu dönemde açılmıştır.

6.2.3.Genç Türkler ve Eğitim

19.yüzyıl sonuna doğru; “Türk Milliyetçiliği” yazı ve konuşma dilindeki Arapça ve Farsça’ya Gayr-i Müslim ve Türk olmayan müslüman azınlıkların isyanlarına ve yabancıların müdahalelerine bir tepki olarak doğmaya başlamıştır.Genç Türklere göre eğitim reformu, başarılması düşünülen bütün diğer gelişmelerin ön şartıdır. Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi; bu niteliklerin, azalması ya da kaybolması yüzündedir. Bu nitelikleri yükseltmenin çaresi ve aracı ise eğitim ve adalettir (Avrasi, 1995:204).

Modern eğitim sistemini yönetimi oldukça karmaşık ve kapsayıcı siyasal ve sosyal düzeni gerektirir. 19.yüzyıl Osmanlı toplumunda; böyle bir ortamın eksikliği, girişilen eğitim reformu çabalarının başarıya ulaşmasını engellemiştir. Aynı zamanda; geleneksel eğitim kurumlarının yanında modern eğitim kurumlarının yaratılması ordu, bürokrasi ve dini hiyerarşi arasında önemli zıtlaşmalar ve çatışmalara yol açmıştır. 19.yüzyıl sonuna doğru Türk toplumu iki parçaya bölünmüştü;yönetici aydınlar ve köyle kitleleri. Daha da kötüsü yönetici aydınlar arasında da medreseliler ile mektepliler gibi çok ciddi bölünmeler vardı. Büyük Türk düşünürü ve Genç Türklerin beyni olan ünlü Ziya Gökalp’e göre; “ulusumuz, birbirinden eğitim ve uygarlık yönünden farklı üç tabakadan oluşuyordu. Bunlar; büyük halk kitleleri, medreseden yetişenler ve laik okullarda eğitilmiş aydınlardı. Birinci grup; hala, uzak doğu uygarlığının etkisinden kurtulamamıştır. İkinci grup doğu uygarlığını yaşamaktadır. Sadece üçüncü grup (laik okullarda eğitilenler) batı uygarlığından kısmen etkilenmiştir. Başka bir deyişle; halkımızın bir kısmı eski çağda, bir kısmı orta çağda ve diğer bir kısmı da yeni çağda yaşamaktadır ve Gökalp soruyordu; Böyle üç farklı uygarlık ve eğitime sahip olan bir milletin yaşantısı nasıl normal olabilir ? Bu üç türlü eğitimi birleştirmeden gerçek bir millet yaratılabilir mi”? Gökalp’e göre eğitim kişileri ulusal kültüre intibak ettiren sosyal bir olaydır.

Her ulusun kendine has bir kültürü ve ona dayanan ulusal bir eğitim düzeni vardır. Bu kültür hiçbir ulustan aynen kopya edilemez. Bunun için; eğitimimiz, ulusal olmalıdır (Gökalp, 1974:49).

6.2.4.Elit Yetiştiren Bir Eğitim Sistemi

Daha önce belirtildiği gibi; eğitim reformlarının, hatta bütün reform hareketlerinin ana kaynağı askeri ve politiktir. Bu nedenle, genel halk eğitimindeki gelişmeler, subaylar ve bürokratlar için yapılan eğitim reformlarını çok geriden izlemiştir. Türk yabancı ve azınlık özel okullarının sayısı, hem Cumhuriyetten önce, hem de sonra daima resmi okulların yanında çok küçük kalmıştır. Böylece, Türk eğitimi hem devletçi hem de elitist olarak gelişmiştir. Liderler; genellikle, toplumu yukardan aşağı doğru değiştireceklerine inanmışlardı. Tanzimat döneminin iki önemli modern kurumu olan Galatasaray Lisesi ve Mülkiye Okulu, gittikçe yönetici sınıfların (subaylar, bürokratlar ve zenginler) oğullarını eğitmek için gözde yerler haline gelmişlerdir. Böylece; bu yeni okulların öğrencileri, lider babalarının yerini almak üzere yetişen egemen sınıfların çocuklarıydı (Erden, 1998:160).

Bu dönemde; yapılan en büyük değişikliklerden biri de, kız öğrenciler için eğitim olanaklarının genişletilmesidir. Kızlarımıza; ortaöğretim okullarının ve üniversitenin kapılarını, ilk defa açarak, onların çeşitli mesleklere yönelmelerini sağlayan Genç Türkler olmuştur. Tekrar hatırlatmak gerekir ki; Genç Türklerin eğitim politikalarının temel amacı, seçkin öğrencileri genel, akademik bir eğitimden geçirerek, toplum için yüksek seviyede yönetici, yani elit yetiştirmektir. Orta ve Yüksek öğretim kurumları: fakir ailelerin başarılı öğrencilerine, parasız yatılı ya da burs yoluyla kapılarını açmakla birlikte, öğrencilerini genellikle İstanbul'daki güzide sınıflardan seçmekteydi. Bununla birlikte; Genç Türkler döneminde; geleneksel kurumları ve onların eğitim yöntemlerini eleştiren yeni bir reformistler grubu doğdu. Bu kişiler; ilk defa olarak, elitist eğitimden ayılarak dikkatlerini kitle eğitimine çeviriyorlardı. Bunlar diğer ülkelerde işitilmemiş bir şekilde faaliyete geçmişler ve Türk değer yargılarını kökünden sarsmışlardır (Kaya, 1977:79).

6.2.5.Genç Türk Döneminin Kitle Eğitimcileri

Bu dönemde; en popüler olan eğitimciler, Rıza Tevfik, Selim Sırrı Tarcan ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu idi. Profesör Berkes'in belirttiği gibi; bu eğitimcilerin özelliklerinden biri, etkilerini yazı veya tartışmalarla değil, fakat görüşlerini uygulamayla göstermeleriydi. Bu eğitimciler, bir kitle psikolojisi yaratıyorlar ve bunu küçük çapta sosyal hareketler haline

dönüştürerek yavaş yavaş halka kabul ettiriyor ve bürokratlar arasından çıkıyor ve her biri bir veya birkaç önemli fikirle, o günün parlak politikacıları kadar ani bir üne kavuşuyorlardı. Bunların çoğu renkli kişiliklere ve daha önceleri Türkiye’de pek görülmeyen bir kitle sempatisine sahiptirler. Bu reformistler; daha sonraları Türkiye’nin diğer yerlerinde de görülen ve kadın, sanat, sağlık gibi konularda yeni eğitsel görüşler ileri süren profesyonel halk hatiplerinin öncüleriydiler. Bunlar, halka hitap etmeyi siyasi eğitimin bir aracı olarak kullanıyorlardı. Her biri eğitimin ayrı bir dalında uzmanlaşmıştır. Selim Sırrı; vücut hareketini, felsefesinin temeli haline getirmiştir (Kaya, 1977:79).

Özetlemek gerekirse; İstiklal Savaşının başladığı 1919 yılına kadar Türk eğitim sistemi, ileri milletlerdeki sistemlerin bütün temel niteliklerine kavuşturulmuştu. Devlet; bütün vatandaşlarına, en azından ilköğretim verebilmek için sorumluluğunu resmen kabul etmişti. İlk, orta ve üniversite düzeyinde işleyen bir okul şebekesi yaratılmış, bir Eğitim Bakanlığı kurularak, milli eğitim sistemi koordine etmekte tecrübeli hale getirilmişti. Okulların mali yükü; kısmen normal vergiler bünyesine sokularak karşılanmış ve bu vergi gelirlerini kitaplara, kütüphanelere, müzelere, ücretlere, binalara ve halk eğitiminin diğer maddi gereklerine transfer etmekte beceri kazanılmıştır. Geliştirilmiş olan eğitim sistemi; halkın, ekonomik ve politik faaliyetleriyle ilişkili bulunuyordu (Erden, 1998:158).

6.3.Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Eğitim

19.yüzyıldan itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşlarından ve 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşından tüm gücünü yitirerek çıkmıştır. Savaş sonunda İmparatorluk büyük toprak kaybına uğramış, işgal kuvvetleri İstanbul’a girmiş, devlet ve millet madden ve manen çökmüştü. Ülkedeki tüm bu olumsuz koşullara rağmen, 1919 yılında Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı kazanılmış 1923 yılında yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (Tezcan, 1997:208).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğundan oldukça kötü bir miras devralmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, Türk toplumuna, yabancı denetimi altında bir devlet, çeşitli ulusçuluk akımları sonucu parçalanmış bir siyasal birlik, son derece az gelişmiş sanayi ve yüklü dış borçlar bırakmıştı (Kongar,1985:93). Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ülkedeki eğitim kurumları da sayısal olarak oldukça yetersizdi. Halkın yaklaşık % 90’ı okuma-yazma bilmemektedir. Reform döneminde açılan modern okulların yanı sıra, dine dayalı geleneksel

okullar da varlıklarını sürdürmekteydi. 1924 yılında ülkede 479 medrese ve 18.000 medrese öğrencisi bulunuyordu.

Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarması, toplumun hızlı kalkınması ve modernleşmesi gerekmekteydi. Bunun sağlanması için de toplumun ekonomik, politik ve sosyal yapısında köklü değişiklikler yapma zorunluluğu vardı. Cumhuriyetin kurucuları ve yöneticileri kalkınma ve modernleşme hareketlerinin değişen ekonomik, politik ve sosyal yapıya uygun insan gücünün yetiştirilmesiyle başarıya ulaşılacağına inanmaktaydılar. Bu nedenle cumhuriyetin kurulmasından itibaren eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve modernleştirilmesi devletin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Cumhuriyet döneminde eğitim kurumlarında gerçekleştirilen ilk önemli değişiklik, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile dine dayalı eğitim veren geleneksel eğitim kurumları ile laik eğitim kurumlarının birleştirilerek tüm eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesidir. Böylece eğitim kurumları ile din kurumu birbirinden ayrılmış ve Milli Eğitim Bakanlığının sorumluluğunda laik bir eğitim sistemi kurulmuştur (Kongar, 1976:94).

Türk eğitim sistemini etkileyen ikinci önemli adım ise 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüdür. Alfabe değişikliğinin çok hızlı uygulanmak istenmesi Cumhuriyetin ilk yaygın eğitim kampanyasının açılmasına neden olmuştur. 1929 yılında tüm yurttaki Millet mektepleri açılarak 15-45 yaş arasındaki tüm yurttaşlara bu okullara gitme zorunluluğu getirilmiştir. 1928-42 yılları arasında bu okullarda yaklaşık 1.2 milyon kişi okuma-yazma öğrenmiştir (Başgöz ve Wilson,1968:352).

BÖLÜM VII

SONUÇ

Tabiat gibi toplumsal yaşam da sürekli olarak değişir, başkalaşır yeni görünüm alır. Bu değişme, toplumsal hayatın her alanında aile düzeninde devlet sistemlerinde, ekonomik hayatta, iletişimde, dinde, dilde, sanatta olmak üzere hayatın bütün alanlarını kapsamaktadır.

Değişme bütün toplumsal yapılar için büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla toplumsal değişme, bir grupta, bir toplumda, bir toplulukta var olan durumdan başka bir duruma geçiş sürecidir. Toplumun yapısı, toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme bu ilişkilerin değişmesidir. Değişme bütün toplumlarda var olup devamlılık göstermektedir. Bu nedenle hiçbir toplumun kültürü, gelecek nesillere bir değişme olmadan aynen aktarılmaz. Değişme her toplumda görülmekle beraber, geleneksel toplumlarda yavaş, endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde ortaya çıkar. Belli bir amacı gerçekleştirmek üzere planlanan değişme şekilleri genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görülür. Bu ülkeler daha çok sanayi ülkeleriyle aralarındaki farkı kapatmak için onlarında tecrübelerinden faydalanarak planlı ve programlı bir değişmeyi amaçlamaktadır. Ancak bir değişme hedeflenmiş olmakla beraber bazen değişme kavramı yerine başka kavramlar kullanılabilir. Değişme yerine gelişme, moda, inkılap, ihtilal, evrim, rönesans, reform gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu da değişme kavramının iki uçlu olmasını ortaya koymaktadır. Başka bir anlatıyla, değişme bir yandan olumlu bir ifade olarak kullanılırken diğer taraftan olumsuz bir kavram yerine de kullanılmaktadır. Olumlu ucunu gelişme kavramı karşılarken, geriye kalan kavramlar ise kültürden kültüre toplumdaki topluma, yerine ve zamana göre olumlu veya olumsuz şekillerde kullanılmaktadır.

Fakat her ne olursa olsun bütün bu kavramlar değişmeyi ifade eder. Toplumsal değişme iki uçlu olmasına rağmen, toplumsal değişmenin ortaya çıkmasında farklı sebepler vardır. İnsanın tabiatından kaynaklanan psikolojik nedenler, sosyal temaslar ve kültür etkileşiminin sebep olduğu değişmeler, dini ve ahlaki değerlerin etkisi, ideolojik nedenler, nüfusun fazlalaşmasıyla toplumun ihtiyaçlarının çoğalması tabiat olayları ve iklim değişmeleri ve siyasi sebepler, savaşlar, işgaller, toplumsal değişmenin sebepleri arasında gösterilebilir. Ayrıca sanayiinin ve teknolojinin gelişmesi de toplumsal değişmeye sebep olabilir. Fakat bu değişmeler farklı şekillerde meydana gelmektedir. Bazen değişmeler, tabii bir akış içerisinde olur. Mesela nüfus artışı, buluşlar, göçler ve düşünce hareketleridir.

Bunlara serbest sosyal değişmeler denir. Bununla birlikte, bazen toplumdaki yenilikçi mesajlar, yaşam biçimleri, ideolojiler zorla kabul ettirilerek toplumda değişmeler meydana gelir. Bu değişmeler mecburi sosyal değişmelerdir.

Toplumsal değişme hakkında farklı model ve teorilerde ileri sürülmüştür. Malthus ve Spencer'in savunduğu tekamülcü model, Durkheim ve Tönnies'in savunduğu organizmacı modeller, Persons' un denge modeli, Ogburn'un kültürel gecikme anlayışı, Marx'ın çatışma modeli, Weber'in büyüme ve gerileme modelleri, toplumsal değişme kavramı hakkında farklı görüşleri ileri sürülerek açıklanmıştır.

Ayrıca değişmeleri gerçekleştirmek için vasıtalara gerek duyulmaktadır. Bu vasıtalar bilimsel gelişmeler, teknoloji transferleri ve kültürel etkileşimdir. Burada eğitimde etkili bir vasıta olarak görülmektedir.

İnsanlık tarihinin en eski faaliyetlerinden biri de eğitim ve öğretimdir. Eğitim günlük hayatımızda çok sık kullanılan sözcüklerden biridir. Eğitim genel anlamıyla bireyin kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanır. Burada eğitimin üç temel özelliğinden bahsedilir. Birincisi eğitimin bir süreç olduğunu, ikincisi eğitim sonucunda bireyde davranış değişikliği meydana geldiğini, üçüncüsü olarak da bireyin yaşantıları sonucu davranış değişikliği meydana geldiği ifade edilir. Bu da eğitimin ne kadar kapsamlı olduğunu göstermektedir. Öyleki, eğitim bir tek okullarda değil sosyal yaşam içinde de verilmektedir. Bu eğitimin temel işlevlerindedir. Formal eğitim bireyde davranış değişikliği meydana getirmek üzere bilinçli, planlı ve kasıtlı bir biçimde öğrenme ortamı gerçekleştirir. Okullarda verilen eğitim ve öğretimdir. İnfomal eğitim ise, eğitim etkinliklerinin gelişi güzel , kasıtsız olarak yapılmasıdır. Aile ortamında, akran gruplarında, usta çırak ilişkisi sonucu kazanılan davranışlar infomal eğitimin ürünleridir.

Her toplum, bireylerini eğiterek onların toplumla uyumlu ve topluma katkıda bulunacak biçimde yetişmelerini ister. Günümüzün endüstrileşmiş toplumlarında bu işlevi eğitim kurumları olan okullar üstlenmiştir. Okullar toplum ve birey açısından çok önemlidir. Okullarda verilen eğitimin başlıca işlevleri toplumdaki bireyleri toplumsallaştırarak, toplumdaki bireylere kültürel mirası aktarmak, bireyleri kendi yetenek ve ilgileri doğrultusunda eğitmek ve toplumu kalkındırmaktır.

Görüldüğü üzere toplumla eğitimin çok sıkı bir ilişkisinin olduğu ilk çağlardan beri bilinen bir gerçektir. Fakat bu ilişki, çok karmaşık bir nitelik gösterir. İnsanların meydana

getirdiği bütün yapı ve sistemler zaman içerisinde farklı şekillerde değişmeye uğrarlar. Çünkü temelde insanın ilgili ihtiyaç ve idealleri bulunmaktadır. İnsanın yarattığı değerler üzerine kurulan bütün sistemler, temelde insanın isteklerindeki farklılaşmalardan dolayı değişmek durumundadırlar. İnsanın yaşama tarihi, ilkelikten modernliğe doğru bir değişme gösterir. Bu zincirin halkaları çeşitli şekillenmeleri ifade eder. Eğitim de insanlığın yarattığı en eski insani değerlerin başında gelir. Eğitimle sosyal yapı ve bu yapıyı meydana getiren elemanlar arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu şüphesizdir. Eğitimin toplumsal değişmeye ilişkin fonksiyonları bu etkileşimin göstergesidir. Eğitimin görevlerinden birisi, toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarmaktır. Böylelikle toplum, toplumsal uyumu sağlayarak, geleneksel yaşam biçimini korur. Buda eğitimin tutucu işlevini oluşturur. Modern toplumun, aynı zamanda, eleştirici ve yaratıcı yeni buluşlar ve keşifler yapan ve toplumsal değişmeyi başlatmayı isteyen bireylere de gereksinimi vardır. Değişikliği hazırlamak da eğitimin yaratıcı işlevini oluşturur. Bu her iki işlevde demokratik bir toplumdaki kişinin görevi durumuna gelir. Böyle bir toplumda tam gelişmiş bir kişi olmak demek, o toplumun tüm üyelerine aynı zamanda o toplumun değiştirme gücüyle donanmış yaratıcı üyeliğine sahip olmak demektir.

O halde eğitim yine görüldüğü gibi, hem toplumsal değişmeyi engelleyerek, toplum içindeki uyumu ve düzeni korumaya çalışmakta (gelenek ve göreneklerin diğer nesillere aktarma görevi olduğu gibi) hem toplumsal değişmeye zemin hazırlamakta, hem de toplumsal değişme gerçekleşikten sonra değişmenin uygun şartlar altında gerçekleşmesi için sistemlerini yenileyerek değişmelere yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Toplumsal değişme ve eğitimin, tanımlarıyla, öğeleriyle açıklanması bile bu iki konunun karışıklığının giderilmesine kafi gelmemektedir. Kimi zaman toplumsal değişime, bağımlı, eğitim bağımsız, kimi zaman da eğitim bağımlı, toplumsal değişme bağımsız değişken haline geliyor. Yani bu iki alanda meydana gelen gelişmeler ve değişmeler birbirini etkilemektedir. Buna rağmen toplumsal kurumlarda meydana gelen değişmelerin de, eğitim anlayışı, sistemi, yapısı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Eğitimle toplum arasındaki ilişki iki yönlü olduğu görülmektedir. Bir yandan eğitim kurumları yetiştirdikleri bireyler yoluyla toplumun çeşitli kurumlarını ve toplumsal ilişkileri değiştirirken, diğer yandan toplumdaki diğer kurumlar eğitim sisteminin yapısını, programlarını değiştirir. Toplumsal kurumlarla eğitim arasındaki ilişki bu etkileşimi daha iyi ortaya koymaktadır.

Aile, çocuğun doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumdur. Çocuk ilk toplumsal davranışları aile üyeleri ile etkileşim kurarak ve onları taklit ederek öğrenir. Diğer bir anlatımla çocuğun toplumsallaşması ailede başlar. Tüm toplumlarda toplumun sürekliliğini sağlayan çocukların, bakımı ve eğitimi önem taşımaktadır. İlkel yada ilkele yakın toplumlarda yeni nesillere aktarılacak kültürel birikim sınırlı olduğu için çocuğun eğitimi aile içinde gerçekleşmektedir. Fakat toplumun diğer kurumlarında ve yapılarında meydana gelen değişimler, aile kurumunu da etkileyerek, bazı görevlerini kısıtlamıştır. Örneğin eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve çocuğun eğitimi işlevinin, aileden eğitim kurumlarına geçmesi teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşme ile birlikte zorunlu hale gelmiştir. O halde toplumsal değişimde, önemli bir yere sahip olan aile kurumu, diğer kurumlarda olduğu gibi eğitimle sürekli bir etkileşim halindedir.

Din kurumu da eğitimle etkileşim halindedir. Tarih boyunca tüm toplumların ilk formal eğitimi dini kurumlarda verilmeye başlanmıştır. Sümer, Elam, Eti gibi eski çağlarda kurulmuş devletlerde, tapınakların çoğunun birer okul haline getirilmesi bu etkileşimin en iyi örneklerindedir.

Bu etkileşim içinde olan diğer bir kurumda ekonomidir. Toplumların tarihleri incelendiğinde genellikle ekonomi ve eğitimdeki gelişmelerin birlikte gerçekleştiği görülür. Ekonomik gelişme için gerekli olan teknolojiyi üretme ve insan gücü yetiştirme işlevlerinin eğitim kurumları tarafından yürütülmesi karşılıklı ilişkiye neden olmaktadır.

Ayrıca, endüstrileşme ile birlikte ekonomik sistemde tarım işçisinin yerini fabrika işçisi almıştır. Fabrikada çalışan işçilerin en azından okuma yazma bilme gerekliliği ilköğretimin yaygınlaştırılmasını getirmiştir. Aile bireylerinin dışarıda çalışması, aile içi eğitimin aksamasına da neden olmuştur. Bu da eğitim kurumlarının önemini daha da arttırmıştır. Endüstrinin gelişmesiyle ilköğretim yeterli olmayıp orta dereceli ve hatta yüksek okullarında gelişmesi zorunlu olmuştur. Endüstri sonrası toplumlarda ise, nitelikli insan gücüne ihtiyaç daha da artmıştı. Nitelikli insan yetiştirmekte eğitim sayesinde gerçekleşmekteydi. Eğitim kurumları da yetiştirdiği insan gücü ile teknolojinin ve ekonominin gelişmesine katkıda bulunur. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerde eğitimle etkileşim halindedir. Teknolojik değişimler eğitimi üç yönden etkiler. Birincisi yeni becerilere sahip bireylere talep yaratmasıdır. Böylece toplumsal değişimle ortaya çıkan yeni konular ve rollerin gereklerini yerine getirecek bireylerin kurumlarca yetiştirilmeleri gerekir. Örneğin bilgisayarların üniversitelerde araştırmalar için ve büyük işletmelerde, çeşitli işlemler de

yararlanılması nedeniyle bilgisayar uzmanlığı, turizme ilişkin uzmanlıklar, televizyona ilişkin uzmanlık alanları gibi. İkinci etkisi ise, okulu bitirmiş kimselerin yeni gelişmelere uyarlanması sağlamak için eğitim sistemlerinin bireyleri hazırlaması gerektiğidir. Hizmet içi eğitim buna örnek olarak verilebilir. Üçüncü etkisi ise kitle iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması, öğretim araç ve gereçlerindeki gelişmelerdir.

Siyaset ve eğitim etkileşimi de, toplumsal değişme açısından ele alınabilir. Siyasi kurumlar millet bilincinin gelişmesi ve devlet sisteminin buluşmasıyla, toplumsal yapıda etkin rol oynamaya başlamışlardır. Devlet yönetimini üstlenen siyasi kurumlar eğitimin gelişmesine ve değişmesine en çok etkide bulunan kurumlardan biridir. Her toplum da devlet yönetimin üstlenen siyasi kurumlar, eğitim yoluyla toplumdaki bireylere kendi siyasi ideolojilerini benimseterek mevcut düzenini koruyan ve milli bütünleşmeye katkıda bulunan vatandaşlar yetiştirmeye çalışır. Bunu gerçekleştirmek için de büyük ölçüde eğitim kurumlarından yararlanır. Eğitimin siyasi kurumlar üzerindeki etkisi daha çok gelişmekte olan ülkelerde gözlenmektedir. Bu ülkelerde eğitim kurumlarındaki köklü değişiklikler ve hızlı gelişmeler politik kurumların etkisi ile gerçekleşir. Ayrıca ülkemizde de cumhuriyetin ilanından sonra, eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler ve eğitimin yaygınlaştırılması için gösterilen çabalar büyük ölçüde siyasi kurumların etkisi ile gerçekleşmiştir.

Siyaset ve eğitim ilişkisi konusunda söz edilecek başka bir nokta daha vardır. Bu da çıkar gruplarının eğitim üzerindeki etkisi ve eğitimin çıkar gruplarını nasıl etkilediğidir. Çıkar grupları ülkemizde özellikle özel eğitime ve okul öncesi eğitime muhtaç olan çocukların eğitim giderleri karşılamak ve imkan sağlamak için faaliyet gösterirler. Son yıllarda işçi kuruluşları, yurt dışındaki çocuklarının eğitim konusunda yönelmişler ve bu konuya ilgiyi arttırmışlardır.

Toplumsal yapıda ve kurumlarda meydana gelen değişikliklerle eğitim etkileşimi yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibidir. Ancak toplumsal olgular da, eğitimle etkileşim halinde olup, birbirlerinin değişmesine sebep olmaktadır. Demografik değişmeler, kentleşme, sosyal bütünleşme sosyal hareketlik ve sosyal kontrol bu olgu ve olaylar arasında gösterilebilir.

Dünyanın her tarafından görülen, nüfus artışı, eğitime olan talebi giderek arttırmaktadır. Bu talebin yeterince karşılanamaması, eğitimde sorunlar doğurmaktadır. Çünkü nüfus artışına paralel olarak okul öğretmen sayısı ya da o oranda artış göstermiyor.

Örneğin ülkemiz de hem nüfus artışı ve hem de diğer nedenlerle üniversitelere artan talep karşısında mevcut üniversiteler yanıt verememektedir. Bu durum, öğretim tekniğini de etkilemiş, mektupla öğretim, yay kur gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır. Kalabalık sınıflar öğretim niteliğini de etkilemekte, ikili üçlü öğretilere yol açmaktadır.

Kentleşme süreci de eğitimi etkileyen ve ondan etkilenen bir süreçtir. Sanayileşme süreci, kentleşmeyi beraberinde getirmekte, kentleşme ise, eğitimin kurumunu etkilemektedir. Tüm ülkelerde kırsal alanlardan kentlere doğru sürekli bir iç göç hareketi görülmektedir. Bu durum, okullarda öğrenci sayısının artmasına, sınıfların kalabalıklaşmasına, okul sayısının yetersizliğine, öğretimin niteliğinin düşmesine, öğretmen sayısının öğretim araç ve gereçlerinin sayıca yetersizliğine yol açmaktadır. Kentleşme kırsal alanlarda görülen yüz yüze ilişkiler ortadan kalkmakta ilişkilerde çözülme ve dağılma olmaktadır. Böylece bireylerin ahlaksal ve düşüncesele görüşlerinde bölünmeler olmaktadır. İnfomal eğitimin yerini formal eğitim almaktadır. Kentleşme ayrıca çocuk suçluluğunu da artırmaktadır. Bu nedenle okullar yeni önlemler ve teknikler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Kent yaşamı karmaşıklaştıkça bilgiye ve eğitime daha çok ihtiyaç duyuluyor. Bilimin ve eğitimin katkılarıyla kent hayatı daha kolaylaşır bir hal almaktadır.

Nüfusun fazlalaşması ile kent yaşamı karmaşıklaşmaya başlamıştır. İlişkiler birincil, olmaktan çıkıp, ikincil ilişkilere yerini terk etmiştir. Bu ikincil ilişkiler bireylerin, dolayısıyla toplumun kopmasına neden olabilir. İşte burada eğitim, bütünleşmeyi sağlayıcı vasıtalarından biri olmuştur. Bir sosyal değişme olayı karşısında, eğitimin üç çeşit fonksiyonundan söz etmek mümkündür.

Birincisi; değişme karşısında eğitimin direnme vasfı, ikincisi eğitimin ayırıcı vasfı, üçüncüsü ise eğitimin birleştirici vasfıdır. Burada eğitimin bütünleştirici vasfını değişme açısından incelemek mümkün olabilir.

Bütün eğitim sistemleri, toplumların hızlı, şiddetli ve radikal değişmeleri söz konusu olduğunda, ılımlı bir yol takip ederek dengeden yana tavır koyarlar. Çünkü bu çeşit değişme ve hareketler, fertler ve sosyal tabakalar arasında şiddetli çatışmanın doğasına ve toplumsal bütünlüğün zedelenmesine sebep olabilir. Bunun için toplumdaki bilimsel, gelişmeler, iktisadi farklılaşmalar teknolojik yenilikler, hatta siyasi ve ideolojik değişmelerin yarattığı zıtlıklar yani eğitim yaratıcı ve geliştirici fonksiyonlarının doğurduğu ayrılığa yönelik faaliyetler, yine

eğitimin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonları aracılığıyla etkisiz hale getirilmektedir. Eğitim, toplumun kendi mecrası içerisinde dengeli bir şekilde gelişmesinden yanadır.

Sosyal bütünleşmenin malzemesi, kültür olduğu gibi vasıtası da eğitimdir. Eğitim bir yandan kültürün parçalarını işleyerek, zenginleştirirken, bir yandan da bunların ilişkisini sağlayan vasıtaları güçlendirir ve uyumlu bir sistem haline gelmesine yardımcı olur.

Sosyal bütünlük hangi vasıta ile bütünleştirilmeye çalışılırsa çalışılsın, toplumdaki tabaka farkını yok etmek mümkün değildir. Toplumsal hareketlilik genel anlamıyla, toplumdaki bireylerin toplumsal hiyerarşide bir statüden diğer bir statüye geçmesidir. Toplumsal hareketliliği başlatan en önemli etmenler; ticaretin gelişmesi ve endüstrileşmeyle birlikte, toplumların ekonomik ve politik yapılarının değişmesi ve eğitimin yaygınlaşmasıdır. Toplumsal hareketlilik ile eğitim ilişkisini, özellikle de dikey şekil içerisindeki mobilitenin ilişkisini bir sebep sonuç bağıntısı kurarak ele almaktan ziyade karşılıklı bağımlılık ilkesi içerisinde değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olur. Çünkü demokratik bir toplumda uygulanan eğitim, statü gruplarının dikey şekilde hareketlenmesine yardımcı olduğu gibi, üst statü konumuna yükselen fertlerde de eğitime, özellikle de kaliteli eğitime olan talep daha da artmaktadır. Böylece eğitimle sosyal hareketlilik arasında çok sıkı bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Fakat hangi sosyal tabaka içinde bulunursa bulunsun, bireylerin ve toplumun uymak zorunda oldukları bir takım kuralları vardır. Birey toplumun önem verdiği değerleri ve normları günlük yaşantısı içinde, ailesinden ve üyesi olduğu gruplardan gözlemleri ve kendi yaşantıları sonucu öğrenirler. İnfomal eğitim yoluyla öğrenilen bu bilgilere başta cezalandırılmamak korkusuyla uyan bireyler, daha sonra bu normları benimseyerek içselleştirir ve kendini kontrol etmeyi öğrenir. Eğitim kurumları, çocuklara ve gençlere toplumda çoğunluk tarafından kabul edilen değerleri, normları tutumları, planlı ve kontrollü bir biçimde kazandırdığı ve bunlara uygun hareket edilip edilmediğini izlediği için önemli bir toplumsal kontrol aracı haline gelmiştir. Okulda toplumsal kontrolü, öğretmenler, yöneticiler ve öğrenci grupları sağlamaktadır.

Eğitim kurumlarının ürünü insan olduğu için bir çok toplumsal kurum, eğitim kurumlarının etkinlikleri ile yakından ilgilenerken onları kontrol eder. Eğitim kurumları üzerinde en çok siyaset, din, ekonomi ve aile kurumlarının kontrolü vardır. Bu kurumların her biri eğitim kurumlarından kendi değer ve normlarını öğretmesi için talepte bulunur ve baskı yaparlar.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan toplumsal değişme ve eğitim etkileşimine Türk eğitim sisteminin gelişimi açısından da bakılabilir. Nitekim, Üçüncü Selim'den beri, devlet adamları batılılaşmanın en önemli aracı olarak gördükleri eğitim sistemimizi modernleştirmek için samimi çabalar sarf etmişlerdir. Ne var ki, eğitim reformu, geniş anlamda batılılaşma hareketinin sadece bir parçasıydı. Laik nitelikte olup; batı dil, düşünce, tarzı ve davranışlarına ağırlık, yeni okulların kuruluşu, farklı bir elit grubunun yaratılmasına yol açtı. Tanzimat devlet adamları, yüksek okullara önem verdiler ve en büyük katkılarını ortaöğretime yaptılar. Batı eğitimi almış yönetici, diplomat ve diğer yüksek kademe elemanına ihtiyaç gittikçe artmıştır. Bu elemanlar Osmanlı İmparatorluğunun ve daha sonra Cumhuriyet döneminin politik ve idari yaşantısında çok önemli roller oynamışlardır. Türkler medreseleri ıslah etmeye çalıştılar, fakat bu geleneksel okullar gittikçe geriye doğru gidiyordu. Bu dönemde, modernistler için medrese gericiliği, tutuculuğu yansıtan bir haldeydi. Tanzimat döneminde ve Genç Türkler döneminde yaygın eğitime gösterilen yetersiz ilgi nedeniyle, toplumdaki sınıflar arasındaki uçurum gittikçe büyümüştür. Bununla birlikte, Genç Türkler döneminde, eğitimin katı dini yanı sıra arka plana itilmeye başlanmış ve bunu da; kuşkusuz, gittikçe yaygınlaşan batı eğitim yöntemleri sağlamıştır. Bu durumda da; eğitim sisteminin örgütlenmesinden ve onun sosyal etkilerinden doğan çeşitli sosyal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Üçüncü Selim'den beri devam eden çabalara rağmen cumhuriyet dönemine kadar eğitimde bir gelişme sağlanamamakla beraber toplumsal değişmelerde eğitim vasıtasıyla gerçekleştirilememiştir. Fakat, Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal değişmenin eğitim ile olabileceğine, ve bu nedenle de eğitim kurumlarına önem verilmesine hassasiyet gösterilmiştir. Bu dönemde eğitimin kalkınma ve batılılaşma için bir anahtar olduğu düşünülmüştür. Bu anlayışın bir sonucu olarak; imparatorluğun ilk günlerinden beri ve Cumhuriyet döneminde hükümetler eğitimin gelişmesine, en azından sayısal olarak yaygınlaşmasına ciddi şekilde çaba sarf etmişlerdir. Ekonomistlerin ve sosyal bilimcilerin teorilerine uygun olarak; liderler, Tanzimat'tan beri bilinçli bir biçimde, eğitimde başarılabilecek gelişmeler yoluyla, toplumun ekonomik kalkınmasına katkıda bulunulmayı denemişlerdir. Bunu gerçekleştirmek içinde batılı eğitim sisteminden yararlanmışlardır.

Bu süreçte başka nedenlerin de, etkisiyle eğitim sistemlerinde başarılı olunamamıştır. Dolayısıyla toplum değiştikçe (zihniyet olarak), eğitim sistemleri de değişmiştir. Eğitim sistemlerinde sağlanan en küçük başarı ise, toplumun farklı yönlerinin değişmesine neden

olmuştur. Bu ilişki, günümüzde de görülmekte yani eğitim ve toplum arasındaki bu etkileşim devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Akyüz, H. (1992). Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma.

İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.

Avrasi ,A. (1995). Eğitim Sosyolojisi. İstanbul:Burak Yayınevi.

Aydemir, Ş.S. (1969) Medresenin Dramı. İstanbul: Remzi kitapevi.

Aydın, H. (1987). Eğitim Sosyolojisi. Ankara:Kışla Yayınevi.

Aydın, M. (1987) Eğitim Sosyolojisi. Ankara:İlk San Matbaası.

Aytaç,K. (1972) Avrupa Eğitim Tarihi. Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aytaç,Ö. (2002) Sosyoloji, Bir Giriş Denemesi, Elazığ:Üniversite Kitabevi

Barlas, T. (1985) Toplum Bilimine Giriş. Ankara: İmge Kitabevi.

Başgöz, İ. ve Wilson, H. (1968) Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk. Ankara: Remzi
Kitapevi.

Bilgiseven, A.K. (1992) Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Bottomore, T.B. (1977) Toplum Bilim (çev.) Ünsal Ozkay. Ankara: Doğan Yayınevi.

Burke, P. (2000) Tarih ve Toplumsal Kuram. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Celkan, H.Y. (1989) Eğitim Sosyolojisi. Erzurum: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Çağatay, T. (1968) Günün Sosyolojisine Giriş. Ankara: Akyıldız Matbaası.

Doğan, E. (1973) Yüz Soruda Sosyoloji El Kitabı. Ankara: Gerçek Yayınevi.

Doğan, İ. (1996) Sosyolojik Kavramlar ve Sorunlar. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Doğan, İ. (2000) Sosyolojik Kavramlar Sorunlar. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dönmezer, S. (1994) Toplum Bilim. İstanbul:Savaş Yayınları.

- Durkheim, E.-Paucsonuet, P. (1950) Terbiye ve Sosyoloji.(çev.) İ. Memduh Seydol. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat.
- Erden, M. (1998) Öğretmenlik Mesleğine Giriş. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ergün, M.(1973). Eğitim ve Toplum. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkal, M.(1983) Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Tekışık Matbaası.
- Ertürk, S. (1979) Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Fichter, J. (1990) Sosyoloji Nedir? Konya:Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Fidan, N. (1977) Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler. Ankara:Tek Işık Matbaası.
- Gökalp, Z. (1964) Milli Terbiye Meselesi. Ankara:Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları.
- Güvenç, B. (1974) İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kaya ,Y.K.K. (1977) İnsan Yetiştirme Düzenimiz (2. Baskı). Ankara :Nüve Matbaası.
- Kızılçelik ,S. (1994) Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü. Ankara: Saray Kitapevi.
- Koçer, H.A. (1967) Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Kodamanoğlu, M.N. (1965) Türkiye'de Eğitim. Ankara:Milli Eğitim Basımevi.
- Kongar, E. (1985) Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Mutlu, A. (1990). Genel Sosyoloji. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Ozankaya, Ö. (1991) Toplum Bilim. İstanbul: Cem Yayıncılık.
- Özkalp, E.(2001). Genel Sosyoloji. İstanbul: Savaş Yayınevi.
- Sayın, K.(1985). Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Burak Yayınevi.

Tezcan, M. (1997) Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Unat, F.R. (1964) Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Varış, F. (1985) Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim bilimleri Fakültesi Yayınları.

Yeşilorman, M. (2003) “Siyasallaşma Sürecinin Yeniden Keşfi: Siyasal Eğitim Kavramına Kuramsal Bir Giriş”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:28, İstanbul, Mart 2003, SS:23-47

ÖZ GEÇMİŞ

17.06.1978 tarihinde Elazığ'da doğdu. İlköğrenimini Elazığ Gazi ilkokulunda bitirdikten sonra ortaokul ve lise tahsilini Elazığ İmam Hatip Lisesinde tamamladı.1996 Yılında Fırat Üniversitesi ,Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümüne başlamıştır.Bu bölümü severek ve 2000 yılında başarılı bir şekilde tamamlamıştır. 2001-2002 Eğitim Öğretim yılında Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünün açmış olduğu yüksek lisans sınavında başarılı olmuştur. Bu alanda çalışmalarını sürdürmek istemektedir. Yabancı dili İngilizce'dir. Evli, bir kız çocuk annesidir. Şu an Diyarbakır'da ikamet etmektedir.

Haziran - 2003

Esme TOKGÖZ

ELAZIĞ